

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ІМ. І. МАЛИНОВСЬКОГО
КАФЕДРА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Матеріали круглого столу

19 травня 2025 року

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2025

УДК 34
ББК 67
Р 45

*Рекомендовано до друку
радою Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 12 від 30 червня 2025 р.)*

Редколегія випуску:

Герасимчук О.П., кандидат юридичних наук, доцент, директор ННІП
ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»;

Дробуш І. В., доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
державно-правових дисциплін Національного університету «Острозька
академія»;

Дацюк О.О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри державно-
правових дисциплін Національного університету «Острозька академія».

Р 45 Реформування правової системи України: сучасні умо-
ви та міжнародний досвід матеріали круглого столу
(м. Острог, 19 травня 2025 р.) / за ред. проф. І. В. Дробуш, доц.
О. О. Дацюка. Острог: Видавництво Національного університе-
ту «Острозька академія», 2025. 228 с.

DOI 10.25264/19.05.2025

У збірнику публікуються матеріали круглого столу «Рефор-
мування правової системи України: сучасні умови та міжна-
родний досвід матеріали круглого столу» (м. Острог, 19 трав-
ня 2025 року) на актуальну державно-правову проблематику.
Наведені тези доповідей розкривають сучасний стан функці-
онування та проблематику реформування правової системи
в умовах воєнного стану та в контексті євроінтеграційного
процесу.

**УДК 34
ББК 67**

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2025
© Автори, 2025

ЗМІСТ

Дробуш Ірина

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	7
---	---

Стрельбіцька Леся

РОБОТА КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ ЩОДО НАДАННЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКИМ БІЖЕНЦЯМ	12
---	----

Панчук Ірина

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОВІДОМОСТІ ЮРИСТА	16
---	----

Бевз Тетяна

ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	20
--	----

Герус Богдан

РЕФОРМУВАННЯ ВККС У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ	24
---	----

Мельников Олександр

ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	27
---	----

Українець Микола

ЯДЕРНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ ³⁴	
---	--

Хмарук Тарас

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСНОВКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК АКТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ	38
---	----

Черняк Артем

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ГРОМАДСЬКОГО НАГЛЯДАЧА У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРАКТИКА ЄСПЛ	43
--	----

Рафальська Діана

ПРАВО НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ В УКРАЇНІ ТА ПРАКТИКА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ	47
--	----

Ваколюк Марія

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СУДОВА ПРАКТИКА	54
--	----

Артамонова Лілія ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	60
Буяр Лілія ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	66
Лихочвор Наталія ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ	74
Терешко Катерина СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ПРАВА ЖІНКИ НА РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВЛАСНИМ ТІЛОМ	82
Андрійчук Юлія КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ	93
Терешко Зоряна КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ БІОЕТИКИ	99
Шевчук Павло ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	106
Ярчук Мар'яна НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ГРОМАДЯНСТВА	111
Федчук Оріся КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ	116
Савчук Софія СВОБОДА РЕЛІГІЇ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ	125
Бойко Катерина КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	132

Задачіна Марія

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО БІЖЕНЦІВ ДО СТАНДАРТІВ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ЇХ ЗАХИСТУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ	139
--	-----

Повар Дар'я

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	144
--	-----

Ковальчук Анастасія

ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ ТА СЛОВА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ	150
--	-----

Давидюк Дмитро

ПРАВА ЛЮДИНИ В ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМАХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	156
--	-----

Дембовська Світлана

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	163
---	-----

Сакалюк Валентина

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	169
--	-----

Пелех Тетяна

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ	175
---	-----

Євграшкін Іван

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ВИБОРЧОГО ПРАВА В УКРАЇНІ	180
---	-----

Олексійовець Максим

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ГРОМАДЯНИНА СПЛАЧУВАТИ ПОДАТКИ І ЗБОРИ	185
--	-----

Данилюк Ярослав

ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ	192
---	-----

Мусій Олег

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УКРАЇНІ	196
--	-----

Копасова Христина

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	201
--	-----

Тимків Валерія

КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	206
---	-----

Зіньо Ольга

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	212
--	-----

Войтович Богдана

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ	217
--	-----

Дробуш Ірина,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію суверенної та незалежної України не дозволило провести чергові парламентські та президентські вибори, що в свою чергу привело до дискусій як серед партнерів України, так і українського суспільства. При цьому нагадаємо, що останні парламентські вибори відбулися 2019 року та відповідно до ч.1 ст. 77 Конституції, яка визначає, що чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України, чергові вибори народних депутатів України мали б відбутися восени 2024 року. Разом з тим, в Конституції міститься чітка відповідь тим політичним силам, які дестабілізують політичну ситуацію в Україні, підіграють ворогу, який хоче підірвати довіру народу до законодавчого представницького органу та поширюють наративи на кшталт необхідності легітимного способу зміни складу парламенту України та можливості сформуванню нову парламентську більшість з подальшою зміною політичного євроінтеграційного курсу та перспектив вступу в НАТО. Так, ст.83 Конституції закріплено, що у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Щодо виборів Президента, то такі вибори мали б відбутися 31 березня 2024 року, але не відбулися в умовах війни. Доволі часто чуємо вислови російських загарбників, що Президент є нелегітимним, щоб ще більше загострити внутрішню ситуацію в Україні. Аргументують це тим, що в Конституції відсутня аналогічна норма щодо неможливості проведення виборів Президента в умовах воєнного стану. Разом з тим, Конституція України гарантує можливість Президенту України виконувати свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України. Таким чином Основний Закон забезпечує безперервність державної влади, що надзвичайно важливо в умовах захисту державного суверенітету та відновлення територіальної цілісності України.

Неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану гарантує стаття 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]. Так, у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункової палати, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (стаття 11) містить норму, яка передбачає, що у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану. Повноваження Президента України, передбачені Конституцією України, в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені.

Вважаємо такі законодавчі запобіжники проведення виборів в умовах війни цілком виправданими з огляду на

дотримання принципів виборчого права, закріплених міжнародними стандартами, зокрема Загальною декларацією прав людини, яка п.3 статті 21 визначає, що воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [2]. Такі ж принципи виборчого права закріплено статтею 71 Конституції України.

Враховуючи безпекову ситуацію в Україні, обстріли українських міст та сіл, перебування громадян на окупованих територіях, значної кількості військовослужбовців, які мобілізовані та знаходяться в зоні бойових дій, цілком очевидно, що забезпечити проведення виборів з дотриманням цих демократичних принципів є неможливим.

Також виникає закономірне питання: в які терміни мають бути проведені вибори після скасування воєнного стану? Так, статтею 20 Виборчого кодексу України регламентовано, що рішення щодо призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався у зв'язку з введенням воєнного або надзвичайного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану, а у разі якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану [3].

Терміни проведення виборів по завершенню війни закріплено в «Дорожній карті» під час дев'ятої зустрічі «Діалогів Жана Моне» і другої зустрічі в такому форматі після початку повномасштабної війни. Цей захід відбувався в селищі Тур'я Пасіка Закарпатської області з 10 по 12 листопада 2023 року. Підписанти, серед яких керівництво Парламенту та представники парламентських фракцій узгодили спільну позицію щодо

проведення майбутніх парламентських і президентських виборів після завершення війни та не менше, ніж за шість місяців після завершення воєнного стану. При цьому майбутні вибори мають відбуватися на основі діючого Виборчого кодексу зі збереженням за основу виборчих систем національних та місцевих виборів [4].

Організація виборів в Україні в нинішніх умовах передусім має на меті в першу чергу проведення виборів в безпечних умовах для громадян України, зокрема мова йде про облаштування виборчих дільниць, які можуть стати мішенню для ворога, оскільки передбачатимуть велике скупчення виборців, а облаштувати виборчі дільниці в укриттях немає можливості.

По завершенню війни першочерговим кроком має бути організація роботи по оновленню даних реєстру виборців, що прямо вплине на визначення кількості виборчих комісій та виборчих дільниць, зокрема звичайних, спеціальних та закордонних.

Очевидним є те, що військовослужбовці й надалі продовжуватимуть виконувати військовий обов'язок та залишатимуться на лінії можливих бойових зіткнень, що свідчить про відсутність можливості їх голосування на виборчих дільницях, а відтак актуальним є пошук ефективних шляхів забезпечення їх участі у виборах. Доволі дискусійним є можливість використання альтернативних способів голосування за допомогою інтернет-голосування, що має ризики кібератак та можливості втручання у результати голосування ззовні, а також збереження таємниці голосування при необхідній авторизації виборця в електронній системі для голосування.

Враховуючи міграцію громадян України, перебування більше 6 млн. виборців за кордоном, важливим є також створення їм належних умов для участі у виборах на території країн їх перебування. Потрібна кропітка робота по створенню закордонних виборчих дільниць.

Все це свідчить про необхідність серйозної підготовки до проведення чергових виборів в Україні, врахування та

усунення усіх ризиків, які дозволять поставити під сумнів легітимність виборчого процесу та гарантування дотримання принципів загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Проведення виборів повинне мати на меті забезпечення наступності та легітимності державної влади, гарантування законного та демократичного процесу оновлення представницьких органів публічної влади, що вчергове підтвердить наміри українського народу щодо членства в ЄС.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 року. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Виборчий кодекс України, прийнятий 19 грудня 2019 року. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
4. Вонс Р. Парламентські сили уклали пакт про ненапад: вибори лише після війни. URL. <https://glavcom.ua/country/politics/parlamentski-sili-uklali-pakt-pro-nenapad-vibori-lishe-pislja-vijni-dokument-971392.html>

Стрельбіцька Леся,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

РОБОТА КОНСУЛЬСЬКИХ УСТАНОВ ЩОДО НАДАННЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКИМ БІЖЕНЦЯМ

У контексті стрімкого зростання мобільності населення та посилення міграційних викликів консульські установи України реалізують диференційований підхід до надання допомоги, що враховує специфічні потреби різних категорій мігрантів. Такий підхід ґрунтується на міжнародних стандартах та національних нормативно-правових актах.

Консульські установи надають допомогу різним категоріям мігрантів, включаючи трудових мігрантів, студентів, біженців, осіб без громадянства, неповнолітніх та жертв торгівлі людьми. Особливості консульської допомоги залежать від статусу мігранта, його правового положення у державі перебування та характеру труднощів, з якими він стикається [1]

Консульська допомога громадянам за кордоном – це одна з ключових функцій дипломатичних і консульських установ, що реалізується у відповідності до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року, Консульського статуту України та низки галузевих нормативно-правових актів. Практична реалізація цієї функції залежить від певних чинників: категорії громадянина, країни перебування, політичної ситуації, наявності консульського представництва, а також від специфіки випадку.

Біженці та особи без громадянства є особливо вразливими категоріями, які потребують не лише адміністративної підтримки, а й міжнародного захисту. Консульські установи

співпрацюють з міжнародними організаціями для забезпечення таких осіб тимчасовим або постійним статусом у відповідності до міжнародних норм.

У випадках, коли громадяни України подають клопотання про надання притулку в інших країнах, консульські установи обмежені у своїх діях, адже статус біженця передбачає відмову від дипломатичного захисту держави походження. Проте, консульства можуть:

- надати загальну правову консультацію;
- сприяти добровільному поверненню;
- взаємодіяти з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН).

У випадках, коли особа не може довести наявності громадянства України, консульства здійснюють перевірку даних та співпрацюють з Державною міграційною службою України. Вони можуть видавати довідки для підтвердження громадянства або оформлювати документи для повернення на батьківщину.

Ефективне виконання консульських функцій у сфері захисту прав українських громадян за кордоном є неможливим без тісної координації з іншими державними та недержавними структурами, насамперед – з міграційними службами України, відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями. Така взаємодія є ключовим інструментом у забезпеченні належного міграційного супроводу, розслідуванні порушень, боротьбі з незаконною міграцією та торгівлею людьми, а також у наданні правового і гуманітарного захисту особам, які опинилися у скрутних обставинах [2]

Консульські установи України регулярно взаємодіють з Державною міграційною службою України (ДМС) щодо питань громадянства, посвідчень особи, підтвердження належності до громадянства України, встановлення особи осіб без громадянства тощо. Згідно з чинним законодавством, консульські працівники мають право ініціювати процедури щодо перевірки громадянства, видачі документів для повернення

в Україну, а також здійснюють інформаційний обмін із ДМС з метою супроводу міграційних справ. Особливо актуальним є співробітництво з ДМС у справах про втрату документів, ідентифікації осіб або примусове повернення мігрантів, депортованих із країн перебування. Так, наприклад, у 2023 році консульські установи України в Польщі, за участі ДМС та прикордонної служби України, забезпечили повернення понад 300 українців, які не мали належних документів. Частина з них була ідентифікована завдяки базам ДМС та процедурам перевірки громадянства.

На міжнародному рівні консульські установи співпрацюють з організаціями, які мають мандат у сфері захисту мігрантів, біженців та осіб без громадянства. Найбільш активною є взаємодія з такими структурами, як:

– Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) – щодо забезпечення захисту шукачів притулку, надання тимчасового або додаткового захисту особам, які не можуть повернутися до України з об'єктивних причин. Після початку повномасштабної війни у 2022 році УВКБ ООН координувало з українськими консульствами в Польщі, Чехії, Румунії та Угорщині надання тимчасового захисту понад 6 мільйонам переміщених осіб. Консули передавали інформацію про потреби громадян, а УВКБ надавало юридичну підтримку та допомагало із розміщенням.

– Міжнародний Червоний Хрест – у питаннях розшуку зниклих осіб, гуманітарного реагування та евакуацій з районів збройних конфліктів або стихійних лих. Наприклад, Британський Червоний Хрест надає українцям консультації та підтримку з питань прав, доступу до житлових послуг, медичного обслуговування, фінансової підтримки, працевлаштування, освіти та соціальної інтеграції.

Підсумовуючи аналіз практичних аспектів надання консульської допомоги можна сказати, що консульські установи України відіграють важливу роль у захисті прав та інтересів громадян за кордоном. У сучасних умовах, особливо в період

воєнного стану, масштабних міграційних процесів і надзвичайних ситуацій, функціонування консульських служб набуває особливого значення. Консульства ефективно поєднують традиційні форми допомоги (особисті прийоми, виїзди до затриманих громадян, сприяння в евакуації) із цифровими інструментами – електронною чергою, сервісами на базі «Дії» та онлайн-комунікацією. Вони забезпечують не лише оформлення документів чи правову допомогу, але й виконують координаційну, моніторингову та гуманітарну функції у складних ситуаціях – від стихійних лих до міжнародних судових справ і процесів усиновлення. Усе це свідчить про зростаючу роль консульських установ як багатофункціонального інструменту державної політики у сфері захисту прав українців за кордоном.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про основні засади державної міграційної політики України».
2. Сенчишина М.Ф. Правове регулювання надання адміністративних послуг для громадян України за кордоном. Режим доступу: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/view/123/1779/3698-1>.

Панчук Ірина,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЮРИСТА

Юридичні професії завжди вважалися доволі складними для опанування як з точки зору складності і комплексного характеру необхідних для них знань та навичок, так і з погляду суспільної моралі та етики. Судді, прокурори, адвокати та представники інших напрямів юридичної діяльності повсякчас стикаючись з дуже різноманітними правовими питаннями та дилемами, які вимагають від них глибоких правових знань, а також вміння балансувати між правом, мораллю та етикою. Джерелом такого вміння є саме їх правосвідомість, адже юристу важливо зважати на те як він бачить право, як сприймає свою щоденну професійну діяльність, як поводить в особистому житті (чи дотримується він сам правових норм, чи не піддався деформаціям правосвідомості). Професійна правосвідомість юриста – це не лише система правових знань, які він засвоїв, але й правові ідеї, погляди, почуття та цінності, якими він керується у професійній діяльності та особистому житті.

Слід зазначити, що у цьому контексті професійну правосвідомість юриста не можна ототожнювати з його етичністю, адже юридична етика є, в першу чергу, певною системою морально-етичних норм, яка у більшості випадків знаходить своє відображення у етичних кодексах. Етичні кодекси, на думку Романової А., визначають систему ціннісних орієнтацій представників певного професійного спрямування, зокрема, осіб, що виконують конкретні посадові обов'язки і наділені відповідними повноваженнями щодо співпраці зі своїми

колегами, або ж підлеглими, а також усіма фізичними і юридичними особами, з якими вони співпрацюють [1]. В той же час, професійна правосвідомість юриста має більш глибинну природу, виходить за межі виключно дотримання етичних норм та базується передусім на його особистісному розвитку, на здобутому досвіді та на його сприйнятті навколишнього світу як людини та як професіонала. При цьому, морально-етичні норми безумовно є джерелом формування правосвідомості, як і норми права.

Невід'ємною частиною професійної правосвідомості юриста є правові цінності, тобто певні ідеї, принципи та переконання, що містяться у свідомості людини та стосуються права, його становлення та реалізації. Це складне і комплексне явище, що пов'язане з сприйняттям та оцінкою індивідами правових явищ та процесів, які відбуваються у суспільстві та державі. Коли йдеться про професійні правові цінності юристів, то можна стверджувати, що вони формуються як результат професійної підготовки та є базовою частиною професійної правосвідомості фахівця. Отже, юристам має бути притаманна особлива глибина розуміння права та держави, а їх правові цінності повинні бути цілісними та непорушними.

У правовій демократичній державі діють певні загальні принципи, що гарантують населенню справедливий судовий розгляд та основоположні права людини та громадянина. Ефективність дії цих принципів прямо залежить від професійних юристів, які забезпечують такий судовий розгляд і функціонування правової системи держави та загалом глибоко засвоїли необхідні правові цінності. Вони повсякчас повинні усвідомлювати дійсний зміст незалежності і неупередженості суду як гарантій справедливого судового розгляду, а також у повній мірі розуміти обов'язки, які покладаються на суддів, прокурорів та адвокатів та існують аби гарантувати їхню незалежність, неупередженість та ефективність їхньої діяльності в інтересах народу.

Таким чином, як вірно зазначає Ємельяненко К., професійна діяльність фахової людини, що пов'язана передусім із реалізацією правових цінностей, відображається і в культурних процесах правового життя суспільства. А отже, і правова, і професійна культура суспільства загалом може містити елементи правової культури окремих соціальних груп, професій, фахівців чи юридичних спільнот із відповідними цінностями та сформованими локальними нормами [2].

У своєму дисертаційному дослідженні Аронов Я. стверджує, що можна виділити дві групи професійних цінностей юриста – професійно-моральні цінності (гуманізм, порядність, чесність, об'єктивність) та службово-професійні (професійна майстерність, лідерство, трудова дисципліна). Такі цінності є, на думку дослідника, частиною професіоналізму юриста [3].

Проте, хочемо зауважити, що окрім цінностей, які визначають професійність юриста, важливими є також ті правові цінності, які є фундаментом його професії в цілому. Вони впливають не лише на його повсякденну професійну поведінку, а визначають вектор його професійної діяльності загалом. Так, загальними для всіх юридичних професій є, на нашу думку, такі правові цінності як верховенство права, демократія, права людини, доброчесність та гідність у виконанні їх обов'язків. При цьому, цей перелік не є вичерпним в силу багатоманітності суспільних відносин та їх постійного розвитку. Такі цінності є орієнтирами у професії, що дозволяють юристу визначити з власним глибинним ставленням до таких понять як право, закон, демократія, авторитаризм, справедливість, гуманність та інші.

Звичайно, наявність цих цінностей у юриста неможливо якось перевірити чи виміряти, оскільки вони мають виключно внутрішнє походження і є частиною свідомості людини. В той же час вони можуть виражатися через поведінку представників юридичної професії, дотримання ними норм закону та професійної етики. Ось чому державі не слід нехтувати доступними та законними інструментами забезпечення підзвітності

різних представників юридичної професії та притягнення їх до індивідуальної відповідальності у разі виявлення порушень, а також сприяти підвищенню рівня правосвідомості юриста на всіх етапах його професійного становлення.

Отже, довіра суспільства до системи правосуддя та правової системи держави в цілому у великій мірі залежить від рівня правосвідомості юристів, які щодня беруть участь у створенні та реалізації норм права. Їх доброчесність повинна бути не тільки частиною виконання ними своїх посадових функцій, але й втілюватись у приватному житті. При цьому, лише формування системи правових цінностей здатне по справжньому забезпечувати таку доброчесність представників юридичних професій та виступити фундаментом боротьби з корупцією та демократичних реформ у державі.

Список використаних джерел:

1. Романова А. Морально-етичні норми в юриспруденції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». Львів, 2024. Т. 3. С. 202-208. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2024/oct/36063/romanovavisnyk3.pdf> (дата звернення: 13.05.2025).
2. Ємельяненко К. О. Адвокат як носій професійної правової культури суспільства. *Нове українське право*. Київ, 2021. вип. 5. С. 44-50. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/issue/view/5/5> (дата звернення: 13.05.2025).
3. Аронов Я. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2020. 223 с. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/aronov_2020-disertatsija.pdf (дата звернення: 13.05.2025).

Бевз Тетяна,

*доктор філософії за спеціальністю 081 Право, адвокат,
старший викладач кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ПРАВО НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Воєнний стан в Україні, запроваджений у зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації істотно вплинув на всі сфери суспільного життя, зокрема на підприємницьку діяльність. В умовах війни держава змушена оперативно змінювати правове регулювання економіки для підтримки бізнесу, збереження робочих місць та забезпечення обороноздатності.

Конституція України гарантує право на підприємницьку діяльність (ст. 42) [1], проте в умовах воєнного стану це право може зазнавати певних обмежень в інтересах національної безпеки та громадського порядку. Зокрема, руйнування інфраструктури, блокування логістики, дефіцит кадрів, невизначеність правових умов та часті зміни законодавства, вплив військової обстановки на інвестиційний клімат мають негативний вплив на бізнес в Україні та вимагає суттєвої підтримки з боку держави

На даний час законодавцем прийнято низку нормативно-правових актів щодо правової регламентації господарської діяльності в умовах воєнного стану, які потребують аналізу та узагальнення. Попри наявність певних наукових досліджень спеціальних режимів господарювання питання особливостей здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану набуває актуальності, принаймні в аспекті конкретизації

особливостей здійснення цієї діяльності і ролі суб'єктів господарювання у підтриманні безпеки і правопорядку.

Воєнний стан являє собою особливий правовий режим, введення якого для сфери господарювання означає тимчасове обмеження прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а правовий режим господарської діяльності визначається на основі Законів України «Про оборону України» [3], «Про правовий режим воєнного стану» [4] Постанови Кабінету міністрів «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану»[5] та інших нормативно правових актів.

Так, Відповідно до ст.8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4] у суб'єктів господарювання можуть виникати обов'язки, пов'язані з наданням потужностей та трудових ресурсів підприємств на потреби оборони, зміною режиму своєї роботи, проведенням інших змін щодо виробничої діяльності та умов праці відповідно до законодавства про працю; обмеженням та припиненням своєї діяльності у випадках, передбачених законом тощо. Суб'єкти господарювання з відповідними видами діяльності відчули на собі певні обмеження, пов'язані, наприклад, із встановленням комендантської години, заборонаю або обмеженнями торгівлі певними товарами тощо. Окремо слід згадати про можливість примусового відчуження майна, що передбачено Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» [6] і фактично означає позбавлення суб'єкта господарювання права власності на індивідуально визначене майно за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Примусове відчуження майна (реквізиція) є одним із конституційних обмежень права приватної власності особи, яке винятково допускається з мотивів суспільної необхідності в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, у статті 41 Конституції України закріплено, що примусове відчуження

об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1]. Згідно зі статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яку ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року, кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [2].

Проте, на законодавчому рівні не закріплено конкретний перелік майна, що може бути відчужене в процесі реквізиції. Так, нормою статті 353 Цивільного кодексу України передбачено, що примусовому відчуженню підлягає майно, не конкретизуючи яке саме майно [7]. При цьому, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Із означеного можна дійти висновку, що обмежень щодо майна, яке підлягає реквізиції законодавство не містить.

Відсутність переліку видів майна, яке підлягає відчуженню, може стати підставою для виникнення суперечок між власниками майна, яке відчужено на користь держави в умовах воєнного стану та державою, яка конфіскувала таке майно. Тому цілком логічним постає питання, чи є обмеження щодо видів майна, які підлягають примусовому відчуженню в умовах воєнного стану, наприклад акцій, які посвідчують майнові права власників акцій акціонерного товариства.

Попри всі труднощі, підприємництво в Україні демонструє адаптивність і стійкість. Законодавча база під час війни виконує подвійну функцію: забезпечує стабільність економіки та реагує на надзвичайні виклики. Однак, потребує подальшого нормативного врегулювання перелік конкретних об'єктів,

які не можуть бути примусово вилучені для потреб оборони в умовах воєнного стану та дослідження нормативного регулювання процедури реєстрації майна в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04 листопада 1950 року, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII : станом на 15 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 жовтня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2022 р. № 314 : станом на 4 листопада 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text>

6. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI : станом на 29 вересня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1044>.

Герус Богдан,

аспірант ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

РЕФОРМУВАННЯ ВККС У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

У контексті євроінтеграційних прагнень України реформування судової влади є одним із ключових зобов'язань перед ЄС. **Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС)** відповідає за відбір і кваліфікаційне оцінювання суддів, тому її ефективна робота – необхідна умова забезпечення незалежності та доброчесності суддівського корпусу. У 2021-2023 роках Україна здійснила низку законодавчих та інституційних змін, спрямованих на «перезапуск» ВККС. Прийнятий 13 липня 2021 року Закон №1629-IX «Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» став першим етапом реформи [1]. Як наголошувалося, цей закон з урахуванням позицій КСУ та застережень Венеційської комісії, а також рекомендацій міжнародних проектів (USAID «Нове правосуддя», ЄС «Право-Justice») дає змогу сформувати ВККС і наповнити вакансії в судах [2].

Реформа передбачає відкритий конкурс на членів ВККС за участі міжнародних експертів. Відповідно до закону, конкурс проводить Комісія у складі шести осіб: трьох суддів (за пропозицією Ради суддів України) і трьох представників міжнародних організацій (які останні 5 років надавали Україні допомогу в судовій реформі чи протидії корупції). Голоси міжнародних експертів є вирішальними: рішення вважається ухваленим мінімум чотирма голосами, серед яких обов'язково двоє від міжнародних організацій. Відповідно до закону, Вища рада

правосуддя (ВРП) після конкурсу призначає 16 членів ВККС строком на 4 роки, причому не менше половини з них (8 осіб) мають бути чинними чи колишніми суддями. Кандидати також мають відповідати високим критеріям доброчесності та професійної компетентності. Такі зміни узгоджуються з європейськими стандартами незалежності судової влади.

За результатами реформ міжнародні організації констатують помітний прогрес. Зокрема, Спільна інформація Венеційської комісії та Європейського директорату з прав людини (липень 2023) підтвердила: ВРП відновила свою діяльність і сформувала склад ВККС, а 1 червня 2023 року повністю заповнено усі вакантні місця в комісії [3]. Європейська Комісія у звіті «Україна 2023» відзначила, що перезапуск ВККС був проведений прозоро та за участю міжнародних експертів [4]. Зокрема, зазначається, що нова ВККС дозволяє стартувати оновленому набору суддів і відновити конкурси на посаду суддів, а також розпочато конкурс на конституційних суддів за рекомендаціями Венеційської комісії. Таким чином, судова реформа, зокрема оновлення ВККС, розглядається як важливий крок на шляху до євроінтеграції.

Водночас соціологічні опитування показують: поки що довіра громадян до судів залишається низькою. За даними Центру «Соціальний моніторинг» (Програма USAID), у червні 2024 р. 73% опитаних не довіряють судам як інституту [5]. Це свідчить про необхідність не лише формальних змін, але й системної роботи над відкритістю та неупередженістю судової влади. У перспективі ефективність оновленої ВККС матимуть вирішальне значення для відновлення довіри та відповідності України стандартам ЄС.

Резюмуючи наведене вище, доходимо висновку, що реформування ВККС є невід'ємною частиною судової реформи та виконання європейських зобов'язань України. Прийнятий Закон №1629-IX 2021 року заклав основу для початку «перезапуску» комісії. Завдяки прозорим процедурам і участі міжнародних експертів у 2023 році сформовано новий склад ВККС.

Європейські та світові організації позитивно оцінили цей крок, проте наголошують на необхідності збереження прозорості всіх процедур і незалежності судової влади. Удосконалення роботи ВККС та подальша кваліфікаційна перевірка суддів – це не лише технічна процедура, а й чинник, що прямо впливає на євроінтеграційний успіх України. Результативність цих змін визначатиме перспективи нашої країни в ЄС та рівень довіри громадян до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: Закон України від 13.07.2021 р. № 1629-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-20#Text> (дата звернення: 21.05.2025).

2. Володимир Зеленський підписав закон щодо відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів, що є важливою складовою судової реформи в Україні URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 21.05.2025).

3. Щотижневий аналіз 21 – 27 червня 2023 року Центру політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevuj-analiz-21-27-cherhvnya-2023-roku/#>: (дата звернення: 21.05.2025).

4. European Commission. *Report on Ukraine 2023* (Staff Working Document SWD(2023) 699 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf (дата звернення: 21.05.2025).

5. Центр Разумкова. Пресконференція (13.06.2024). Соціологічне опитування про довіру до судів. URL: <https://interfax.com.ua/news/press-conference/996148.html#> (дата звернення: 13.08.2022).

Мельников Олександр,
*аспірант ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА,
помічник судді Північно-західного апеляційного
господарського суду*

ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНОСТІ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Постановка проблеми. За загальним правилом метою звернення кожної людини до суду є відновлення порушеного на її переконання права. Однією з актуальних правових проблем в Україні є визначення юрисдикції суду, який уповноважений розглядати відповідну категорію спорів. Окрім достатнього правового обґрунтування позовної заяви, наявності належних, достатніх та допустимих доказів першочергово людина повинна знати який суд уповноважений розглядати її спір.

На перший погляд визначення юрисдикції суду відносно суб'єктного складу учасників спору та предмету спору має бути легким завданням для досвідченого юриста, адже в Україні суди спеціалізуються на розгляді адміністративних, кримінальних, цивільних та господарських спорів. Однак, дискусії між юристами практиками та теоретиками щодо визначення юрисдикції суду, який уповноважений розглядати певні категорії спорів є досі актуальними у наш час. Так, М. Смоковичем зазначено, що формування єдиних підходів до застосування законодавства є ключовим завданням адміністративних судів, особливо при вирішенні типових справ [10, с. 21]. Метою цієї доповіді є висвітлення необхідності гармонізації та узагальнення судової практики в частині визначення юрисдикційності задля досягнення правової визначеності та реалізації принципу верховенства права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено право на справедливий суд та вказано, що кожна особа має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків [4].

Наявність проблематики визначення юрисдикції суду підтверджується кількістю судових актів згідно Єдиного державного реєстру судових рішень, у яких міститься значна кількість скасованих судових рішень із закриттям проваджень у справах. Доволі часто не лише досвідчені адвокати та прокурори не можуть вирішити правову природу спору та визначити компетентний суд, який уповноважений розглядати відповідний спір, але й судді піддаються сумнівам, що вбачається з мотивувальних частин судових рішень.

Так, Північно-західним апеляційним господарським судом переглянуто 25 судових рішень місцевих судів апеляційного округу за участю відповідачів, які є фізичними особами, а предметом спору є витребування земельних ділянок. Із загальної кількості справ, розглянутих судом апеляційної інстанції 9 залишено без змін, 13 скасовано, 3 повернуто апелянту.

У справі №918/1319/23 постановою Північно-західного апеляційного господарського суду скасовано рішення Господарського суду Рівненської області, яким задоволено позов прокурора і витребувано у фізичної особи земельну ділянку [7]. Також суд апеляційної інстанції закриття провадження у справі з підстав, визначених п. 1 ч. 1 ст. 231 Господарського процесуального кодексу України [1].

Колегія суддів виснувала, що оскільки прокурор звернувся до господарського суду із позовом про витребування земельної ділянки, власником якої є фізична особа, яка не здійснює господарську діяльність на спірній земельній, а передала її в оренду для сільськогосподарських потреб юридичній особі, то такий спір за своїм суб'єктним складом сторін та характером

спірних правовідносин (зокрема, не здійснення на земельній ділянці господарської діяльності її власником) підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства, оскільки вирішення спору впливає на права та обов'язки фізичної особи (власника земельної ділянки).

Водночас колегія апеляційного господарського суду в іншому складі у постанові від 12.09.24 у справі №918/81/24 розглядаючи апеляційні скарги в аналогічних справах з аналогічним суб'єктним складом і позовними вимогами висувала про належність спору до господарської юрисдикції [8]. Також колегія суддів зауважила на судовій практиці Великої Палати Верховного Суду у постанові від 05.10.2022 у справі №922/1830/19, де зазначено, що спори щодо користування землями фермерського господарства, у тому числі з центральним органом виконавчої влади, який реалізує політику у сфері земельних відносин, з іншими юридичними особами, мають розглядатися господарськими судами незалежно від того, чи отримувала фізична особа раніше земельну ділянку для створення фермерського господарства і того, чи створила вона це фермерське господарство [5].

Таким чином колегія суддів апеляційної інстанції дослідила наявні в матеріалах справи докази та висувала, що спір у справі стосується надання та використання земельної ділянки для ведення фермерського господарства, тому має вирішуватися господарським судом.

Отже, при вирішенні справ, де є схожі учасники та предмет спору як у суддів місцевих господарських судів, так і в колегій суддів апеляційної інстанції сформувались різні правові позиції щодо застосування законодавства у питанні визначення юрисдикції цих спорів.

Вищезазначені обставини підтверджують тезу, що визначення юрисдикційності як необхідна умова забезпечення принципу верховенства права є актуальною темою у сьогоденні, адже постановляючи різні судові рішення при вирішенні однакових спорів породжується правова невизначеність,

що є негативним явищем та не може відповідати принципу верховенства права. Варто зазначити й на тому, що внаслідок зазначених дій порушується принцип розумності строків розгляду справи. Справа може розглядатися в усіх інстанціях та як наслідок передана на розгляд іншому суду за підсудністю, що не виключено, може також бути переглянута судами усіх інстанцій.

Відтак особа, яка звернулась за захистом свого права не отримує ефективного та бажаного захисту крізь призму темпорального критерію, що спричиняє розгляд однієї справи впродовж декількох років. Дана проблематика є вкрай актуальною у наш час та поглиблюється [2].

Варто зазначити й на сплаті судового збору за подання позовної заяви, апеляційної та касаційної скарг до, наприклад, господарського суду, а в подальшому до адміністративного суду, де розмір сплати судового збору суттєво різняться, а справа може переглядатися щонайменше шість разів. При цьому звільнення від сплати судового збору відбувається лише в момент закриття провадження у справі та передачі її до іншого суду першої інстанції за підсудністю, а наступні оскарження судових рішень вимагатимуть від особи повторної сплати судового збору.

Відповідно до рішення Європейського суду з прав людини від 19.06.2001 року у справі «Креуз проти Польщі» «право на суд» не є абсолютним та може обмежуватися державою різноманітними засобами, в тому числі й фінансовими. Сплата судового збору не може вважатись перешкодою в доступі до правосуддя, оскільки право на апеляційний перегляд судових рішень кореспондується з обов'язком дотримуватися процесуального законодавства щодо порядку, строків і умов реалізації цього права [9].

Отже, помилкові дії судів попередніх інстанцій, які не ухвалили судові рішення про закриття провадження у справі та не передали справу за підсудністю до уповноваженого суду розглядати відповідний спір, змушують особу в подальшому

сплачувати більше судових витрат за їх потенційний перегляд у суді іншої юрисдикції. Розподіл витрат відбудеться за результатами остаточного вирішення спору по суті, однак зазначена процесуальна дія передуватиме додатковим внесенням учасниками спору значних коштів, які змушені здійснити переплату у зв'язку з порушенням правил підсудності та колізій між судами різних юрисдикцій.

Також у справі №990/72/25 особа звернулася з позовом до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду як суду першої інстанції з позовом до Верховної Ради України. Позивач просив визнати протиправною та нечинною постанову Верховної Ради України від 19.09.2024 №3984-IX «Про перейменування окремих населених пунктів та районів» у частині перейменування селища Березине Одеської області на селище Соборне [11].

Касаційний адміністративний суд ухвалою від 26.02.2025 на підставі п. 1 ч. 1 ст. 170 Кодексу адміністративного судочинства України відмовив у відкритті провадження [3]. Судом виснувано, що позов не підлягає розгляду за правилами адміністративного судочинства. Відмовляючи у відкритті провадження суд першої інстанції виходив з того, що позивачка оскаржує постанову Верховної Ради України з підстав, зокрема, регламентної процедури її прийняття, а тому перевірка постанови №3984-IX не може бути здійснена в порядку адміністративного судочинства.

Не погодившись із судовим рішенням позивач подав апеляційну скаргу до Великої Палати Верховного Суду. Постановою Великої Палати Верховного Суду від 24.04.2025 у справі №990/72/25 апеляційну скаргу залишено без задоволення, а оскаржуване судові рішення без змін [6]. У судовому рішенні зазначено, що незалежно від того чи йдеться про перейменування району чи міста, спільним є предмет правовідносин – реалізація повноважень Верховної Ради України щодо перейменування об'єктів адміністративно-територіального,

а відтак предмет позову у цій справі не підпадає розгляду в порядку адміністративної юрисдикції.

Отже, правильне визначення суду, який уповноважений розглядати відповідний спір є важливим, актуальним та необхідним питанням у сьогоднішній, адже як свідчить актуальна судова практика наразі досі існують певні колізії та суперечки, які негативно впливають на ефективне забезпечення принципу верховенства права, що як наслідок породжує правову невизначеність, порушує принцип розумності строків розгляду судової справи та може завдати особі значних додаткових судових витрат.

Варто зазначити, що проблематика існує при вирішенні як публічно, так і приватно-правових спорів за наслідком неправильного/неповного аналізу щодо суб'єктного складу учасників спору та/або аналізу самого предмету спору. Отже, дана тема потребує ретельних, додаткових наукових досліджень із метою формування правової визначеності, систематизації судової практики та як наслідок забезпечення правовладдя в Україні загалом.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

2. Гуйван П. Д. Справедливість судового розгляду: темпоральні аспекти у світлі європейських підходів. Право і суспільство. 2020. № 2. С. 162-167.

3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі №922/1830/19 від 05.10.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106660138>.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі №990/72/25 від 24.04.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126906892>.

7. Постанова Північно-західного апеляційного господарського суду у справі №918/1319/23 від 18.07.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120569965>.

8. Постанова Північно-західного апеляційного господарського суду у справі №918/81/24 від 12.09.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122238689>.

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Креуз проти Польщі» (Kreuz v. Poland) від 19.06.2001 року, заява N28249/95. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_030.

10. Смокович М. І. Зразкові і типові справи як механізм забезпечення єдності судової практики. Юридична Україна. 2018. № 1-2. С. 11-31.

11. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі №990/72/25 від 26.02.2025. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125447387>.

Українець Микола,
*аспірант кафедри державно-правових дисциплін
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ЯДЕРНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ

Розмірковуючи про сучасні реалії, виклики та проблеми правової системи України та беззаперечну потребу у її реформуванні на передній план слід винести ряд екзистенційних питань, таких як захист життя кожного громадянина, збереження державності та суверенітету України.

Узагальненою дефініцією правової системи є комплекс взаємозалежних і узгоджених юридичних засобів, призначених для регулювання суспільних відносин [1].

Станом на сьогодні ключовим напрямом нормотворчості є виконання плану Євроінтеграції а також захист держави у війні. Усі прийняті зміни законодавства з лютого 2022 року прямо чи опосередковано стосується основи її державності – суверенітету у всіх його сферах: політичних, економічних, соціальних, культурних, екологічних, в тому числі оборонній сфері.

Воєнна безпека держави – складова національної безпеки, яка визначає стан захищеності національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави від посягань із застосуванням воєнної сили [2, 3].

Згідно зі статтею 17 Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [4].

Головною метою забезпечення воєнної безпеки є усунення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці держави

у воєнній сфері та створення сприятливих умов для гарантованого захисту її національних інтересів. В міжнародній практиці воєнна безпека передбачає право суверенної держави на самооборону і/або стримування воєнної агресії, допускає можливість застосування державою воєнної сили для захисту власного суверенітету і територіальної цілісності [5].

Реформування воєнного законодавства України один з основних напрямів нормотворчості щодо якого ведеться публічна дискусія та є досить розкритою темою.

У цьому дослідженні спробуємо розкрити правові аспекти одного з найвагоміших елементів захисту та безпеки держави та її суверенітету, чи їх загрозу – ядерну зброю.

Зброя масового знищення безсумнівно знаходиться поза нормами моралі, гуманності, дисонує з основоположними засадами природного права та заборонена до використання.

Сам факт існування ядерного озброєння, як зброї масового знищення викликає супротив у сприйнятті його легітимності а можливість використання оцінюється як найвищий акт агресії.

Разом з цим, прямої заборони ядерної зброї міжнародне законодавство не містить.

Зазначене дискусійне питання має просту відповідь. Ядерна зброя вже винайдена людством. Цей незмінний факт вказує, що такий вид озброєння існує і питання лише у чиїх руках знаходиться «валіза з кнопкою».

Стан речей такий, що дев'ять країн, що володіють ядерною зброєю, так званий «ядерний клуб» знаходяться у «привілейованому становищі» перед іншими, маючи додаткову гарантію їх суверенітету як окремо так і в сукупності. Кожна з держав усвідомлює наслідки її використання, результаті чого виникла концепція «взаємного гарантованого знищення» між країнами, які володіють цією зброєю.

За відомим висловом «мета виправдовує засоби» інструмент «ядерного стримування» знайшов широке використання як засіб деескалації зовнішніх конфліктів та переконливим аргументом у дипломатичних переговорах.

Подібна оцінка цих обставин відображена у консультативному висновку Міжнародного суду ООН щодо законності застосування або погрози застосування ядерної зброї, зокрема, що, хоча погроза ядерною зброєю або її застосування, як правило, суперечить міжнародному гуманітарному праву, не можна зробити висновок, чи буде така погроза або застосування ядерної зброї законною в екстремальних обставинах, коли на карту поставлено саме виживання держави. Суд постановив, що не існує жодного джерела міжнародного права, яке б прямо дозволяло або забороняло погрозу або застосування ядерної зброї, але така погроза або застосування повинні відповідати Статуту ООН і принципам міжнародного гуманітарного права. Суд також дійшов висновку, що існує загальне зобов'язання домагатися щодо ядерного роззброєння[6].

З іншої сторони ряд держав ратифікували «Договір про нерозповсюдження ядерної зброї» та «Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань» [7] разом з цим «дамоклів меч» розв'язання Третьої світової війни відкинув прагнення наддержав від відмови ядерного озброєння на невизначений термін.

З точністю навпаки світ спостерігає гонку озброєнь, що відповідає загостренню геополітичних конфліктів на фоні безкарності прямих порушень міжнародних актів, заснованих на атрофованих принципах «сили права», натомість популяризується «право сили».

Реалії сьогодення це факт того, що закони та звичаї війни (*jus in bello*) стали невід'ємним сучасним елементом міжнародного права. Війна не є правопорушенням, не заборонена жодним спільним міжнародно-правовим актом, а отже будь-яка держава може воювати проти іншої держави, не порушуючи закону. За таких обставин такий елемент державної правосуб'єктності як «ядерний статус» набуває нової якості – права участі у «ядерному клубі» а отже певною мірою «недоторканості».

За таких умов можна висунути ідею концепції «ядерного суверенітету», як безпекового елементу державного суверенітету та правової системи держави.

Питання «ядерного статусу» чи «ядерного суверенітету» та гарантій безпеки особливо значимим є на фоні порушення Будапештського меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї стороною та гарантом даної міжнародної угоди.

Чи має право Україна за таких умов денонсувати Будапештський меморандум та повернути «ядерний статус» є предметом численних дискусій з 2014 року, разом з цим залишається відкритим по сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. – К.: Ін-держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 53 -55.

2. Воєнна доктрина України (в редакції 2004 р.): указ Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004 [Архівовано 22 березня 2022 у Wayback Machine.] // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30.

3. Воєнна безпека і оборона України. Тлумачний словник нормативно-правових та наукових термінів і визначень. Під ред. Ф. В. Саганюк. Національний науково-дослідний центр оборонних технологій і воєнної безпеки України. – К.: 2007.

4. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Довідник з питань міжнародного морського і військового права. Під ред. В. С. Семенова. Міністерство оборони України. –К., 1996.

6. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons – Advisory Opinion of 8 July 1996 – Advisory Opinions [1996] ICJ 3; ICJ Reports 1996, p 226; [1996] ICJ Rep 226 (8 July 1996).

7. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 [Архівовано 1 серпня 2016 у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 2 : Д-Й. – 744 с. – ISBN 966-7492-00-8.

Хмарук Тарас,
*аспірант ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА,
заступник Острозького міського голови*

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИСНОВКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК АКТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ

Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції своєю діяльністю покликаний забезпечувати стабільність конституційно-правового регулювання суспільних процесів та неухильність дотримання конституційних положень, зокрема в процесі їх деталізації через законодавчі акти. Перевірка законодавчих актів, норм окремих законів, а також змін, що вносяться до Конституції України, на предмет їхньої відповідності не лише положенням самого Основного Закону, але й дотриманню так званого «*lex spiritus*» є одним із ключових напрямів діяльності Конституційного Суду України (далі – КСУ) як ключового органу в системі стримувань і противаг. Той факт, що КСУ інституційно належить до судової гілки влади, не робить цю гілку провідною, але наділяє її необхідним інструментарієм забезпечення стабільності та прозорості всієї системи конституційно-правового забезпечення державного управління.

У цьому інструментарії висновки КСУ посідають провідне місце, оскільки через них втілюється наглядова, контрольна й одночасно правотворча функції суду як органу конституційної юрисдикції. Саме тому аналіз напрямів удосконалення процедури надання висновків КСУ передбачає необхідність дотримання судом тих вимог, які висуваються перед ним завданням дотримання конституційних положень при врегулюванні суспільних відносин. Розглядаючи процедуру винесення висновків КСУ як акта державного управління, слід

відзначити такі особливості та аспекти, які впливають на правову природу висновків: 1) по-перше, висновок КСУ завжди являє собою державно-управлінський акт, а тому регламентація процедури його прийняття повинна встановлюватися виключно на законодавчому рівні, що дотримується через процедуру, передбачену Законом України «Про Конституційний Суд України»; 2) по-друге, висновок КСУ є актом, який має правовстановлювальну силу навіть у тих випадках, коли КСУ своїм висновком утворює конституційність тієї чи тієї норми та залишає її в дії, ним формується правова позиція, яка в подальшому може мати преюдиційне значення; 3) по-третє, будь-який акт, що приймається органом державної влади, може бути скасований у спеціальному порядку через суд адміністративної юрисдикції. Натомість скасування в тому самому порядку висновків КСУ не передбачено, власне як і їх оскарження через вищі інстанції.

Аналіз організаційно-правового забезпечення процедури винесення висновків КСУ демонструє бланкетність норм Конституції України в частині визначення способу та меж їх ухвалення. Так, відповідно до ст. 151 Конституції України встановлюється, що висновки надаються КСУ за зверненнями: 1) Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України, або Кабінету Міністрів України – про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 2) Президента України або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України – про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; 3) Верховної Ради України – щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту» [1].

Таким чином, висновок КСУ є не самостійним управлінським актом КСУ як органу державної влади, а своєрідним

третейським рішенням у спорі щодо відповідності акту, прийнятого чи ратифікованого суб'єктом, уповноваженим на таку дію, Конституції України. З таких позицій висновок КСУ може нами розглядатися як оцінка спроможності органу прийняття відповідного нормативно-правового акту відповідним чином оцінювати конституційність тих норм, які ним розробляються та приймаються. В умовах правової дійсності України КСУ фактично виправляє «помилки» інших органів державної влади, які орієнтовані на нормотворчість.

Стаття 85 Закону України «Про Конституційний Суд України» демонструє, що висновок суду надається лише Великою палатою та у вичерпному переліку випадків, а саме при розгляді справ щодо: 1) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; 2) відповідності (конституційності) Конституції України питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою; 3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту; 4) відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157, 158 Конституції України; 5) порушення Верховною Радою АРК Конституції України або законів України; 6) відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим Конституції України та законам України» [2].

Сукупність викладеного та системний аналіз наведених положень дають змогу прийти до узагальнювальної думки стосовно того, що висновок КСУ є засобом аналітичної оцінки й моделювання правової дійсності та встановлення її відповідності положенням Конституції України у випадку імплементації в законодавство України не властивих для нього норм та положень міжнародно-правових договорів тощо. Отже, цим висновки КСУ відрізняються від рішень, якими суд не дає оцінку допустимості співіснування тих чи тих норм та

способів правового регулювання суспільних відносин положенням Конституції України, а визначає відповідність нормативно-правових актів чинній Конституції.

На думку ж А. А. Марченко, правова природа висновків КСУ може впливати лише на процес нормативно-правового регулювання суспільних відносин, але не може впливати на позицію органів судової влади загальної юрисдикції, оскільки в такому випадку вважатиметься, що КСУ втручається в процес здійснення судочинства. «КСУ висловлює власну позицію, надаючи висновки щодо застосування певних положень законів у конкретній справі. Разом з тим враховуючи загальнообов'язковий характер рішень суду конституційної юрисдикції, висловлені останнім правові позиції мають бути обов'язково враховані судами при здійсненні правозастосування» [3, с. 29-30]. Ця точка зору є слушною і, власне, підтверджується положеннями Конституції України, які засвідчують, що органи суду позбавлені права на звернення до КСУ та отримання висновків у відповідній справі.

Проведене дослідження особливостей надання висновків органом конституційної юстиції України дає змогу сформулювати авторське бачення цієї проблематики. По-перше, під висновком КС України необхідно розуміти процесуальний акт, наданий Великою палатою Конституційного Суду внаслідок проведення процедури розгляду справ на підставах, передбачених Конституцією та законодавством про конституційну процедуру, який складається зі вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин, підписаний суддею органу конституційної юстиції, наданий іменем України та не підлягає оскарженню.

За своєю юридичною природою висновки КСУ можуть як належати до джерел права (висновки з приводу конституційності міжнародних договорів України, що є чинними) або ж виступати правовою підставою для прийняття Парламентом України відповідних рішень і не належати безпосередньо до джерел права України. До числа таких висновків належить, наприклад, висновок КСУ від 30 січня 2016 р. у справі за

зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа за № 1-15/2016), у якому КС України запропонував Верховній Раді України, зокрема, внести відповідні зміни до Конституції України [4].

Висновки органу конституційної юстиції України мають преюдиційний характер, виконують переважно охоронну функцію та мають важливе значення для зміцнення законності та правопорядку в державі. Актуалізує проблематику подальших наукових пошуків щодо з'ясування правової природи та процедури надання висновків як актів конституційної юстиції проект Закону України «Про конституційну процедуру» [5], норми якого спрямовані на детальну регламентацію порядку надання цих та інших актів КСУ. У поданому законопроекті відсутнє тлумачення категорій «висновок КСУ» та «конституційна процедура», що свідчить про необхідність доопрацювання вказаного нормативно-правового акта.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення 05.04.2025).
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n434> (дата звернення 05.04.2025).
3. Марченко А. А. Прецедентний характер рішень Конституційного суду України. Митна справа. 2014. № 1 (2.1). С. 28-33.
4. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа за № 1-15/2016) від 30 січня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-16#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
5. Проект Закону України «Про конституційну процедуру», зареєстр. 21.12.2020 р. за № 4533. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70729 (дата звернення 05.04.2025).

Черняк Артем,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ГРОМАДСЬКОГО НАГЛЯДАЧА У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРАКТИКА ЄСПЛ

Право на доступ до публічної інформації є одним із фундаментальних прав людини, що забезпечує прозорість діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Воно є ключовим елементом демократичного суспільства, оскільки сприяє контролю за владою, формуванню громадської думки та попередженню корупції. Дане право визнається не лише національним законодавством, а й міжнародним. Так, відповідно до частини першої статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право одержувати і передавати інформацію без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [1].

Європейський суд з прав людини часто у своїх справах розкриває питання доступу до публічної інформації. Згідно зі статтею 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах проти України є обов'язковим для виконання Україною [2]. Враховуючи це, аналіз рішень ЄСПЛ, як у справах проти України, так і щодо інших держав, є необхідним для забезпечення міжнародних стандартів у сфері доступу до публічної інформації в Україні.

Так, одним із питань, яке часто розкривається ЄСПЛ є роль «громадського наглядача» (watchdog) у контролі над діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Концепція watchdog традиційно асоціювалася із журналістами, оскільки саме вони відіграють ключову роль у зборі та поширенні інформації, що є важливою для громадськості. Однак у низці рішень ЄСПЛ поступово розширив це поняття, визнавши, що до «громадських наглядачів» можуть належати також неурядові організації, аналітичні центри, правозахисні об'єднання та навіть окремі активісти, які здійснюють моніторинг публічної влади. Цей підхід суду спрямований на забезпечення більшого залучення громадськості до процесів контролю за владою та захисту прав людини.

У справі «Угорський гельсінський комітет проти Угорщини» суд наголосив на важливості «громадського наглядача» та те, що правозахисні організації відіграють ключову роль у контролі за діяльністю органів влади та сприяють демократичному процесу, збираючи та поширюючи суспільно важливу інформацію. Зокрема, суд підкреслив, що право на доступ до інформації для таких суб'єктів є не просто можливістю, а необхідним інструментом для виконання їхніх функцій у демократичному суспільстві [3].

У зв'язку з цим ЄСПЛ сформулював три ключові критерії, які визначають статус громадського наглядача:

1) системність діяльності у сфері моніторингу публічної влади (організації чи особи, що претендують на статус watchdog, мають здійснювати послідовний аналіз діяльності державних органів та її впливу на суспільство);

2) здійснення аналізу політики держави у сфері прав людини (watchdog повинні проводити дослідження, надавати оцінку законодавчим ініціативам, виявляти порушення прав людини та інформувати громадськість);

3) взяття участі у формуванні суспільної думки (діяльність громадських наглядачів повинна мати значний суспільний

вплив, сприяти обізнаності громадян та ініціювати суспільний діалог з важливих питань).

Крім того, у справі «Молодіжна ініціатива з прав людини проти Сербії» ЄСПЛ наголосив, що держави повинні запроваджувати ефективні механізми доступу watchdog до інформації та не перешкоджати їхній діяльності. Суд підкреслив, що безперешкодний доступ таких суб'єктів до публічної інформації є невід'ємним елементом демократичного суспільства, а обмеження доступу до інформації має бути виправданим і не створювати непропорційних бар'єрів для громадських організацій та журналістів [4].

У зв'язку з цим, українські суди поступово починають визнавати, що громадські організації, аналітичні центри та журналісти відіграють роль «громадських наглядців» і, відповідно, мають право на розширений доступ до публічної інформації.

Попри визнання пріоритетного доступу громадських наглядців до інформації, ЄСПЛ визнає існування законних підстав для обмеження такого доступу, зокрема на підставі трискладового тесту. Згідно з частиною другою статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» обмеження доступу до інформації здійснюється при дотриманні сукупності таких вимог: виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [5].

Водночас, якщо розпорядник інформації не надав висновку щодо наявності хоча б однієї з трьох підстав «трискладового тесту», це свідчить про відсутність законних підстав для обмеження доступу до інформації, а відмова у її наданні є безпідставною [6].

Таким чином, практика ЄСПЛ демонструє важливість доступу до публічної інформації як одного з ключових елементів демократичного суспільства. Судова практика свідчить про те, що держави повинні забезпечувати ефективні механізми реалізації цього права, а також визнавати особливий статус громадських наглядців, які здійснюють моніторинг діяльності органів влади.

Попри значний прогрес, залишаються виклики, пов'язані з недосконалістю національного законодавства та обмеженням доступу до інформації під приводом захисту державних інтересів. Тому подальше вдосконалення законодавчих механізмів, впровадження міжнародних стандартів та ефективний судовий контроль за рішеннями органів влади є необхідними кроками для забезпечення прозорості та підзвітності держави перед суспільством.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 01.09.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>;

3. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.11.2016 у справі № 18030/11 «Угорський гельсінський комітет проти Угорщини». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%5D%7D>;

4. Рішення Європейського суду з прав людини від 25.06.2013 у справі № 48135/06 «Молодіжна ініціатива з прав людини проти Сербії». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22%3A%5B%5D%7D%22%22itemid%22%3A%5B%5D%7D%22%22%7D%7D>;

5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI : станом на 08.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>;

6. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 29.09.2016 у справі № 10 «Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16#Text>.

Рафальська Діана,
*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня
1 року навчання
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ПРАВО НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ В УКРАЇНІ ТА ПРАКТИКА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Згідно із Конституцією України об'єктом конституційної скарги може бути лише закон, а тому скарга не буде ефективним засобом захисту, якщо джерелом втручання у права людини є інший нормативно-правовий чи індивідуальний акт.

Згідно із частиною 3 статті 83 Закону України «Про Конституційний Суд України» суд може вказати у своєму рішенні про неконституційний спосіб тлумачення закону судами загальної юрисдикції. Водночас за два роки своєї діяльності КСУ ніколи не застосовував це повноваження. І хоча КСУ має таке повноваження, проте заявник конституційної скарги не має навіть формального права просити суд його застосувати. Скарги, які містять прохання встановити неконституційність тлумачення законів, наразі визнаються судом неприйнятними.

Тому потрібно враховувати, що національні засоби юридичного захисту, щоб вони вважались ефективними в практиці ЄСПЛ, повинні бути не просто здатними до поновлення порушених прав, але вони також мають бути в розумній мірі доступними та передбачуваними для заявника. Оскільки надання Конституційним Судом України вказівки на неконституційне тлумачення закону судами не є достатньою мірою доступним і передбачуваним у застосуванні для заявників конституційних скарг засобом, а є радше виключною прерогативою самого суду, то питання неконституційності тлума-

чення чи правозастосування законів не можуть бути об'єктом конституційної скарги в Україні [2, с. 120].

У тих випадках, коли порушення прав і свобод людини впливає безпосередньо із закону, – подаючи конституційну скаргу, треба правильно визначатись з тим, чи передбачає Конституція України права і свободи, які кореспондують відповідним положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на порушення яких ви маєте намір надалі скаржитись до ЄСПЛ.

Стаття 22 Конституції України передбачає, що права і свободи людини і громадянина не є вичерпними, і це означає, що насправді Конституція включає в себе щонайменше імпліцитно усі ті права і свободи, які гарантуються Конвенцією. Проте на даний час КСУ в своїй практиці керується радше формальним підходом до розуміння Конституції України, вимагаючи зазначення у конституційній скарзі не порушених прав, а конкретних норм, якими закріплені ці права. Тому у випадку, якщо Конституція України текстуально не гарантує прав і свобод, на порушення яких ви маєте намір поскаржитись до ЄСПЛ, то подача конституційної скарги не буде вважатись ефективним засобом їх захисту.

Не може бути об'єктом конституційної скарги в Україні також невиконання державою своїх позитивних обов'язків в сфері забезпечення прав і свобод людини, а тому скарга не є ефективним засобом юридичного захисту в тих випадках, коли порушення прав і свобод впливає із неповноти законодавчого регулювання [1, с. 34].

Чинне законодавство передбачає можливість перегляду судових рішень тоді, коли Конституційний Суд України встановлює неконституційність закону, застосованого судом при вирішенні справи. В Цивільному і Господарському процесуальних кодексах, а також в Кодексі адміністративного судочинства, вказано, що перегляду підлягають тільки ті рішення, які не виконані (в Кримінальному процесуальному кодексі України такого застереження немає).

Природа цього застереження полягає в тому, що рішення Конституційного Суду України не змінюють регулювання правовідносин, які склались до їх ухвалення. Тому перегляд судових рішень здійснюється не з метою, щоб переглянути стару судову справу у відповідності із правовим висновком, зазначеним у рішенні КСУ, а для того, щоб припинити виконання рішення суду загальної юрисдикції, яке ухвалене на підставі неконституційного закону. Адже якщо невиконане станом на дату ухвалення рішення КСУ судові рішення не буде переглянуте, то неконституційний закон, шляхом виконання цього рішення, отримає переживаючу (ультраактивну) дію і буде застосовуватись у певних правовідносинах навіть після того, як цей закон втрачає силу за рішенням КСУ.

На це вказує і сам Конституційний Суд України в ряді своїх рішень. В рішенні у справі про заміну смертної кари довічним позбавленням волі КСУ зазначив, що з дня визнання неконституційною такої міри покарання, як смертна кара, невиконані вироки, якими було призначено цю міру покарання, залишались в силі, але не підлягали подальшому виконанню [2, с. 121-122].

Враховуючи ці обмеження, конституційна скарга не є ефективним засобом захисту в тих випадках, коли порушене право особи, в силу його характеру, може бути поновлено виключно шляхом повторного розгляду судової справи.

З іншого боку, навіть враховуючи таку обмеженість перегляду судових рішень, конституційна скарга буде ефективним засобом юридичного захисту тоді, коли порушене судами загальної юрисдикції право може бути поновлено шляхом зупинення виконання судового рішення, про що буде зазначено далі.

Відсутність ретроактивного ефекту у рішеннях Конституційного Суду України не є перешкодою для визнання конституційної скарги ефективним засобом юридичного захисту від триваючих в часі порушень. Як вже було продемонстровано на прикладі ухвали ЄСПЛ у справі «**Mendrei v. Hungary**» –

визнання закону неконституційним може ефективно поновлювати права навіть тоді, коли закон буде втрачати свою силу лише на майбутнє [5].

Виходячи з цього, українська конституційна скарга може бути ефективним засобом юридичного захисту у тих випадках, коли застосування до особи спірного закону становить триваюче безперервне втручання в права і свободи особи протягом всього строку дії цього закону в часі.

Прикладами можуть бути такі ситуації, коли держава запроваджує законодавче регулювання, яке обмежує передбачені законом виплати певним розміром, запроваджує надмірне оподаткування періодичних виплат, примусове членство в професійних організаціях, обов'язок періодично вчиняти певні дії (як-от подача декларації про майновий стан) тощо.

Іншим можливим способом поновлення порушених прав в Україні може бути грошове відшкодування завданої дією і застосуванням неконституційного закону моральної чи матеріальної шкоди, право на що гарантовано безпосередньо частиною 3 статті 152 Конституції України.

Для стягнення грошового відшкодування на підставі цього положення Конституції не вимагається ухвалення окремого закону про відшкодування шкоди, завданої як конкретним законом, який визнаний неконституційним, так і неконституційними законами в цілому. Розглядаючи справи цієї категорії, суди повинні керуватись загальними положеннями цивільного законодавства, що знаходить своє підтвердження також у судовій практиці.

Таким чином, конституційна скарга є ефективним засобом юридичного захисту в тому разі, коли завдані неконституційним законом негативні наслідки (у вигляді майнових збитків) можуть бути достовірно оцінені і відшкодовані (порівняйте із протилежним висновком ЄСПЛ в рішенні у справі «**Magyar Keresztény Mennonita Egyház v. Hungary**») [3].

Дослідження наведеної практики показує, що попри свої суттєві обмеження модель конституційної скарги, запровадженої

в Україні, все ще має гарний потенціал бути досить ефективним засобом захисту в багатьох випадках.

На відміну від ряду інших держав, в яких функціонує інститут саме нормативної конституційної скарги, законодавство України надає ряд різноманітних механізмів, використання та комбінування яких може суттєво покращувати або і взагалі відновлювати становище скаржників.

З іншої сторони, слід відзначити і, вірогідно, найбільш слабку сторону обраної в Україні моделі конституційної скарги, а саме її нездатність бути ефективним засобом захисту тоді, коли поновлення порушеного права, в силу його специфіки, можливо лише в разі перегляду справи судами загальної юрисдикції.

І тому варто враховувати, що вже зараз в Україні існують серйозні перспективи як для підвищення ефективності конституційної скарги як засобу юридичного захисту, так і, навпаки, для її послаблення.

Рішення Конституційного Суду України, ухвалене на вирішення цієї проблеми, може суттєво вплинути як на подальший розвиток інституту конституційної скарги в Україні, так і на її значимість та ефективність в контексті вичерпання ефективних засобів юридичного захисту перед зверненням до ЄСПЛ.

Не менш важливу роль тут може зіграти і Верховна Рада України, адже вже зараз зрозуміло, що інститут перегляду судових рішень за виключними підставами потребує суттєвого доопрацювання. Орієнтирами для таких законодавчих змін мали б стати підходи самого ЄСПЛ, адже цей суд вже висловлювався стосовно принципів, на яких мають бути засновані механізми перегляду судових рішень національних судів у разі, коли ЄСПЛ встановлює порушення Конвенції.

Наприклад, рішення Великої палати ЄСПЛ у справі «**Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2)**» стосувалось відмови Верховного Суду Португалії переглянути повторно вирок суду після того, як ЄСПЛ вказав на порушення Конвенції в цій же справі в попередньому своєму рішенні. ЄСПЛ зазначив, що у виняткових

випадках повторний розгляд справи судом або відновлення провадження у справі є найбільш ефективним, якщо не єдиним засобом досягнення *restitutio in integrum*, тобто забезпечення того, щоб потерпіла особа була відновлена в своїх правах [4].

ЄСПЛ вказує, що держави на власний розсуд запроваджують механізми поновлення прав, порушення яких встановлено ЄСПЛ. Але ці механізми повинні враховувати специфіку випадків порушення прав людини, а відповідно адекватно поновлювати порушене право. У разі, коли ЄСПЛ встановлює порушення вимог статті 6 Конвенції, то саме перегляд справи судом або відновлення провадження у справі є належним способом поновлення порушених прав і свобод людини.

Крім цього, попри раніше згадану судову практику щодо відшкодування шкоди, завданої за час дії неконституційного закону, повною мірою послідовна практика відшкодування такої шкоди в Україні все ж досі не встановлена, і іноді суди відмовляють у задоволенні таких позовів.

Критикувати також можна інститут забезпечувального наказу. Як продемонстровано на прикладі справи за конституційною скаргою Дерменжи А.В., застосування цього заходу може як пом'якшити порушення, так і взагалі запобігти їм. Проте, з іншого боку, справа за цією конституційною скаргою демонструє також і явну складність у застосуванні забезпечувального наказу. За більше ніж два роки функціонування в Україні конституційної скарги це була єдина справа, в якій суд видав забезпечувальний наказ. А тому слід розглянути можливості послаблення вимог до вжиття судом такого заходу.

Все це говорить про необхідність системної роботи над покращенням як законодавчого регулювання, так і практики застосування інституту конституційної скарги в Україні. Звісно, що найбільш позитивним кроком в цьому напрямі було б запровадження повної конституційної скарги замість нормативної. Але і чинна модель конституційної скарги, у разі її системного доопрацювання та повного розкриття її потенціалу як законодавцем, так і Конституційним Судом України, –

може бути ефективним засобом захисту прав і свобод людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гараджаєв Д. Конституційна скарга як ефективний процесуальний засіб захисту прав і свобод людини та громадянина. Український часопис конституційного права. 2017. № 1. С. 34. URL: <https://www.constjournal.com/pub/1-2017/konstytutsiina-skarhaya-efektyvnyi-protsesualnyi-zasib-zakhystu-prav-svobod-liudyny/>.

2. Гусаров К. В. Вплив конституційної скарги на остаточність судового рішення та вичерпання національних засобів юридичного захисту у цивільному процесі. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 120-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2017_1_13.

3. Рішення ЄСПЛ від 08.04.2014 у справі «Magyar Keresztény Mennonita Egyház and others v. Hungary» (№ 70945/11). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-142196>.

4. Рішення ЄСПЛ від 11.07.2017 у справі «Moreira Ferreira v. Portugal (No. 2)» (№ 19867/12). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175646>.

5. Ухвала ЄСПЛ від 19.06.2018 у справі «Mendrei v. Hungary» (№ 54927/15). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184612>.

Ваколюк Марія,

*здобувачка вищої освіти освітньо-професійної програми «Право»
другого магістерського рівня*

ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СУДОВА ПРАКТИКА

Права військовослужбовців є важливим аспектом правової системи кожної держави, оскільки вони визначають основи соціального захисту та забезпечення гідних умов служби для осіб, які виконують обов'язки щодо захисту країни. В Україні правовий статус військовослужбовців, їхні права та гарантії закріплені в численних нормативно-правових актах, що спрямовані на забезпечення соціальних, економічних і правових умов для тих, хто служить у Збройних Силах. Зокрема, особлива увага приділяється питанням працевлаштування, медичного та пенсійного забезпечення, соціальної адаптації після звільнення з військової служби. У цьому контексті важливою є характеристика основних прав, що гарантуються військовослужбовцям, а також умов, за яких ці права можуть бути реалізовані та захищені.

Основні права військовослужбовців, що стосуються їх служби, визначені ст. 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1]:

Забороняється використовувати військовослужбовців для виконання завдань, не пов'язаних із військовою службою, і це може призвести до відповідальності згідно із законом.

Час, який громадяни України проводять на військовій службі, зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу за спеціальністю та до стажу державної служби. Час проходження строкової військової служби, військової служби за

призовом офіцерів, а також служби під час особливого періоду, оголошеного відповідно до Закону України «Про оборону України», зараховується до стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, якщо особа навчалася за фахом у професійно-технічному навчальному закладі, працювала за професією чи займала відповідну посаду, що дає право на пільгову пенсію. Час служби військовослужбовців під час особливого періоду зараховується до їх вислуги років, стажу роботи, стажу за спеціальністю та до стажу державної служби на пільгових умовах згідно з порядком, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Військовослужбовці не можуть бути звільнені з військової служби до отримання права на пенсію за вислугу років, окрім випадків, передбачених законом.

Військовослужбовці строкової служби та військової служби за призовом офіцерів, які працювали на підприємствах, в установах чи організаціях до призову, зберігають право на працевлаштування на цьому ж підприємстві чи у правонаступників протягом трьох місяців після звільнення з військової служби. Вони мають право отримати роботу на посаді, не нижчій за ту, яку вони займали до призову. Протягом місяця після взяття на облік осіб, звільнених зі строкової служби, органи праці та соціального захисту надають їм матеріальну допомогу у розмірі середньої заробітної плати за останнім місцем роботи за рахунок державного бюджету. Вони також мають переважне право залишитися на роботі при скороченні чисельності працівників протягом двох років після звільнення з військової служби.

Забезпечення працевлаштування осіб, звільнених з військової служби без права на пенсію, здійснюється згідно з українським законодавством про зайнятість населення.

Держава забезпечує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільняються через скорочення штатів, організаційні зміни або за станом здоров'я, а також тих, хто служив за контрактом і не був працевлаштований до призову.

Якщо це необхідно, адаптацію можуть проходити й члени сімей цих військовослужбовців.

Військовослужбовці, звільнившись зі служби, мають право вибрати місце проживання як в Україні, так і в іншій країні, відповідно до законів та міжнародних угод, схвалених Верховною Радою України. Вони мають рівні права з іншими громадянами на виїзд за кордон у порядку, встановленому законом.

Військовослужбовці мають право на вільне отримання, використання та поширення інформації відповідно до Закону України «Про інформацію» та інших законів України.

Захист прав військовослужбовців є важливою складовою правової системи кожної держави, адже ці люди виконують надзвичайно відповідальну роль у забезпеченні національної безпеки та стабільності. В Україні, в умовах війни та високої напруги, захист прав військових став питанням, що набуло ще більшої актуальності.

Далі розглянемо декілька конкретних постанов у таких справах:

Постанова Верховного Суду від 01.02.2024 у справі №240/35627/21 щодо покращення житлових умов. Позивач стверджував, що під час служби був зарахований на облік осіб, які потребують поліпшення житлових умов, але після звільнення з військової служби в 2020 році його зняли з обліку. Суд першої та апеляційної інстанцій неправильно застосували норми матеріального та процесуального права, що стало підставою для скасування їхніх рішень та направлення справи на новий розгляд [2].

Постанова Верховного Суду від 05.02.2024 у справі № 360/383/23 (адміністративне провадження № К/990/42165/23) щодо індексації: Позивач пояснив, що

з 11 лютого 2015 року по 14 лютого 2022 року проходив військову службу в Державній прикордонній службі України, зокрема, в частинах 2195, 2382, 1567, 2195, 9938. Він був звільнений зі служби наказом командира частини від 14 лютого 2022 року через закінчення контракту. Однак під час служби

нарахування його грошового забезпечення не проводилось у повному обсязі. У відповідь на його заяву, відповідач повідомив, що з 01 грудня 2015 року по 04 жовтня 2017 року була виплачена індексація грошового забезпечення з базовим місяцем липень 2015 року у розмірі 3893,22 грн, а з 01 березня 2018 року по 14 лютого 2022 року була проведена лише поточна індексація в розмірі 11068,74 грн через перевищення порогу індексації на 103%. Позивач вважає, що базовий місяць для індексації був неправильно визначений, а з 01 березня 2018 року до моменту звільнення не було враховано пункт 5 Порядку №1078. Якщо підвищення доходу у березні 2018 року (А) було меншим або дорівнювало можливої індексації (Б), це є підставою для нарахування різниці індексації до чергового підвищення тарифів або до дати звільнення [3].

Постанова Верховного Суду від 10.05.2024 у справі №440/6725/23 (провадження №К/990/5495/24) щодо виплати одноразової грошової допомоги сину загиблого військовослужбовця: У справі зазначено, що за свідоцтвом про смерть серії НОМЕР_2 від 21 квітня 2022 року, сержант ОСОБА_6 помер. Протокол засідання 12 Регіональної військово-лікарської комісії підтвердив, що травми ОСОБА_6 і причина його смерті були пов'язані із захистом Батьківщини. Син ОСОБА_2 народився 19 жовтня 2022 року, і довідка від 02 листопада 2022 року підтвердила його статус «Члена сім'ї загиблого» відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Інша довідка від 09 листопада 2022 року засвідчила, що він також має статус «Члена сім'ї військовослужбовця, який загинув чи помер під час служби». 23 листопада 2022 року ОСОБА_1, діючи в інтересах малолітнього сина, звернулася із заявою про виплату одноразової грошової допомоги у зв'язку зі смертю батька. Однак, комісія Міністерства оборони України 21 квітня 2023 року відмовила в призначенні допомоги, пояснивши це тим, що ОСОБА_6 загинув до народження сина ОСОБА_2, і відповідно до положень Цивільного кодексу України, ОСОБА_1 не має права на частку допомоги для сина [4].

З огляду на вищезазначене, колегія суддів підтримує висновки судів попередніх інстанцій, що пункт 8 рішення комісії Міністерства оборони України від 21 квітня 2023 року №7/в, яким було відмовлено в призначенні одноразової грошової допомоги ОСОБА_1, дружині загиблого ОСОБА_6, є необґрунтованим і прийнятим без урахування всіх важливих обставин та вимог законодавства. Тому це рішення підлягає визнанню протиправним і скасуванню.

Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що рішення комісії Міністерства оборони України щодо відмови в призначенні одноразової грошової допомоги є необґрунтованим і прийнятим без належного врахування всіх важливих обставин справи та вимог законодавства. Суд визнав це рішення протиправним і скасував його, підкресливши важливість забезпечення права на правову допомогу, яке дає змогу особам, що вважають свої права порушеними, захищати свої інтереси через доступні правові механізми.

Таким чином, право на захист забезпечується спеціальним механізмом, який дозволяє військовослужбовцям реалізовувати своє право на правову допомогу. Кожна особа, яка вважає, що її право порушено, має можливість вибрати спосіб захисту, враховуючи сферу правовідносин і особливості справи.

Аналіз судової практики за 2022-2025 роки свідчить, що в Україні спостерігається певний прогрес у забезпеченні прав військовослужбовців, зокрема, в питаннях грошових виплат та соціальних гарантій. Однак, судова практика також виявила деякі проблеми в застосуванні законодавства, що стосуються неправомірних відмов у виплатах одноразових грошових допомог, некоректного визначення розміру компенсацій і відсутності врахування всіх важливих обставин у справах про захист прав військових. Суди визнають необхідність більш чіткого регулювання правового захисту військовослужбовців та удосконалення механізмів правової допомоги, зокрема у випадках, коли їхні права порушуються.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: за станом на 09.02.2025 р. – Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 01.02.2024, справа №240/35627/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/116710778>.
3. Постанова Верховного Суду від 05.02.2024, справа № 360/383/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116774902&red=100003cc5c464d4f8f7c0147f1ff19aa8aea1a&d=5>.
4. Постанова Верховного Суду від 10.05.2024, справа №440/6725/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/118962318?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

Артамонова Лілія,
студентка другого (магістерського) рівня
програми «Право»
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ В КОНТЕКСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року постало питання про реформування всіх державних органів, зокрема прокуратури. На той час прокуратура України продовжувала функціонувати за радянськими нормами, що потребувало кардинальних змін.

5 листопада 1991 року Верховна Рада України ухвалила перший в історії незалежної України Закон України «Про прокуратуру», який визначав правові основи організації та діяльності прокуратури. Закон діяв упродовж 24 років та містив в собі розділи, що регулювали загальні положення, організаційну структуру, функції нагляду, кадрове забезпечення та інші питання діяльності прокуратури.

5 листопада 1991 року відбулись наступні зміни до Конституції УРСР, які закріпили новий порядок призначення прокурорів. За попередньою редакцією прокурор Української РСР та прокурори областей призначалися Генеральним прокурором СРСР, а прокурори районного та міського рівня – прокурором Української РСР за затвердженням Генерального прокурора СРСР. Нова редакція встановила, що Генеральний прокурор України призначається Верховною Радою України, підзвітний і відповідальний лише перед нею. Призначення прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, Києва, а також міських, районних і міжрайонних прокурорів відтепер здійснював Генеральний прокурор України.

Зокрема, серед законодавчих змін важливо виокремити також Постанову Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року № 1429-XII, яка офіційно закріпила в статті 165 Конституції УРСР незалежність прокурорів у здійсненні ними своїх повноважень, а також їх департизацію.

Конституцією України 1996 року на прокуратуру України були покладені такі функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [1].

Крім того, пункт 9 Розділу XV Конституції «Перехідні положення» містив наступні функції: 5) нагляду за додержанням і застосуванням законів – до введення в дію законів, що регулюють діяльність державних органів щодо контролю за додержанням законів (ідеться про так званий загальний нагляд), і 6) попереднього слідства – до формування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування.

Законом «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року, який змінив форму правління з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську, до статті 121 Конституції України було додано ще одну функцію прокуратури: 7) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими й службовими особами[2].

Однак ця функція була тимчасово скасована після рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року, яким зміни до Конституції 2004 року були визнані неконституційними [3].

Функція нагляду залишалась дискусійною ще протягом тривалого часу. Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року було передбачено, що здійснення державного нагляду (контролю) є основним завданням центральних органів виконавчої влади [4]. Зокрема, 21 лютого 2014 року була відновлена із поверненням до редакції Конституції 2004 року.

14 жовтня 2014 року було ухвалено оновлений Закон України «Про прокуратуру», який остаточно закріпив наступні функції: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, – і зазначено, що на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України [5].

2 липня 2015 року в пункті 1 Розділу XIII «Перехідні положення» Закону «Про прокуратуру» було визначено, що прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими й службовими особами лише у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Унаслідок судової реформи, ухваленої 2 червня 2016 року, було виключено Розділ VII «Прокуратура» із Конституції України. Натомість норми, що регулюють статус прокуратури, були інтегровані до Розділу VIII «Правосуддя».

Відповідно до внесених змін до Конституції України (ст. 131-1), перелік функцій прокуратури було скорочено до трьох: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організація й процесуальне керівництво досудовим

розслідуванням, розв'язання відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими й розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Із набранням чинності змін до Конституції від 2 червня 2016 року прокуратура була позбавлена функції «нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян». Натомість пункт 9 Розділу XV Конституції України в редакції Закону від 2 червня 2016 року визначав, що прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів цю функцію «до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій».

У 2019 році до ЗУ «Про прокуратуру» були внесені інші зміни, які стосувалися другої функції прокуратури і містили наступні доповнення «після слів «представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом» додані слова «та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України».

У свою чергу чинний Закон України «Про прокуратуру» від 18 грудня 2024 року передбачає наступні функції: «1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво. На прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України».

Крім того, у Розділі XV «Перехідні положення» Конституції України уточнено, що з 1 січня 2020 року представництво органів державної влади та місцевого самоврядування в судах здійснюється виключно прокурорами або адвокатами. Водночас представництво прокуратурою громадян у судах продовжується лише у справах, розгляд яких було розпочато до набрання чинності зазначеними змінами, – до ухвалення остаточної судових рішень, що не підлягають оскарженню.

Порівняння функцій прокуратури, визначених Конституцією України, Законом «Про прокуратуру» та Кримінальним процесуальним кодексом України, виявляє низку колізій.

У Конституції України закріплено функцію «підтримання публічного обвинувачення в суді», тоді як у Законі «Про прокуратуру» та КПК України використовується термін «державне обвинувачення». Конституція України визначає серед функцій прокуратури «організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням». Однак Закон «Про прокуратуру» не містить відповідної норми, хоча КПК України визначає нагляд за досудовим розслідуванням як процесуальне керівництво.

У Конституції України зазначено, що прокуратура вирішує відповідно до закону інші питання під час кримінального провадження. Водночас Закон «Про прокуратуру» такої функції не містить, що створює правову прогалину.

Конституція України передбачає, що прокуратура здійснює «нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку». Водночас Закон «Про прокуратуру» визначає аналогічну функцію як «нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство». У свою чергу, КПК України розрізняє два підходи: «нагляд за додержанням (дотриманням) законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням» та «нагляд за досудовим розслідуванням».

Отже, вищевикладений аналіз вказує на фактичну невідповідність положення частини 3 статті 2 зазначеного ЗУ «Про прокуратуру», де вказано, що «на прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України», та розбіжності у функціях між Конституцією України, Законом «Про прокуратуру» та Кримінальним процесуальним кодексом.

Серед рекомендацій пропонується: узгодити функції прокуратури, закріплені в Законі України «Про прокуратуру» та Кримінальному процесуальному кодексі України, з положеннями Конституції України, а також визначити у Законі України «Про прокуратуру» та Кримінальному процесуальному кодексі України зміст функції представництва інтересів держави в суді, встановивши вичерпний перелік випадків та порядок її здійснення відповідно до вимог закону.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/ed19960628#Text>.
2. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08.12.2004 № 2222-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15/ed20041208#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року N 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>
4. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17/ed20110317#Text>.
5. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/ed20141014/conv#Text>.

Буяр Лілія,

*здобувачка вищої освіти магістерського рівня,
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

За своєю суттю воєнний стан – це особливий правовий режим, який може бути запроваджений як на території всієї України, так і в окремих її місцевостях. Підставами його введення може стати як збройна агресія чи загроза нападу, так і небезпека державній незалежності України та її територіальній цілісності.

Правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях», який затверджується Верховною Радою України.

Вперше рішення щодо запровадження воєнного стану було прийняте у зв'язку з актом збройної агресії рф у районі Керченської протоки проти кораблів Військово-Морських Сил Збройних Сил України у 10 областях України з 26 листопада 2018 року терміном на 30 днів.

А вже 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією рф проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан на всій території України [3].

У зв'язку з запровадженням в Україні воєнного стану тимчасово, на період його дії, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, що передбачені статтями 30, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 53 Конституції

України, а також можуть вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», що чітко прописано в пункті 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»[3].

Разом з тим, статтею 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи – військові адміністрації, начальників яких призначає на посаду та звільняє з посади Президент України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації [2].

Статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено перелік заходів правового режиму воєнного стану, що обмежують конституційні права і свобода людини і громадянина на період дії режиму воєнного стану.

Безперечно, дотримання цих заходів є обов'язком кожного громадянина України. Тому більш детально розглянемо ці обмеження.

Зокрема, відчутними для громадян України стали обмеження, пов'язані з заборонаю або обмеженням вибору місця перебування чи місця проживання, залишенням території України певним категоріям населення, а також обмеження щодо руху транспортних засобів, перевірка документів в осіб, проведення огляду особистих речей, а також транспортних засобів під час переміщення територію України. На всій території України, окрім Закарпатської області, станом на 01 квітня

2025 року запроваджено комендантську годину. Тривалість комендантської години встановлюється обласними військовими адміністраціями, тому в окремих громадах її тривалість може бути продовжена або скорочена. Вважаємо, що відсутність комендантської години саме для Закарпатської області компенсується більшою кількістю блокпостів, особливо вздовж протяжності річок.

Крім того, під час воєнного стану громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Служби безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки, може заборонятися змінювати місце проживання або перебування без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки, обмежуватися проходження альтернативної (невійськової) служби.

Що стосується права вільного володіння, користування і розпоряджання своєю власністю, яке гарантується ст.41 Конституції України, то під час воєнного стану може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку [4].

Згідно ст. 3 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості. У разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості. А вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану здійснюється без відшкодування вартості такого майна [4].

Примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рішенням органу виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, військового командування, органу місцевого самоврядування, на яких відповідно до указу Президента України про введення правового режиму надзвичайного стану покладено здійснення заходів надзвичайного стану. Про примусове відчуження або вилучення майна складається акт встановленої форми.

Що стосується права кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом та права на працю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, передбачених статтями 42 і 43 Конституції України [1], то зрозуміло, що на окупованих територіях держава не може гарантувати ці права. Вважаємо, що існує певна проблема із вільним вибором виду праці для внутрішньо переміщених осіб, оскільки на першому місці для них стоять потреби матеріального характеру, але аж ніяк не кар'єрного росту.

Гарантування права на освіту відповідно статті 53 Конституції також зазнало певного впливу з введенням воєнного стану в Україні. І свідченням цього є ухвалення проєкту Закону України «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо прав педагогічних працівників та здобувачів освіти» від 04 квітня 2025 року [5]. Проєкт акта розроблено на виконання кроку 111 Плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік.

Проєктом Закону передбачається забезпечити в умовах воєнного стану:

- уникнення використання здобуття освіти як способу ухилення від мобілізації, а саме:
- обмеження віку 25 роками для надання відстрочки від мобілізації для учнів професійних училищ і для студентів фахових коледжів;
- виключення права відстрочки для слухачів професійних училищ, які підвищують професійну кваліфікацію без здобуття освіти;

- усунути існуючі прогалини в законодавстві щодо визначення послідовності здобуття освіти, яка надає право відстрочки під час мобілізації;

- надати право відстрочки від призову під час мобілізації педагогічним працівникам закладів вищої освіти з науковими ступенями та закладів позашкільної освіти державної і комунальної власності, які станом на 1 січня 2025 року працювали і продовжують працювати у цих закладах освіти за основним місцем роботи.

У час дії воєнного стану особливо важливо дотримуватись чинного законодавства України і не публікувати даних, які можуть прямо чи опосередковано зашкодити безпеці держави та її громадян, а саме фото чи відео позицій ЗСУ, блокпостів, перевезення зброї для ЗСУ, відомостей про звільнену від окупаційних військ територію, дані про місця обстрілів, дані про ППО. Тобто сам момент передачі інформації будь-якому колу осіб є складом кримінального правопорушення.

Тому право, яке гарантується ст.34 Конституції України, а саме вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб, є обмеженим стосовно певних видів інформації.

Крім того, на території, на якій введено воєнний стан, військове командування разом з іншими органами влади або й самостійно має право запроваджувати трудову повинність та залучати громадян до суспільно корисних робіт згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» [6].

Під трудовою повинністю розуміють короткостроковий трудовий обов'язок у період воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідацію надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, які виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, що не потребує обов'язкової згоди особи, стосовно якої запроваджується такий трудовий обов'язок. До суспільно

корисних робіт залучаються працездатні особи, у тому числі особи, що не підлягають призову на військову службу, які за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану, за винятком працездатних осіб, що залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і заброньовані за підприємствами у період воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також осіб, залучених до здійснення заходів національного спротиву, крім малолітніх дітей та дітей віком від чотирнадцяти до п'ятнадцяти років, жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров'я [6].

Частина 1 статті 39 Конституції України гарантує громадянам право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.

Але відповідно до частини 2 статті 64 Конституції України, окремі обмеження права на свободу мирних зібрань можуть встановлюватися в умовах воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень. Відповідна норма щодо заборони проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів міститься у пункті 8 частини 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Однак, проблемою правового регулювання є те, що пункт 8 частини 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачив можливість запровадження в умовах воєнного стану заборони на проведення не лише мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, а й також інших масових заходів. Встановивши таким чином однакове правове регулювання для різних за своєю правовою природою заходів, так як інші масові заходи, а саме: розважальні, освітні, культурно-просвітницькі, релігійні не пов'язані з реалізацією громадянами їхніх політичних та громадянських прав, на відміну

від мирних зібрань. Звісно ж, питання проведення масових заходів може стосуватися лише регіонів, які знаходяться далеко від лінії фронту, оскільки життя і здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю в демократичній державі.

Зауважимо, що Україна, як держава-член Ради Європи, зобов'язана виконувати норми з дотримання прав людини, передбачені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Але разом з тим, повідомлення про можливість застосування обмежень певних прав у зв'язку із запровадженням воєнного стану у 2022 році було надіслано Генеральному секретарю Ради Європи практично одразу після його запровадження, що є частиною міжнародних зобов'язань України, оскільки статтею 15 Конвенції передбачено, що Висока Договірна Сторона під час війни може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, і у випадку використання цього права має інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи.

Отже, обмеження прав та свобод людини і громадянина є тимчасовим заходом, пов'язаним з впровадженням воєнного стану на території України. Однак, обмеження конституційних прав людини у воєнний час мають бути виваженими, законними і легітимними.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17 травня 2012 р. № 4765-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17>

5. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993р. № 3543-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

6. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 липня 2011р. № 753. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text>

*Лихочвор Наталія,
студентка 4 курсу
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Волонтерство в Україні є не просто проявом доброї волі, а й соціально-правовим явищем, яке набуло особливої актуальності в останні роки, зокрема в складних суспільно-політичних та економічних викликах з якими стикається українське суспільство, включають збройний конфлікт, економічну нестабільність, соціальну нерівність та інші виклики, що зумовлюють зростаючу потребу у волонтерській допомозі в найрізноманітніших сферах [7, с. 266].

Волонтери стають важливою силою, що підтримує функціонування суспільства та забезпечує надання допомоги тим, хто її потребує, особливо в умовах війни [13, с. 115]. Як свідчить практика, волонтерська діяльність часто є більш гнучкою та оперативною в порівнянні з державним механізмом соціальної допомоги.

Пандемія COVID-19 та збройна агресія проти України стали каталізаторами масового розвитку волонтерського руху, продемонструвавши його здатність до швидкої мобілізації та ефективної організації. В сучасних умовах волонтери відіграють критичну роль у забезпеченні життєдіяльності суспільства, надаючи всебічну допомогу, включаючи збір коштів на потреби армії та цивільного населення, забезпечення житлом, одягом, медикаментами та іншою необхідною допомогою, а також підтримку біженців та внутрішньо переміщених осіб [18, с. 244].

Дослідженням волонтерської діяльності займалися такі науковці, як Ю.В. Кривенко, яка акцентувала увагу на понятті та ознаках волонтерської діяльності, Н.О. Єсіна, що досліджувала сутність волонтерської діяльності в Україні, В.В. Вашкович, чий праці присвячені адміністративно-правовому забезпеченню волонтерства, Є.О. Кравцова, що аналізувала систему принципів волонтерської діяльності, П.В. Горінов, який вивчав адміністративно-правовий статус волонтера у період дії воєнного стану.

Незважаючи на наявні дослідження і досі залишаються недостатньо вивченими питання правової регламентації волонтерської діяльності в умовах воєнного стану.

Досліджуючи правову природу волонтерства, вважаю доцільним звернутися до змісту статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність», відповідно до якої волонтерська діяльність визначається як добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Суспільно корисна спрямованість є ключовою ознакою волонтерства, що відрізняє його від інших форм благодійної діяльності, які можуть мати більш приватний, або індивідуальний характер [10, с. 43].

Поняття «волонтер» зазнало значної історичної трансформації: від особи, яка добровільно вступала до збройних формувань, до особи, яка здійснює безоплатну суспільно корисну діяльність у різноманітних сферах. Це відображає зміну поглядів на роль волонтерства в суспільстві та розширення сфер його застосування [17, с. 26].

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про волонтерську діяльність», волонтерами можуть стати дієздатні особи віком від 18 років, а також особи віком від 14 до 18 років за письмової згоди батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. На мою думку, важливою новелою є те, що волонтерами в Україні можуть бути не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства, які

перебувають в Україні на законних підставах, що значно розширює коло потенційних волонтерів та сприяє міжнародній інтеграції волонтерського руху.

Тенденції розвитку волонтерства в Україні включають зростання потреби в організаційному забезпеченні, підвищення сталості та системності волонтерської діяльності, посилення потреби у волонтерській допомозі у зв'язку з недостатнім виконанням державою своїх соціальних функцій [21, с. 182].

Правове регулювання волонтерської діяльності в Україні формує цілісну систему, ядром якої є Конституція України, Закон України «Про волонтерську діяльність», а також інші нормативно-правові акти, такі як Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Закон України «Про громадські об'єднання», та інші. Аналізуючи цю систему можна стверджувати, що вона ґрунтується на фундаментальних принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності та неприбутковості [11, с. 36].

На формування національної системи правового регулювання волонтерства значний вплив мають міжнародні документи, зокрема Загальна декларація волонтерів, яка визначає такі ключові засади волонтерської діяльності, як визнання рівності потреб, орієнтація на особисте задоволення волонтера, взаємодопомога, безкорисливість, поєднання індивідуальних та групових форм, відповідальність, солідарність та недопущення дискримінації [14, с. 14].

Принципи волонтерської діяльності, сформульовані вченим Ю.В. Кривенко, включають законність, безкорисливість, альтруїзм, гласність, гуманізм, добровільність, чуйність, милосердність, самовідданість, оптимізм, партнерство та співчуття [10, с. 44].

Аналізуючи актуальний стан правового регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану можна виокремити низку проблемних аспектів, які потребують негайного вирішення. По-перше, це відсутність чіткого та ефективного механізму взаємодії волонтерів з органами державної

влади та місцевого самоврядування, що призводить до дублювання функцій та не ефективного використання ресурсів. По-друге, значні проблеми з обліком та звітністю про волонтерську діяльність, особливо це присутнє в умовах воєнного стану, коли швидкість та ефективність є критично важливими. По-третє, недостатній рівень правового захисту волонтерів, які часто працюють в небезпечних умовах, зокрема відсутність належного страхового захисту та соціальних гарантій. Ці проблеми особливо загострюються в контексті прийняття Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який на жаль, не містить спеціальних положень щодо волонтерської діяльності, що створює певну правову невизначеність.

На мою думку, особливої актуальності набуває проблема вдосконалення правового регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану. Проведений аналіз дозволив мені сформулювати такі основні напрями вдосконалення правового регулювання волонтерської діяльності в Україні:

1) комплексна систематизація та кодифікація законодавства у сфері волонтерства, можливо, шляхом прийняття Кодексу волонтерської діяльності;

2) розробка чіткого та ефективного механізму взаємодії волонтерів з органами державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, через створення координаційних раз з питань волонтерської діяльності при місцевих державних адміністраціях;

3) спрощення та оптимізація процедур обліку та звітності, насамперед, у сфері податкового регулювання, шляхом внесення відповідних змін до Податкового кодексу України;

4) посилення гарантій правового захисту волонтерів, особливо тих, які працюють в зонах конфліктів або надзвичайних ситуацій, включаючи запровадження обов'язкового страхування життя та здоров'я волонтерів;

5) активне впровадження сучасних електронних інструментів для організації та координації волонтерської діяльності,

зокрема, створення єдиної електронної бази даних волонтерів та волонтерських організацій;

б) посилення міжнародної співпраці у сфері волонтерства з метою обміну досвідом та залученням найкращих практик.

Особливої уваги заслуговує питання судового захисту прав волонтерів та організацій, що залучають волонтерів, Як зазначає Я.О. Берзанюк, у практиці Верховного Суду України вже сформовано певні підходи до вирішення публічно-правових спорів, пов'язаних з волонтерською діяльністю, що свідчить про поступове формування судової практики у цій сфері [26].

Психологічна підтримка та реабілітація волонтерів, які працюють в умовах воєнного стану, також є важливим аспектом, що потребує належного законодавчого врегулювання. Як зазначає Л.М. Захаренко, волонтери, які надають допомогу в зоні бойових дій або працюють з внутрішньо переміщеними особами, часто самі потребують психологічної підтримки та реабілітації [20].

Волонтерство є надзвичайно важливим інститутом громадянського суспільства, що відіграє ключову роль у вирішенні нагальних соціальних проблем, сприяє розвитку соціальної активності громадян, зміцненню демократичних засад держави та формуванню сильного та згуртованого суспільства [23].

Правове регулювання волонтерської діяльності в Україні потребує подальшого, комплексного вдосконалення, особливо в складних умовах воєнного стану, з метою забезпечення ефективної організації, координації та всебічної підтримки волонтерського руху. Нагальною потребою є забезпечення чіткості, узгодженості та ефективності правових норм, що регулюють волонтерську діяльність, а також створення сприятливих умов для подальшого розвитку волонтерського руху в Україні, включаючи належну фінансову підтримку, організацію навчання та підвищення кваліфікації волонтерів, а також забезпечення належного рівня визнання їхньої діяльності на державному рівні [25].

Перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення міжнародного досвіду правового регулювання волонтерської діяльності та можливостей його адаптації до українських реалій, а також розробка ефективних механізмів взаємодії волонтерів з органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Артеменко І.Е. Концептуальні засади створення школи волонтерів для роботи з людьми поважного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. 2018. № 24. С. 137-142.
2. Болотова В.О., Ляшенко Н.О., Байдак Т.М. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності. 2018. № 9. С. 47-57.
3. Бондаренко А.С., Вдовцов Ю.М. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с.
4. Про волонтерську діяльність: Закон України № 3236-VI від 19.04.2011, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 14.03.2025).
5. Вашкович В.В. Адміністративно-правове забезпечення волонтерства як складова соціальної функції держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2019. 220 с.
6. Вашкович В.В. Опис волонтерської допомоги (завдання) у договорах про надання волонтерської допомоги. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 44-47.
7. Горінов П.В., Драпушко Р. Г. Адміністративно-правове регулювання волонтерського руху в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 266-26.
8. Єсіна Н.О. Поняття та сутність волонтерської діяльності в Україні. *Сучасне суспільство*. 2017. № 1. С. 73-80.
9. Кравцова Є.О. Система здійснення принципів волонтерської діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 49-54.
10. Кривенко Ю.В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2015. № 18. С. 41-44.
11. Уварова О.С. Загальні принципи права та їх роль у правозастосуванні з позицій природно-правового і позитивістського підходів

до права. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 2. С. 35-39.

12. Горінов П.В. Адміністративно-правовий статус волонтера у період дії воєнного стану. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 54-58.

13. Попова С. М. Волонтерська діяльність в умовах війни на території України. *Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп.* Харків, 2022. С. 114-118.

14. Томіна В.Ю. Пашаєв А. З. Порівняльно-правовий аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства в питаннях волонтерської діяльності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. С. 13-16.

15. Вставська Т.В. Адміністративно-правовий статус волонтерів, які брали участь в антикорупційній операції, URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9f3bad45d59/content> (дата звернення: 14.03.2025).

16. Шамрай В. О., Ольховський М. А. Сучасний стан офіційного визнання волонтерської діяльності в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 4. С. 139 -144.

17. Голуб В.Л. Ключові поняття та категорії державного управління у сфері волонтерської діяльності. *Вісник НАДУ*. 2014. № 1. С. 25-30.

18. Волуйко О.М., Микитюк О.М. Волонтерська діяльність як чинник реалізації заходів правового режиму воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 243-248.

19. Закалик Г.М., Коропатов О.М., Шувар Н.М. Волонтерська діяльність в Україні: історія, сьогодення та євроінтеграція. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 104-110.

20. Захаренко Л.М. Психологічне волонтерство в умовах воєнного стану, URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e9cb13fb-3c2a-48a5> (дата звернення: 14.03.2025).

21. Липитчук О.В. Тенденції розвитку волонтерського руху в Україні. *Scientific Collection «InterConf»*. 118 (2022). С. 180-188.

22. Вареник Д.С. Прогалини правового регулювання волонтерства в умовах воєнного стану, URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/308338/299843> (дата звернення: 14.03.2025).

23. Потапенко В.О., Двігун А.С. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів, URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volon022.pdf> (дата звернення: 14.03.2025).

24. Пастух І.Д., Сербин Р.А. Законодавчі ініціативи правового регулювання волонтерської діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 324-328.

25. Коропаткін І.М. Вдосконалення правового регулювання діяльності волонтерських організацій, що надають волонтерську допомогу Збройним Силам України, URL: <https://zenodo.org/records/14185008> (дата звернення: 14.03.2025).

26. Берзанюк Я.О. Правові основи волонтерської діяльності в Україні: практика Верховного суду від час вирішення публічно-правових спорів, URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_aziuk_volunteer.pdf (дата звернення: 14.03.2025).

*Терешко Катерина,
студентка 3 курсу
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ПРАВА ЖІНКИ НА РОЗПОРЯДЖЕННЯ ВЛАСНИМ ТІЛОМ

Одними з фундаментальних прав людини є право на життя, свободу та недоторканність приватного життя, зокрема право самостійно розпоряджатися власним тілом. Ці права мають особливе значення у контексті забезпечення прав жінок, адже через вплив соціальних, культурних та політичних чинників саме жінки нерідко стикаються з обмеженнями у реалізації своїх прав, особливо у сфері репродуктивної свободи.

Співвідношення права на життя та права жінки на розпорядження власним тілом є надзвичайно важливою та актуальною темою, яка викликає численні дискусії на рівні національних правових систем і міжнародних правових норм. З одного боку, право на життя є основним і непорушним правом кожної людини, яке забезпечує право на фізичну непошкодженість та недоторканність. З іншого боку, право жінки на розпорядження власним тілом передбачає її свободу приймати рішення щодо власної репродуктивної функції, що включає такі аспекти, як контрацепція, аборти, вагітність і пологи.

Метою моєї курсової роботи був аналіз співвідношення права на життя та права жінки на розпорядження власним тілом, дослідження міжнародних норм і національних законодавств, що регулюють ці питання, а також розгляд соціальних, етичних та правових аспектів цього співвідношення.

Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю глибшого розуміння балансу між інтересами особи та суспільства, правами жінок та іншими правами людини, що постають

у глобальному контексті. Тема також набуває важливості в умовах розвитку сучасних технологій в галузі медицини, що значно розширює можливості для жінок у розпорядженні власним тілом, водночас підвищуючи соціальну та правову відповідальність за прийняті рішення.

Право на життя, як одна з форм руху матерії, є присутнім у всіх живих істот, проте для людини це право має особливий зміст. Лише людина, багата розумом і свідомістю, може вважатись вищою соціальною істотою, і її життя нерозривно пов'язане з розвитком суспільства. Без існування людини (та її права на життя) втрачають сенс інші природні та соціальні цінності, зокрема стан довкілля, матеріальний добробут, мирне співіснування та розвиток демократії. Право на життя є комплексним і багатофункціональним правовим інститутом, який тісно взаємодіє з іншими сферами права, державними структурами та громадськими інституціями. Через цю взаємодію воно має специфічні особливості щодо свого формування, функціонування та організації. Однак у наукових колах досі не вироблено єдиного підходу до його дослідження [1, С. 195].

Право на життя та саме життя – це не тотожні поняття. Життя є біологічним явищем, тоді як право на життя належить до соціально-правових категорій. Завдяки біолого-соціальній природі людина змогла закріпити законодавчий захист свого існування, перетворивши природне право на життя (як право на фізичне існування) у юридично гарантоване позитивне право.

Таким чином, право на життя є природним і невід'ємним правом людини, яке закріплене національним законодавством та міжнародними правовими актами, забезпечуючи захист життя, його недоторканність та свободу розпорядження ним [2, с. 16-21].

Водночас право на життя, як і будь-яке інше суб'єктивне право, набуває реальної цінності лише за умови існування суверенної держави. Варто зазначити, що серед науковців немає єдиної думки щодо визначення цього поняття.

Право на життя набуває юридичного значення тільки в межах суверенної держави, яка зобов'язана його охороняти. Вчені тлумачать його по-різному, але загалом визнають, що це право гарантує захист життя, його гідність та свободу розпорядження ним. Держава повинна створювати умови для підтримки та збереження життя.

Наукові підходи до змісту цього права різняться:

- Право на власне життя включає фізичне існування, природну смерть, участь у дослідженнях, захист від загроз.
- Право дарувати життя стосується репродуктивної функції, права на стерилізацію, аборт, штучне запліднення тощо.
- Право розпоряджатися життям охоплює право на ризик, самозахист, евтаназію, очікування захисту з боку інших, усунення загроз тощо [3].

Провідні вчені підкреслюють, що право на життя – це не право на смерть чи самогубство, оскільки смерть суперечить позитивній природі особистих немайнових прав.

Міжнародне право, зокрема стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, закріплює безцінність людського життя. Конституції багатьох держав, включно з Україною, гарантують право на життя як головне, фундаментальне право.

Право на розпорядження власним тілом ґрунтується на свободі та автономії особи. Із розвитком медицини людське тіло та його елементи (органи, тканини) стали цінними об'єктами, що призвело до виникнення правових питань щодо їх правового статусу. Зокрема, виникло питання: чи можна розглядати тіло або його частини як об'єкт власності.

З розвитком біобанків та генетики органи й тканини набули комерційної цінності, що викликало потребу в правовому регулюванні. Водночас, людське тіло – не статична структура, а динамічна система, взаємопов'язана з іншими людьми, природою, мікроорганізмами та поколіннями. Це змінює уявлення про тіло як про «власність».

У різні історичні періоди тіло сприймалося по-різному – від об'єкта абсолютної влади держави (рабство) до повноцінного суб'єкта права. Сьогодні, завдяки науковому прогресу, тіло стало об'єктом ринку (наприклад, у питаннях донорства, репродуктивних технологій, трансплантації).

Соматичні права – це право на зміну, покращення, відновлення функцій тіла, зміну статі, евтаназію, репродуктивні права (аборт, контрацепція, запліднення), сексуальні права, тощо. Це природне право розпоряджатися тілом, але воно має межі, визначені законом [4, С. 168-173].

У Конституції України, стаття 28 гарантує право на розпорядження власним тілом. Водночас такі дії мають бути законними та не порушувати прав інших. Обмеження: евтаназія, проституція, клонування – заборонені. Ці теми залишаються предметом етичних, правових та філософських дискусій.

Право на життя та право на розпорядження власним тілом є основними правами людини, що взаємопов'язані і є центральними у правових системах більшості країн світу. Ці права закріплені в міжнародних договорах і документах, зокрема в Загальній декларації прав людини (ст. 3, 5) та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 6 та 7). Однак існують складні питання, що виникають на перехресті цих двох прав, особливо у контексті медичних процедур, абортів, евтаназії та самооборонних дій.

Право на життя є фундаментальним правом, яке захищає людське існування від незаконного позбавлення життя. Це право вважається непорушним, і жодна особа не має права забирати життя іншій людині без належних правових підстав. Це право є основою для більшості правових систем і зазвичай не допускає винятків, окрім випадків, передбачених міжнародним правом, таких як самооборона або війна.

Право на життя та право людини розпоряджатися власним тілом є фундаментальними, проте в окремих випадках можуть взаємодіяти та навіть суперечити одне одному. Важливим є дотримання балансу між цими правами, особливо

коли йдеться про медичні втручання, аборти, евтаназію або інші рішення, що стосуються життя і тіла людини. Розв'язання таких суперечностей потребує обережного підходу, уважного врахування моральних, етичних, медичних та юридичних аспектів кожного випадку.

Право на аборт є одним з основних репродуктивних прав жінки і закріплене в законодавстві. Це право охоплюється міжнародними договорами з прав людини та різними нормативно-правовими актами на національному рівні по всьому світу.

На сьогодні аборти є поширеним явищем у суспільстві. Проте, за даними Центру репродуктивного здоров'я, лише 970 мільйонів жінок, що становить 59% від загальної кількості жінок репродуктивного віку, живе в країнах, де аборти дозволені. З іншого боку, 41% жінок, або 700 мільйонів, живе за законами, які не дають змоги отримати доступ до безпечно-го та законного абортів [5, С. 14-23].

Ці обмеження змушують жінок шукати нелегальні способи для переривання вагітності. Більшість абортів здійснюється через небажану вагітність, яка зазвичай є результатом неефективного або відсутнього використання контрацептивів. Деякі вагітності є наслідком зґвалтування чи інцесту, а інші стають небажаними через зміни життєвих обставин або можливі ризики для здоров'я жінки. Тому безпечні аборти завжди залишатимуться необхідними. Незважаючи на це, у світі продовжується активна дискусія щодо морального, релігійного та правового аспектів переривання вагітності. У цьому обговоренні можна виділити дві основні групи: «за вибір» (які підтримують право жінок вирішувати, чи народжувати дитину) та «за життя» (які вважають, що плід має право на життя з моменту зачаття). Кожна з цих груп прагне впливати на громадську думку та законодавців, щоб забезпечити правову підтримку своєї позиції.

Оскільки сьогодні немає єдиного універсального підходу до вирішення цього питання, кожна країна має право самостійно обирати свою позицію. Відповідно до визначення Всесвітньої

організації охорони здоров'я (ВООЗ), аборт – це спонтанне або штучне припинення вагітності, за якого ембріон чи плід масою до 500 грамів втрачається до 22-го тижня гестації. Іншими словами, аборт – це переривання вагітності на терміні, що не перевищує 22 тижні [6, С. 138-142].

Приблизно 90% країн дозволяють проведення аборту, принаймні у випадках, коли вагітність становить загрозу для життя жінки. Це може стосуватися ситуацій, коли жінка має серйозні захворювання, такі як рак, хвороби серця, певні інфекційні чи паразитарні недуги, або інші медичні стани, що потребують лікування, яке може бути несумісним із продовженням вагітності. У таких обставинах жінка має право на доступ до безпечного переривання вагітності.

Право жінки на аборт є одним з основних елементів репродуктивних прав і охоплює можливість жінки самостійно приймати рішення щодо переривання вагітності. Це право закріплене в міжнародних документах, таких як Європейська конвенція з прав людини та Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Зокрема, в Європейській конвенції стаття 8 гарантує право на повагу до приватного життя, що включає право жінки вирішувати питання щодо народження дітей. Деякі держави також мають конкретні національні закони, що регулюють доступ до аборту, зокрема обмежуючи його до певного терміну вагітності або за певних умов, таких як загроза життю матері, зґвалтування чи інцест.

З одного боку, воно захищає автономію жінки та її право на самовизначення, з іншого – ставить питання про права плода та етичні норми суспільства. Законодавчі зміни та міжнародні зусилля спрямовані на створення балансу між цими різними правами і забезпечення безпеки для жінок [7].

Відповідно до Цивільного кодексу України, репродуктивні права належать до категорії особистих немайнових прав, які забезпечують природне існування людини. Однак на сьогоднішній день законодавство не містить чіткого визначення

цього поняття та не передбачає комплексного регулювання у цій сфері.

Врегулювання питань, пов'язаних із репродуктивними правами, здійснюється шляхом застосування норм Конституції України, Цивільного кодексу, Сімейного кодексу, Основ законодавства України про охорону здоров'я, а також Наказу МОЗ «Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні». Проте жоден із цих нормативних актів не містить конкретного визначення терміна «репродуктивні права» або детального механізму їх реалізації.

Варто зазначити, що ще у лютому 2004 року був зареєстрований Проект Закону №5105 «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення», який мав на меті закріпити на законодавчому рівні визначення цього поняття. Проте ця законодавча ініціатива не отримала підтримки.

Вперше поняття репродуктивних прав та репродуктивного здоров'я було розглянуто в Програмі дій на Міжнародній конференції з питань народонаселення та розвитку 1994 року. Згідно з пунктом 7.2 цього документа, «репродуктивне здоров'я» визначається як стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність захворювань чи патологій, у всіх аспектах, пов'язаних із репродуктивною системою, її функціями та процесами.

Отже, репродуктивне здоров'я – це не лише здатність до народження дітей та відсутність інфекцій, що передаються статевим шляхом. Воно включає також право людини самостійно приймати рішення щодо вступу в статеві відносини, використання контрацепції, отримання достовірної інформації, доступу до безпечних, ефективних, доступних і прийнятних методів планування сім'ї. Крім того, воно передбачає право на належне медичне обслуговування, яке відповідає потребам людини [8, с. 23-27].

Більшість країн, які дозволяють аборти в разі загрози життю жінки, також надають можливість їх проведення з інших

причин, таких як загроза здоров'ю жінки, зґвалтування або інцест.

Загроза здоров'ю жінки. Законодавства країн, що дозволяють аборти через загрозу здоров'ю, зазвичай стосуються фізичного стану жінки, але також охоплюють й загрозу психічному здоров'ю.

Окремі суди в країнах також дійшли висновку, що аборти мають бути дозволені, якщо вагітність становить загрозу психічному здоров'ю жінки. Наприклад, у 2006 році Конституційний суд Колумбії ухвалив рішення, яке підтверджує право на аборт, якщо вагітність загрожує фізичному чи психічному здоров'ю жінки, а також з інших підстав. Суд визнав, що психічне здоров'я захищається як частина права на здоров'я відповідно до внутрішнього та міжнародного законодавства.

Аборт за запитом. Країни, які дозволяють аборти за запитом, зазвичай дають жінкам і дівчатам право приймати рішення щодо продовження або переривання вагітності протягом встановленого терміну (зазвичай до 12 тижнів вагітності).

Для того, щоб зробити аборт, жінці не потрібно надавати жодних конкретних підстав, достатньо лише звернутися до медичного закладу. Однак після закінчення цього терміну (12 тижнів) аборти можуть бути дозволені до 22 тижнів лише за певних обставин, таких як загроза життю чи здоров'ю жінки, зґвалтування, інцест тощо.

Зґвалтування та/або випадки інцесту. Більшість країн світу дозволяють аборти у випадках зґвалтування та/або інцесту. Проте існує проблема доступу до абортів, пов'язана з необхідністю доведення того, що вагітність настала саме через зґвалтування чи інцест.

Важливим є рішення Європейського суду з прав людини у справі «P. and S. проти Польщі», де Суд визнав, що Польща порушила права дівчини, яка завагітніла внаслідок зґвалтування, не забезпечивши їй доступ до законних послуг абортів. ЄСПЛ встановив, що перешкоджання доступу до законних абортів,

коли вагітність є наслідком зґвалтування, може розглядатись як жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження.

Життєздатність та вроджені вади розвитку плоду. Аборт також дозволяється, коли плід має серйозні вроджені вади розвитку, такі як відсутність окремих органів, аномалії у злитті чи зрощенні органів, наявність тканин або органів у неналежних місцях і подібні порушення.

У справі «KL проти Перу» 17-річній дівчині було відмовлено в аборті, і вона була змушена народити дитину з важкими дефектами розвитку, зокрема з повною або частковою відсутністю великих півкуль головного мозку, кісток черепа та м'яких тканин.

Жінка змушена була годувати дитину грудьми протягом чотирьох днів, поки дитина була жива. Комітет з прав людини визнав, що примушення дотримувати термін при нежиттєздатному плоді порушує її право на захист від жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, а також її право на приватне життя [9, С. 151-155].

Враховуючи весь вищевикладений матеріал, я дійшла наступних висновків.

Поняття та зміст прав на життя: міжнародні стандарти та національне законодавство. Право на життя є одним із основоположних прав людини, що закріплене в міжнародних документах, таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Європейська конвенція про захист прав людини. Це право є абсолютним і не може бути обмежене, за винятком випадків, передбачених законом, зокрема, в контексті самозахисту чи захисту прав інших осіб.

Право на розпорядження власним тілом: принципи свободи та автономії. Право на розпорядження власним тілом є невід'ємною складовою частиною прав людини, що відображає принципи особистої свободи та автономії. Це право дає людині можливість приймати рішення щодо свого тіла без

зовнішнього примусу, що включає право на медичне втручання, контрацепцію, аборт та інші аспекти здоров'я.

Взаємозв'язок між правом на життя та правом на розпорядження власним тілом у контексті прав людини. Право на життя та право на розпорядження власним тілом є взаємопов'язаними, оскільки обидва ці права стосуються основних аспектів людської гідності та самостійності особи. Водночас, між цими правами виникає складний баланс, зокрема в ситуаціях, коли одне право може бути обмежене задля захисту іншого. При цьому важливо дотримуватися принципу пропорційності, щоб жодне з цих прав не порушувалося без достатніх підстав.

Право жінки на аборт: юридичні та етичні аспекти. Право жінки на аборт є важливою складовою частиною її репродуктивних прав. У юридичному контексті це право охоплює як національні закони, так і міжнародні стандарти, які визначають умови для дозволу абортів. Однак це питання залишається предметом етичних суперечок та різних трактувань у різних країнах.

Права жінки на репродуктивне здоров'я та автономію у світлі міжнародних стандартів. Це право охоплює не лише доступ до медичних послуг та інформації, а й можливість жінки здійснювати автономні та відповідальні рішення щодо своєї репродуктивної поведінки, включаючи аборт, контрацепцію та інші питання.

Судова практика та законодавчі ініціативи щодо балансування права на життя та права жінки на розпорядження власним тілом. Судова практика та законодавчі ініціативи у різних країнах продовжують розвивати та уточнювати баланс між правом на життя та правом жінки на розпорядження власним тілом. Багато країн шукають шляхи врегулювання цього питання, зокрема через зміну законів щодо абортів, а також через судові рішення, які враховують як права жінки на автономію, так і захист життя. В Україні, зокрема, також відзначається

необхідність чіткішого правового врегулювання цих прав, зважаючи на наявні соціальні та політичні виклики.

Загалом, питання прав на життя та права жінок на розпорядження власним тілом вимагають комплексного підходу, що поєднує юридичну, етичну та соціальну складові. У контексті прав людини важливо забезпечити рівновагу між цими правами, зважаючи на міжнародні стандарти та національні реалії.

Список використаних джерел:

1. Андрейченко С. Захист права на здоров'я через захист права на життя у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2020. № 2020/08. С. 195.

2. Байрачна Л. К., Микитенко К. А. Щодо питання правового статусу ембріона: національний та міжнародний досвід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 16-21.

3. Босий І. І. Права людини на життя: thesis. 2006. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/60905>

4. Мамедов Ю. Е. Концепція прав дитини в ісламській правовій системі. *Актуальні проблеми політики*. 2021. № 67. С. 168-173.

5. Шабанов Р. І., Ждан М. І. Правове регулювання реалізації права на працю в умовах євроінтеграції. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «право»*. 2020. № 32. С. 14-23.

6. Швець Ю. Ю. Місце права особи на охорону здоров'я в системі прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2(31). С. 138-142.

7. Шуневич К. Репродуктивні права жінок як можливість прийняття рішень без насильства, примусу та дискримінації. *ЮрФем*. URL: <https://jurfem.com.ua/reproduktyvni-prava-yak-mozlyvist-gryinyatty-rishennya/>

8. Бельо Л. Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку правового регулювання використання допоміжних репродуктивних технологій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2(31). С. 23-27.

9. Сироїд Т. Л. Міжнародно-правові основи захисту сексуально-го та репродуктивного здоров'я жінок. *Знання європейського права*. 2021. № 3. С. 151-155.

Андрійчук Юлія,
студентка 3 курсу
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

Сучасні міграційні процеси та глобалізація викликають необхідність системного аналізу правового статусу іноземців та осіб без громадянства. В Україні ця проблема набуває вагомого значення через інтеграційні процеси, геополітичні виклики та потребу у відповідності національного законодавства міжнародним стандартам. Вивчення сутності правового статусу такої категорії осіб дає змогу зрозуміти їхнє місце та роль у суспільстві та державі, роз'яснює особливості їхнього правового статусу та його зв'язок з громадянством іншої держави. Актуальність теми зумовлена сучасними викликами, пов'язаними з глобалізацією, міграційними процесами, збройними конфліктами та іншими кризовими ситуаціями, які призводять до збільшення кількості осіб без громадянства.

Права та обов'язки є ключовими елементами правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які законно перебувають на території України. В Конституції України зазначено, що хоч вони користуються правами і свободами що і громадяни України, існують все ж таки певні обмеження. Зокрема, іноземці та особи без громадянства мають обмеження у політичних правах – вони не можуть обирати та бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, а також не мають права брати участь у референдумах [1]. Додатково, особи без громадянства та іноземці не можуть отримати у власність землі сільськогосподарського призначення. Проте вони мають право отримати землі

сільськогосподарського призначення тільки через спадкування. При цьому, іноземні громадяни та апатриди повинні суворо дотримуватися Конституції та законів України, а також інших нормативно-правових актів, поважати права і свободи, честь і гідність інших осіб та утримуватися від дій проти інтересів суспільства та держави. Щодо виконання обов'язків, іноземці мають ті ж самі обов'язки, що й українські громадяни, за винятком захисту Вітчизни та військового обов'язку. Вони не зобов'язані проходити службу у Збройних Силах України чи інших військових формуваннях.

Згідно з пунктами 6 та 7 частини 1 статті 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», іноземцем вважається особа, яка не має громадянства України, але є громадянином (підданим) іншої держави або держав. Особа без громадянства (апатрид) визначається як особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином [2].

Ключова відмінність іноземця та апатрида полягає в тому, що іноземці мають громадянство (підданство) іншої держави, тоді як особи без громадянства (апатриди) не мають громадянства жодної держави. Також іноземці, як правило, користуються дипломатичним та консульським захистом своєї держави, тоді як особи без громадянства такого захисту не мають, що робить їх особливо вразливими. Саме через це у статті 26 Конституції України ці поняття чітко розмежовуються через використання сполучника «та» між ними, адже там вказано «іноземці ТА особи без громадянства».

Особливе місце в системі правового статусу іноземців в Україні займає категорія «закордонний українець», що обумовлено державною політикою щодо збереження зв'язків із українською діаспорою. Цей статус не лише відображає історичну пам'ять про українську діаспору, але й є інструментом державної політики, спрямованої на збереження національної єдності та підтримку громадян за кордоном. Згідно зі статтею 12 Конституції України, держава зобов'язана дбати про

національно-культурні потреби українців, які проживають за її межами [1].

Це положення стало основою для прийняття Закону України «Про правовий статус закордонних українців», який, в свою чергу, деталізує умови надання такого статусу. Згідно з яким, закордонний українець визначається як особа, яка має громадянство іншої держави або є особою без громадянства, але при цьому має українське етнічне походження або походить з України [3]. Важливо зазначити, що під українським етнічним походженням розуміється належність самої особи або її предків до української нації, а також визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження.

Це визначення створює особливу правову категорію, яка об'єднує як іноземців, так і осіб без громадянства, які мають спеціальний зв'язок з Україною через своє походження. Для таких осіб законодавство може передбачати певні привілеї чи спрощені процедури. Наприклад: закордонні українці мають право на отримання багаторазової візи строком дії до 5 років або безвізовий в'їзд в Україну (залежно від угод з країною їхнього громадянства). Для них встановлено спрощений порядок імміграції в Україну. Відповідно до Закону України «Про імміграцію», для них встановлюється квота імміграції, яка зазвичай є вищою порівняно з іншими категоріями іммігрантів [4]. Також закордонні українці можуть набувати громадянства України за спрощеною процедурою, що передбачає коротші строки проживання в Україні для отримання громадянства. Закордонні українці мають право на навчання у закладах освіти України за державним замовленням у межах квот, встановлених Кабінетом Міністрів України [4]. Це відображає прагнення держави підтримувати зв'язки з українською діаспорою та етнічними українцями за кордоном. Коли закордонний українець перебуває на території України на законних підставах, він користується тими самими правами і свободами та несе ті самі обов'язки, що й громадяни України. Однак існують певні винятки, встановлені

Конституцією України, законами України або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Розуміння різних категорій іноземців, апатридів та різноманітних правових режимів відіграє важливу роль для ефективного управління міграційними процесами та забезпечення захисту прав людини в Україні. Відповідно до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р. виділяють такі категорії іноземців та осіб без громадянства: іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах; іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні; іноземці та особи без громадянства, які тимчасово перебувають на території України; іноземці та особи без громадянства, які тимчасово проживають в Україні [2].

При вивченні питання правового режиму іноземців необхідно зазначити, що правовий режим іноземців представляє собою сукупність прав та обов'язків іноземних громадян на території країни перебування. Загалом виділяють наступні види правових режимів іноземців: національний режим, правовий режим реторсій, режим найбільшого сприяння та спеціальний (специфічний) режим. В Україні щодо іноземних громадян переважно застосовується національний режим.

Для в'їзду іноземцям та особам без громадянства потрібен паспортний документ та віза, якщо інше не передбачено законодавством або міжнародними договорами. Ця вимога не застосовується до іноземців та апатридів, які перетинають державний кордон України з метою отримання статусу біженця, особи, яка потребує додаткового чи тимчасового захисту або для отримання притулку. Іноземні громадяни та апатриди зобов'язані надати свої біометричні дані для фіксації під час проходження прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон [5]. Період перебування іноземців та апатридів в Україні встановлюється візою, законодавством України або міжнародним договором України. Під

час перетину кордону іноземці та апатриди підлягають прикордонному контролю, який включає перевірку документів, наявності заборон на в'їзд та інше. В певних випадках може застосовуватися процедура контролю другої лінії з додатковими перевітками. Українське законодавство визначає підстави для відмови у в'їзді та виїзді з країни. Іноземці, які не мають законних підстав для перебування в Україні, зобов'язані добровільно повернутися до країни походження або можуть бути примусово повернуті у випадках порушення законодавства або загрози національній безпеці. Забороняється примусове повернення до країн, де існує загроза їхньому життю чи свободі.

Під час перебування в Україні іноземці та апатриди підлягають відповідальності за правопорушення на таких самих підставах, як і громадяни України. Проте, окрім стандартних форм юридичної відповідальності, до них можуть застосовуватися додаткові особливі заходи, пов'язані з їхнім спеціальним правовим статусом, а саме: скорочення строку перебування в Україні, примусове повернення, видворення іноземця або особи без громадянства за межі України, заборона подальшого в'їзду в Україну. Важливо зазначити, що заходи примусового повернення не застосовуються до певних категорій осіб, таких як: неповнолітніх, осіб зі статусом біженця або тих, хто потребує додаткового захисту, а також до осіб без документів, які підлягають затриманню для встановлення особи та подальшої передачі згідно міжнародних договорів про реадмісію або примусове видворення [6, с 123-125]. Україна зобов'язана утримуватись від примусового повернення або видворення іноземців чи осіб без громадянства до держав, де існує ризик застосування до них тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, або де їхньому життю може загрозовувати небезпека.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19-20, ст.179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
3. Про закордонних українців: Закон України від 04.03.2004 р. № 1582-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 25, ст.343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>
4. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р. № 2491-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 41, ст.197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>
5. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 р. № 1710-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 6, ст.46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>
6. Конституційне право України: Підруч. для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. – Х.: Право, 2008. – 416 с. // *Байрачна Л. К. Конституційно-правовий статус іноземців, осіб без громадянства і біженців в Україні.* – С. 123-129.

Терешко Зоряна,

студентка 3 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ БІОЕТИКИ

Конституційне право людини на життя є одним із фундаментальних прав, закріплених як у національному, так і в міжнародному праві. Це право визнається найвищою соціальною цінністю та є основою для всіх інших прав і свобод. Разом із розвитком науки, медицини та біотехнологій постає низка біоетичних проблем, які безпосередньо впливають на реалізацію цього права. Сучасні юридичні та етичні дискусії щодо евтаназії, абортів, клонування та використання біотехнологій вимагають ретельного дослідження й правового регулювання.

Окрім зазначених проблем, надзвичайно актуальним є питання реалізації права на життя в умовах війни, що триває в Україні. Воєнні дії призводять до масових порушень цього права, зокрема до загибелі мирного населення, руйнування критичної інфраструктури та виникнення гуманітарної кризи. Війна ставить перед юридичною наукою нові виклики, які потребують аналізу та вироблення ефективних механізмів захисту цього базового права людини.

Актуальність теми курсової роботи зумовлена необхідністю глибокого аналізу конституційного права на життя в умовах науково-технічного прогресу, зростаючих біоетичних викликів та воєнного конфлікту. З одного боку, правові системи різних держав прагнуть гарантувати захист життя кожної особи, з іншого – виникають ситуації, коли питання про межі та обмеження цього права набувають особливої гостроти. У зв'язку з цим важливим є вивчення нормативно-правових

актів України та міжнародного законодавства, що регулюють дане питання, а також аналіз практичних та теоретичних аспектів проблеми.

Право на життя є базовим, фундаментальним і невід'ємним правом людини, без якого неможлива реалізація інших прав і свобод. Воно має не лише юридичне, а й глибоке філософське значення, і є ключовою метою правової системи демократичної держави. Як зазначає В. В. Кожан, «право на життя є необхідною умовою інших прав і свобод», а отже, має абсолютний характер [4, с. 83]. Безумовно, це право закріплено у всіх найважливіших міжнародно-правових актах з прав людини. Існує велике різноманіття класифікацій прав і свобод людини, проте, як влучно зазначає Г. Т. Терешкевич: «...доцільно виділити головне: право на життя – фундаментальне, базисне право людини» [9, с. 5]. Як відомо, право на життя належить до особистих (громадянських) прав людини [5, с. 127]. Це право включає не лише заборону свавільного позбавлення життя, а й зобов'язання держави утримуватися від будь-яких посягань, активно захищати життя людини від незаконних дій та гарантувати кожному право на самозахист.

Право на життя також є важливим моральним і філософським принципом. У своїй праці Ю. І. Матвєєва, М. І. Козюбра, О. В. Цельєв і С. П. Погребняк ставлять неоднозначне питання: «Чи може існувати право, що суперечить моралі? Чи можливе, інакше кажучи, «аморальне право»?» [2, с. 85-86]. Це підводить до ширших філософських дискусій про межі права на життя – чи є воно безумовним, чи допускає винятки у вигляді самозахисту, смертної кари або евтаназії. Ще з античних часів філософи, зокрема Платон і Арістотель, обговорювали справедливість і моральність позбавлення життя, а стоїки акцентували увагу на гідному житті та моральному обов'язку [1]. У середньовіччі Августин Блаженний та Фома Аквінський вважали життя даром від Бога. Джон Локк визначав його як одне з природних прав людини [7, с. 50-52]. Іммануїл Кант сформулював категоричний імператив, який вимагає поваги до кожної людини

як до мети, а не засобу [10]. У новітній філософії Джон Стюарт Мілль, Рональд Дворкін і Марта Нусбаум продовжують досліджувати питання цінності життя, прав людини та біоетики.

Право на життя є невід'ємним правом кожної людини, закріпленим як у міжнародному, так і в українському законодавстві. В Україні це право гарантоване ст. 27 Конституції України, яка забороняє свавільне позбавлення життя і зобов'язує державу його захищати. Це відповідає міжнародним стандартам, закріпленим у Загальній декларації прав людини (ст. 3), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 6), та Європейській конвенції з прав людини (ст. 2) .

Кримінальний кодекс України детально регламентує відповідальність за злочини проти життя – вбивство, тілесні ушкодження, спричинення смерті через необережність тощо. Інші закони, як-от «Про охорону здоров'я», «Про запобігання домашньому насильству», «Про дорожній рух», а також процесуальні норми КПК, формують комплексну систему захисту права на життя в Україні.

Це право, хоча і фундаментальне, але не є абсолютним. Питання допустимості самооборони у кримінальному праві України знайшло своє відображення як у законодавстві, так і в судовій практиці. Так, відповідно до статті 36 Кримінального кодексу України, не є злочином шкода, заподіяна у стані необхідної оборони, якщо вона була спрямована на захист прав і свобод людини від суспільно небезпечного посягання, за умови, що захист був співмірним із загрозою. У Постанові Верховного Суду України у справі № 5-125кс15 від 17 грудня 2015 року суд чітко наголосив, що межі допустимої самооборони повинні оцінюватися з урахуванням конкретної ситуації, зокрема – раптовості нападу, характеру загрози та стану особи, що захищається [8]. Верховний Суд визнав, що при надзвичайних обставинах, коли особа діє в умовах стресу або страху за своє життя, оцінка її дій не повинна бути надто формальною. Окрім того, слід пам'ятати, що законодавство дозволяє застосування сили правоохоронцями лише у виняткових

випадках – згідно зі статтею 46 Закону України «Про Національну поліцію», вогнепальна зброя може використовуватися лише для захисту життя або відвернення загрози збройного нападу.

Варто зауважити, що скасування смертної кари у 2000 році стало свідченням прихильності України до європейських гуманістичних цінностей. Хоча дискусії щодо її повернення виникають, більшість експертів вважають, що це суперечить праву на життя та не знижує рівень злочинності. У світі смертна кара ще застосовується, зокрема в Китаї, Ірані, США, тоді як у Європі вона майже повністю скасована [3, с. 62-69].

Гарантії реалізації права на життя включають не лише законодавчі норми, а й діяльність судової системи, поліції, медичних закладів та міжнародних інституцій. Однак сучасні виклики – війна, злочинність, проблеми медицини – потребують постійного вдосконалення механізмів захисту та правової свідомості громадян.

У біоетичному контексті право на життя пов'язане з етично складними питаннями, зокрема евтаназією. Біоетика, як міждисциплінарна наука, аналізує дії у медицині та біології з позиції моральних цінностей [6, ст.155]. Евтаназія – припинення життя з метою припинення страждань – викликає гострі дискусії серед юристів, лікарів і релігійних діячів. Прихильники наголошують на праві на гідну смерть, тоді як противники – на недоторканність життя та ризики зловживань. У більшості країн світу евтаназія або заборонена, або суворо регламентована. Питання залишається відкритим для суспільних та правових обговорень у контексті гідності людини, гуманності медицини та розвитку паліативної допомоги.

Аборти – це навмисне переривання вагітності, що викликає загибель ембріона або плода, і здійснюється медикаментозно або хірургічно. Це питання є глибоко суперечливим як з юридичної, так і з етичної точки зору. В основі дискусії – визначення моменту, коли починається людське життя. Прихильники права на аборт наголошують на свободі жінки

розпоряджатися своїм тілом, тоді як противники – на праві ембріона на життя. В Україні аборт дозволено законом (до 12 тижнів – за бажанням, до 22 – за медичними або соціальними показниками) згідно зі ст. 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я. Однак кримінальне законодавство майже не захищає права ненародженої дитини – є лише відповідальність за незаконне проведення абортів (КК України, ст. 134). Етичні аспекти абортів зосереджені навколо питання цінності життя ембріона й права жінки на автономію. Заборона абортів часто призводить до небезпечних підпільних процедур, які загрожують життю жінок. За даними ВООЗ, заборона не зменшує кількість абортів, але збільшує ризики смертності та ускладнень. Вразливими залишаються жінки з низьким доходом, що поглиблює соціальну нерівність.

Біотехнології, як галузь, що поєднує біологію, хімію та інженерію, мають значний вплив на право на життя. Зокрема, генна терапія, створення нових ліків, вирощування органів – усе це допомагає рятувати життя. Однак із розвитком технологій з'являються нові етичні виклики – редагування ДНК, генетична селекція, клонування.

Насамперед, клонування – це спосіб розмноження статевих роздільних істот, в результаті якого безстатевим шляхом можна одержати новий організм, який буде генетично ідентичним до організму, який є метою клонування. Зокрема, виділяють два види: репродуктивне, тобто клонування людей, і терапевтичне. Відносно терапевтичного клонування, все зрозуміло, адже воно зазвичай використовується в цілях отримання стовбурових клітин, з подальшою можливістю отримання способів лікування певних видів захворювань, перспективи розвитку трансплантології та медицини в цілому тощо. Поряд з цим відразу постає питання стосовно репродуктивного клонування. Для чого потрібні клони людей, і чи потрібні вони взагалі? Зокрема, клон у загальному розумінні – це група генетично ідентичних організмів або клітин. Таким чином, якщо гени ідентичні, то по суті це і є те саме створіння, яке клонували,

тобто його точна копія. У такому разі можна говорити про те, що в зв'язку з розвитком цієї технології все більш гостро постає питання індивідуальності людини, а також питання правового статусу клону.

У ході проведеного дослідження було розглянуто ключові аспекти правового регулювання права на життя та пов'язаних із ним біоетичних проблем. Аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів та судової практики дозволив сформулювати основні теоретичні й практичні висновки. Оцінка стану проблеми показала, що право на життя є фундаментальним правом людини, закріпленим у міжнародних та національних правових актах. Водночас розвиток біотехнологій, дискусії навколо еутаназії та смертної кари вимагають оновлення правового підходу до його реалізації.

Дослідження показало, що сучасне розуміння права на життя стикається з викликами, пов'язаними з медичними, технологічними та соціальними аспектами. Важливим питанням залишається пошук балансу між охороною життя та правом особи на гідну смерть. Основні результати дослідження засвідчили, що національні правові системи по-різному підходять до регулювання еутаназії, абортів і клонування. В Україні законодавство потребує вдосконалення для забезпечення адекватного правового механізму захисту права на життя у контексті біоетичних викликів.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані для вдосконалення правового регулювання в сфері біоетики, а також при розробці законодавчих ініціатив, спрямованих на захист права на життя та формування більш чіткої нормативної бази щодо еутаназії та біотехнологій. З огляду на результати дослідження, доцільно удосконалити правове регулювання еутаназії шляхом розробки чітких законодавчих норм, що відповідали б міжнародним стандартам прав людини. Також необхідне розширення суспільного діалогу щодо морально-етичних аспектів права на смерть. Таким чином, проведене дослідження

підтвердило необхідність подальшого розвитку правового регулювання у сфері права на життя, особливо в контексті новітніх біотехнологій та етичних викликів сучасності.

Список використаних джерел:

1. Етика стоїцизму [Електронний ресурс] // Studentam.net.ua. – Дата звернення: 11.03.2025. – Режим доступу: <https://studentam.net.ua/content/view/2170/97/>
2. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015. С. 85-86
3. Карпенко М. І. Смертна кара: бути чи не бути? / М. І. Карпенко, А. В. Бандурович // Юридична наука. – 2013. – № 5. – С. 62-69. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=jnn_2013_5_9
4. Кожан В. В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... к.ю.н.: 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2016. С. 83.
5. Конституційне право України / За ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. К.: Український центр правничих студій, 1999. С. 127.
6. Основи біоетики та біобезпеки: навчальний посібник / С. В. Білоконь Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. – с. 155. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/617f2de6-5ff5-4271-9d71-1c4bd004d1f5/content>
7. Пилипишин П. Формування ідей індивідуалізму у філософії права Джона Локка // Юридичний вісник. 2021. – №1. – С. 50-52. – URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2021/7.pdf
8. Постановою ВСУ у справі № 5-125кц15, від 17.12.2015 року URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/35794485>
9. Терешкевич Г. Т. Гідність та недоторканість людського життя як фундаментальні цінності державотворення // Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2019. № 12. – С. 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1542>
10. Immanuel Kant critique of judgment/ Immanuel Kant . Werner S. Pluhar –1987. p. 685. URL:https://monoskop.org/images/7/77/Kant_Immanuel_Critique_of_Judgment_1987.pdf

*Шевчук Павло,
студент 3 курсу
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність теми зумовлена ключовою роллю Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) у забезпеченні обороноздатності та стабільності держави в умовах збройної агресії Російської Федерації, що триває з 2014 року та посилилася повномасштабним вторгненням у 2022 році. Метою доповіді є аналіз функцій і компетенції РНБО в умовах війни, виявлення проблемних питань її діяльності та пропозиція шляхів їх вирішення. Дослідження базується на нормативно-правових актах і наукових джерелах.

Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом при Президентові України, що забезпечує реалізацію політики у сфері національної безпеки і оборони. Відповідно до статті 3 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України», її функції в умовах воєнного стану включають координацію та контроль діяльності органів виконавчої влади при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці [2, ст. 3]. Стаття 4 цього закону розширює компетенцію РНБО в період війни, надаючи їй повноваження щодо:

- координації дій Збройних Сил України, правоохоронних органів і спецслужб для відбиття агресії;
- розробки стратегії оборони та внесення пропозицій щодо введення чи скасування воєнного стану;

- контролю за виконанням рішень уряду та інших суб'єктів у сфері оборони;
- організації мобілізації ресурсів для потреб держави [2, ст. 4].

Практичним прикладом реалізації цих повноважень є рішення РНБО від 25 червня 2024 року про створення у структурі Збройних Сил України Сил безпілотних систем як окремого роду сил, що відображає адаптацію до сучасних викликів війни [10]. Інше значуще рішення від 12 лютого 2025 року стосувалося застосування персональних санкцій проти фізичних осіб, таких як П. Порошенко та І. Коломойський, що підкреслює роль РНБО у забезпеченні внутрішньої стабільності в умовах війни [8].

Закон України «Про національну безпеку України» додатково визначає РНБО як орган, що координує діяльність виконавчої влади у сферах оборони та пропонує уточнення Стратегії національної безпеки України залежно від геополітичної ситуації [11, ст. 7]. У свою чергу, Закон України «Про оборону України» закріплює за РНБО функцію контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері оборони [12, ст. 7]. Таким чином, РНБО в умовах війни виконує стратегічну, координаційну та контрольну функції, що робить її центральним елементом системи національної безпеки.

Особливістю діяльності РНБО в умовах війни є її розширена компетенція, що дозволяє оперативно реагувати на загрози. Наприклад, у період воєнного стану РНБО має право ініціювати введення надзвичайних заходів, таких як мобілізація чи перерозподіл ресурсів, що забезпечує швидке реагування на військові виклики [2, ст. 4]. Рішення РНБО від 22 жовтня 2024 року щодо протидії корупційним правопорушенням при встановленні інвалідності посадовцям державних органів стало прикладом її впливу на внутрішні процеси, які можуть послаблювати обороноздатність [9].

Ще однією особливістю є тісна взаємодія РНБО з Президентом України, який очолює Раду та вводить її рішення в дію указами. Це забезпечує швидкість прийняття рішень, що

критично важливо в умовах війни. Водночас РНБО координує діяльність не лише силових структур, а й місцевих органів влади, переводячи їх на функціонування в режимі воєнного стану [2, ст. 4]. Такі повноваження дозволяють РНБО забезпечувати єдність державного управління в кризовий період.

Незважаючи на значну роль РНБО, її діяльність у воєнний час стикається з низкою проблем. Перша проблема – недостатня прозорість прийняття рішень. Хоча рішення РНБО є обов'язковими до виконання, механізми їх підготовки та обґрунтування часто залишаються непублічними, що може викликати сумніви у їх легітимності серед громадян [1, с. 615]. Наприклад, санкції проти фізичних осіб у 2025 році викликали суспільний резонанс через брак детального пояснення підстав їх застосування [8].

Друга проблема – обмеженість ресурсів Апарату РНБО. З чисельністю 162 штатні одиниці Апарат відповідає за інформаційно-аналітичне забезпечення, однак у воєнний час обсяг завдань значно зростає, що може призводити до затримок у підготовці рішень [7]. Третя проблема – недостатня чіткість розмежування повноважень між РНБО, Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України, що іноді призводить до дублювання функцій або конфліктів компетенції [3, с. 59]. Наприклад, у питаннях мобілізації ресурсів РНБО та Кабмін можуть видавати паралельні вказівки, ускладнюючи їх виконання.

Четверта проблема пов'язана з відсутністю ефективного механізму демократичного цивільного контролю над діяльністю РНБО в умовах війни. Хоча закон передбачає нагляд за силовими структурами, практична реалізація цього повноваження ускладнена через закритість інформації у воєнний час [11, ст. 7]. Це може створювати ризики зловживань або неефективного використання повноважень.

Для підвищення ефективності функціонування РНБО в умовах війни пропонується низка заходів. По-перше, необхідно вдосконалити прозорість діяльності шляхом оприлюднення загальних обґрунтувань рішень (за винятком секретної

інформації), що сприятиме довірі суспільства. Наприклад, до санкційних рішень можна додавати короткі пояснення підстав їх введення, як це практикується в країнах ЄС [1, с. 618].

По-друге, доцільно збільшити штат Апарату РНБО та модернізувати його технічне забезпечення, щоб він міг оперативно обробляти великий обсяг даних у воєнний час. Це може включати залучення додаткових аналітиків та впровадження сучасних інформаційних систем [7]. По-третє, для усунення дублювання повноважень пропонується розробити чіткий регламент взаємодії між РНБО, Кабміном і Верховною Радою, наприклад, через створення міжвідомчої координаційної комісії [3, с. 60].

По-четверте, для забезпечення демократичного цивільного контролю доцільно запровадити механізм звітування РНБО перед комітетами Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони хоча б у закритому форматі. Це дозволить збалансувати безпекові потреби з принципами підзвітності [11, ст. 7]. Такі заходи сприятимуть підвищенню ефективності РНБО та її відповідності демократичним стандартам навіть в умовах війни.

Функціонування Ради національної безпеки і оборони України в умовах війни характеризується розширеною компетенцією, що включає координацію силових структур, розробку стратегії оборони, контроль за виконанням рішень та мобілізацію ресурсів. Практичні рішення РНБО, такі як створення Сил безпілотних систем чи санкції проти фізичних осіб, підтверджують її ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Водночас діяльність РНБО стикається з проблемами: недостатньою прозорістю, обмеженими ресурсами Апарату, дублюванням повноважень та слабким демократичним контролем. Запропоновані шляхи вирішення – підвищення прозорості, розширення ресурсів, чітке розмежування компетенцій і посилення цивільного нагляду – сприятимуть оптимізації роботи РНБО в умовах війни, забезпечуючи баланс між ефективністю та демократичними принципами.

Список використаних джерел:

1. Тарасенко К. В. Місце Ради національної безпеки і оборони України в системі органів, що забезпечують національну безпеку і оборону в Україні. Форум права. 2009. № 3. С. 610-620.
2. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р., № 183/98-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1998, № 35, ст. 237.
3. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека в визначеннях та поняттях. К.: Текст, 2006. 256 с.
4. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія. 2011. Т. 155, Вип. 143. С. 42-46.
5. Алмаші І. М. Конституційне право України: Підручник. 11-е видання: перероблене та доповнене. Ужгород: РІК-У, 2023. 536 с.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 14.10.2005 № 1446/2005. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/content/aparat.html> (дата звернення: 25.12.2024).
8. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Рішення РНБО від 12.02.2025. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/7121.html> (дата звернення: 24.02.2025).
9. Щодо протидії корупційним та іншим правопорушенням під час встановлення інвалідності: Рішення РНБО від 22.10.2024. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/7029.html> (дата звернення: 24.02.2025).
10. Про створення Сил безпілотних систем у ЗСУ: Рішення РНБО від 25.06.2024. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/6921.html> (дата звернення: 24.02.2025).
11. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради, 2018, № 31, ст. 241.
12. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р., № 1932-XII. Відомості Верховної Ради України, 1992, № 9, ст. 106.

Ярчук Мар'яна,

*студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ГРОМАДЯНСТВА

Постановка проблеми. Принципи громадянства являють собою складне і багатогранне явище. Вони формують основу, яка об'єднує різні складові цього поняття, найточніше передаючи його сутність як цілісного правового інституту. Концепцію принципу громадянства України можна трактувати як сукупність основоположних засад, визначених у законодавстві, що регулюють стосунки між особою та державою. Цей принцип, як і будь-який інший, функціонує в межах загальної системи, де його суть і призначення залежать як від власного змісту, так і від ролі, яку виконує вся система загалом. В Україні сьогодні тривають активні заходи зі формування правової системи суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Ця робота охоплює всі галузі права та стосується всіх аспектів життєдіяльності людини, з особливим акцентом на взаємодії між громадянином і державою.

Дана тема зберігає значну актуальність у контексті становлення правової держави та інтеграції України в міжнародне співтовариство. Вона, насамперед, стосується аспекту впровадження чинного законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів, що регулюють інститут громадянства, а також вимагає вдосконалення та впорядкування умов для класифікації і систематизації принципів.

Виклад основного матеріалу. Принципи громадянства, як і будь-які інші принципи, діють в рамках цілісної системи, де сутність та призначення кожного принципу визначається не тільки власним змістом, але й функціонуванням всієї системи. Систематизація принципів громадянства необхідна, з одного боку, для всебічного вивчення на науковому рівні громадянства як правової категорії, а з іншого – для створення умов удосконалення чинного законодавства в цій галузі. Втім питання системи принципів громадянства в сучасній конституційно-правовій науці достатньо дискусійне. [1, с. 443]

Систематизацію принципів слід розділити на загальні принципи та спеціальні принципи. Спеціальні ще називають специфічними. Можна сказати, що загальний принцип є узагальненням засад, а спеціальний – уточнює загальний принцип. Загальними принципами громадянства України є: повновладдя народу; демократизм; інтернаціоналізм; втілення в інституті громадянства ознак суверенітету держави; поєднання інтересів суспільства, держави й особи; повага до норм міжнародного права [2, с. 279].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про громадянство України» законодавство України про громадянство ґрунтується на таких принципах: 1) єдиного громадянства; 2) запобігання виникненню випадків безгромадянства; 3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України; 4) визнання права громадянина України на зміну громадянства; 5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України або набуття громадянства України його дружиною (чоловіком) та автоматичного припинення громадянства України одним з подружжя внаслідок припинення шлюбу або припинення громадянства України другим з подружжя; 6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України; 7) збереження

громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України [4].

Беручи до уваги напрацювання конституційно-правової науки у сфері принципів громадянства, можна зробити висновки, що дослідники зазвичай класифікують ці принципи за різними критеріями: 1) змістом і сферою виявлення. Відповідно розрізняють дві групи принципів: а) загальні політико-правові принципи, що мають найширшу сферу об'єктивації у праві, пронизують всі його складові, виступають як базові принципи; б) спеціальні, виходячи з подвійного характеру інституту громадянства (по-перше, як об'єктивно існуючого політико-правового зв'язку фізичної особи і держави, і, по-друге, як державно-правового інституту, що являє собою сукупність правових норм, які регулюють відносини з приводу громадянства. [1, с. 444] 2) ступенем значущості принципів при характеристиці змісту (сутності) громадянства України та рівнем їх правового закріплення. Відповідно до цього виділяють три групи принципів: а) загальні або загальноправові чи політико-правові принципи громадянства; б) особливі – принципи, які характеризують громадянство як цілісний інститут права; в) спеціальні – принципи, які є спрямованими для певних підінститутів громадянства і головними при регулюванні конкретних правовідносин, що виникають з приводу громадянства України.

Класифікація принципів громадянства відіграє важливу роль у всебічному науковому аналізі цієї складної правової категорії. Вона також слугує основою для подальшого вдосконалення існуючих законодавчих актів у цій сфері. У процесі вивчення питань, що стосуються специфіки та застосування принципів громадянства, тривають активні обговорення та дискусії серед вчених, що вивчають сучасну юриспруденцію. На мою думку, це обговорення є необхідним, оскільки сприяє формуванню більш чіткої та детальної системи ключових принципів, які можуть мати практичне застосування в різних аспектах правового регулювання громадянства.

Конституція України визначає, що в Україні існує єдине громадянство – тільки громадянство України [3]. Основним Законом гарантовано громадянам України, що вони не можуть бути позбавлені громадянства і не можуть бути вигнаними за межі України або виданими іншій державі. Так, стаття 4 Конституції України визначає, що в Україні існує єдине громадянство. Ця норма спрямована на забезпечення єдиного правового статусу для всіх громадян України та правового зв'язку кожного громадянина з державою. Крім того, в частині першій статті 25 Конституції України визначено, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. На сьогодні відповідно до актів міжнародного права регулювання питання набуття чи втрати громадянства відноситься до дискреційних повноважень держави і відповідно встановлюється державою на її власний розсуд.

Отже, фундаментальні принципи громадянства можна сприймати як нормативні основи, які формують глибинні характеристики та значення цієї концепції. Вони діють безпосередньо і виконують важливу роль у регулюванні всіх аспектів, пов'язаних із питаннями громадянства.

Подібно до інших ключових принципів правової системи, принципи громадянства функціонують в рамках цілісної структури, де їх сутність і значення визначаються не лише внутрішнім змістом, а й їх взаємодією в системному контексті. Зважаючи на сучасні наукові досягнення, положення чинного українського законодавства та міжнародно-правові норми, можна впевнено говорити про класифікацію принципів громадянства України як важливої складової конституційного права. Така класифікація передбачає поділ за основними критеріями, серед яких особливу важливість має їхній внесок у забезпечення фундаментальних засад цього інституту та місце, яке вони займають у загальній системі норм, що регулюють відносини громадянства та державної приналежності.

Список використаних джерел:

1. Суржинський М. І. Принципи громадянства: поняття, теоретичні проблеми систематизації та класифікації. С. 443-447.
2. Принципи громадянства України. Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: XII Міжнар. науково-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчен., м. Чернігів, 15-16 трав. 2022 р. 2022.
3. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
4. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III: станом на 24 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

Федчук Оріся,

студентка 3 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГЛАВИ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Актуальність роботи. Конституційно-правовий статус Глави держави є однією з ключових тем сучасного державознавства, оскільки він визначає засади функціонування найвищої посадової особи країни, її права, обов'язки, повноваження та відповідальність перед суспільством. Президент України відіграє значну роль у функціонуванні державного механізму, забезпечуючи стабільність і ефективність влади, координуючи діяльність державних органів та виступаючи гарантом Конституції України.

Вивчення цієї теми сприяє не лише розумінню механізмів взаємодії гілок влади, а й удосконаленню інституту Президента як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Аналіз правового статусу Президента дозволяє оцінити ефективність існуючого законодавства, виявити його недоліки та запропонувати шляхи його вдосконалення в умовах демократичних перетворень та інтеграції України до європейського правового простору.

Метою роботи є аналіз конституційно-правового статусу Президента України, його місця та ролі у системі державної влади, а також дослідження особливостей його повноважень і механізмів взаємодії з іншими гілками влади.

У кожній державі існує орган, який виконує функції глави держави. Його ключова роль відбувається в централізованому представництві країни як на внутрішньому рівні, так і на

міжнародній арені, часто зосереджуючи ці повноваження в одних руках.

Глава держави – це посадова особа, яка офіційно займає найвищу посаду в державній ієрархії та виступає верховним представником країни у сфері внутрішньої та зовнішньої політики.

Інститут глави держави є характерним для всіх політично організованих суспільств, хоча його значення і функції різняться залежно від форми правління, системи державної влади, особливостей політичного режиму та обсягу конституційних повноважень. У сучасному світі можна виділити декілька основних юридичних форм глави держави:

– Монарх – суверенний правитель, який не несе політичної відповідальності й отримує владу на підставі спадковості чи інших традиційних принципів. Серед монархій виділяються: спадкові монархії (наприклад, Велика Британія, Іспанія, Швеція), монархії з правителями, призначеними правлячою династією (Саудівська Аравія), а також виборні монархії, де правитель обирається серед суб'єктів федерації (Малайзія, ОАЕ).

– Президент – глава держави, якого обирає народ, парламент або інший представницький орган на визначений термін. Президент результатів свого повноваження на основі делегованих конституційних прав ;

Також у світовій практиці між іншими формами здійснення функцій глави держави:

– Колегіальна президентура – це колегіальний орган, що обирається парламентом на визначений рядок для виконання функцій глави держави. Прикладами такої форми є Державна рада в Кубі, два капітані-регенти в Сан-Маріно або Федеральна рада в Швейцарії.

– Глава уряду з функціями глави держави – у деяких випадках керівник уряду виконує обов'язки глави держави. Така модель характерна, наприклад, для земель Федеративної Республіки Німеччини.

– Одноособовий або колегіальний узурпатор – це особа чи група осіб, які розглядають незаконну владу, не маючи правових підстав або легітимного мандата виборців. Такі суб'єкти не володіють ані спадковим правом, характерним для монархії, ані демократичною легітимацією через вибір.

Функціонування такого органу зазвичай поділяється на два основних напрями:

- внутрішньодержавний;
- зовнішньодержавний.

Характер і специфіка владних повноважень глави держави в цих напрямках значною мірою визначають сутність самої держави, її модель управління та політичну природу. Наприклад, від цього залежить, чи є держава демократичною або недемократичною, а якщо демократичною – то якого типу (наприклад, республіканською).

У більшості випадків глава держави виступає як одноособовий орган. Однак у світовій історії траплялися приклади, коли цю роль виконував колективний орган (як-от Директорія, Президія, Рада тощо). Зокрема, в колишньому СРСР формальною, тобто юридичною, главою держави була Президія Верховної Ради СРСР під керівництвом її Голови відповідно до Конституції СРСР 1978 року. Водночас фактичним лідером держави був Генеральний секретар ЦК КПРС.

У науковій літературі існує безліч тлумачень поняття «глава держави». Одним із найбільш вдалих і лаконічних є визначення В.М. Шаповала. Він описує главу держави як особу, що посідає формально найвище місце в системі державних інститутів і виконує функції представництва держави в цілому [27, с. 123-131].

Основними функціями глави держави є здійснення державної влади та представництво держави на національному і міжнародному рівнях.

З ухваленням нової Конституції України у 1996 році статус президента зазнав змін. Хоча він залишився главою держави із

вагомими повноваженнями у сфері виконавчої влади (зокрема у формуванні уряду), Конституція більше не ототожнювала президента з виконавчою гілкою влади. Відповідно до статті 102 Конституції, президент виступає як глава держави, гарант суверенітету, територіальної цілісності, дотримання Конституції, прав і свобод громадян [10].

Статус глави держави в Україні багато в чому залежав від політичної ситуації та форми правління.

Посада Президента України була офіційно запроваджена 5 липня 1991 року відповідно до постанови Верховної Ради УРСР «Про вибори Президента Української РСР».

Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування за мажоритарною системою абсолютної більшості.

Головною перевагою цієї виборчої системи є її демократичність, адже вона враховує інтереси і волю більшості громадян. Водночас недоліком системи є її потенційна нерезультативність: якщо жоден з кандидатів не отримує необхідної кількості голосів, призначається повторне голосування.

Вибори проводяться на основі основоположних принципів: загальне, рівне, пряме виборче право із застосуванням таємного голосування. Термін повноважень Президента становить п'ять років.

Президентом може стати громадянин України віком не молодше 35 років, який на день виборів проживав у країні щонайменше 10 останніх років, має виборчі права та володіє українською мовою. Тією ж особою посада Президента може обійматися не більше двох термінів поспіль.

Ідея запровадження інституту глави держави в Україні виникла в програмних документах перших політичних партій наприкінці XIX – на початку XX ст. Ці партії можна умовно поділити на дві групи: монархістів і республіканців. Серед республіканських партій, які виступали за створення інституту

глави держави, була Українська партія соціалістів-федералістів, утворена в 1905 році шляхом об'єднання Української демократичної та Української радикальної партій. Її програма передбачала перетворення Російської держави на федерацію автономних національно-територіальних одиниць.

Конституція України встановлює, що Президент є главою держави, який представляє її інтереси як всередині країни, так і за її межами. Завдяки своїм повноваженням він забезпечує баланс між гілками влади та виступає офіційним представником України в міжнародних відносинах.

Усі функції Президента поділяються на декілька основних напрямів:

1. Представництво на міжнародній арені – підписання міжнародних угод, прийом вірчих і відкличних грамот від послів інших держав, представництво України на дипломатичному рівні.

2. Взаємодія з Верховною Радою – можливість достроково припиняти її повноваження, застосовувати право вето тощо.

3. Законодавча діяльність – ініціювання нових законів, підписання й оприлюднення нормативних актів, призначення референдумів.

4. Кадрові питання – призначення посадових осіб, таких як глави дипломатичних представництв, керівники державних органів та місцевих адміністрацій.

5. Національна безпека й оборона – керівництво Радою національної безпеки і оборони, мобілізаційні рішення, оголошення стану війни або використання Збройних сил у разі збройної агресії.

6. Судова система – створення судів і призначення третини складу Конституційного Суду України.

7. Питання громадянства та притулку – надання громадянства України, його припинення або надання політичного притулку.

8. Нагороди та відзнаки – присвоєння військових звань, нагородження державними відзнаками.

Президент не має права передавати свої повноваження іншим особам чи органам.

Законодавчо встановлено, що Президент видає акти у формі указів і розпоряджень, які обов'язкові для виконання на всій території України. Ці документи мають підзаконний характер і повинні відповідати Конституції та законам України.

Указ, як правовий акт глави держави, використовується для вирішення питань, що належать до його компетенції. Він може бути нормативним (загального характеру, тривалої дії) або ненормативним (індивідуального характеру).

Президент України має ключову роль у забезпеченні національної політики безпеки, оборони та військової країни. Цей процес забезпечує захист основних інтересів громадян, суспільства та його інститутів від загроз як середини, так і ззовні. Об'єкти безпеки включають права і свободи громадян, матеріальні та духовні цінності, конституційний лад, територіальну цілісність, суверенітет держави, а також природне середовище.

Основною силою, що забезпечує безпеку, є держава, яка реалізує ці функції через органи публічної влади. Як держава, Президент України впливає на низку важливих функцій у цій сфері. Крім того, він є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, призначає та звільняє вищий командний склад армії й інших військових підрозділів, а також координує питання національної безпеки та оборони.

У контексті формування органів та призначення посадовців Президент України також відіграє активну роль у створенні інститутів публічної влади, які формально не належать до виконавчої чи судової гілок.

Широкий обсяг повноважень Президента України обумовлений його унікальним статусом у системі державної влади. Він забезпечує керівництво виконавчою гілкою в частині визначення напряму та координації роботи уряду, суттєво впливає на формування зовнішньополітичної стратегії

країни, а також здійснює призначення й звільнення високопосадовців, серед яких міністри, керівники центральних органів виконавчої влади та силових структур. До того ж Президент відіграє істотну роль у законотворчому процесі, використовуючи права законодавчої ініціативи, вето на ухвалені закони, а також можливості видання указів і розпоряджень. Окрему увагу він приділяє управлінню в секторах оборони та безпеки, що набуває критичної ваги в умовах зовнішніх викликів і потенційних загроз.

Висока політична відповідальність Президента України впливає з його місця в конституційному механізмі стримувань і противаг. Він несе відповідальність перед народом, який обирає його шляхом загального голосування, а також перед парламентом, який має інструменти контролю за його діяльністю, включаючи можливість імпічменту. Політична відповідальність глави держави також проявляється через суспільні очікування, довіру виборців та необхідність дотримання балансу між різними політичними силами.

Згідно зі статтею 108 Конституції України, повноваження Президента тривають до моменту вступу на посаду нового Президента України. Проте є низка обставин, за яких ці повноваження можуть бути припинені достроково:

- 1) відставка;
- 2) неможливість виконання обов'язків через стан здоров'я;
- 3) усунення з поста через процедуру імпічменту;
- 4) смерть.

Висновок. Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що Президент України відіграє важливу роль у функціонуванні державного механізму. Водночас існують певні проблеми, пов'язані з правовим регулюванням його статусу, взаємодією з іншими гілками влади та забезпеченням ефективності здійснення повноважень. Подальший розвиток інституту президентства в Україні має бути спрямований на вдосконалення нормативно-правової бази, оптимізацію

системи конституційних стримувань і противаг, а також забезпечення стабільності й незалежності діяльності Президента в межах демократичних принципів правової держави.

Список використаних джерел:

1. Президент України | Конституційний Суд України. Конституційний Суд України | Офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/52-prezydent-ukrayiny> (дата звернення: 30.01.2025).
2. Агафонов С. Історичний розвиток інституту глави держави в Україні. Право України. 2001. № 7. С. 103.
3. Барабаш Ю.Г. Конституційне право України: посібник для підготовки до іспитів. Право, 2015. 328 с.
4. Дострокове припинення повноважень Президента України та усунення його з поста в порядку імпичменту – e-Pidruchniki.com. e-Pidruchniki.com. URL: <https://e-pidruchniki.com/content/dostrokovye-prypynennya-povnovazhen-prezydenta-ukrayiny-ta-usunennya-jogo-z-posta-v-poryadku-impichmentu.html> (дата звернення: 30.01.2025).
5. Інститут президентства в Україні: історія становлення і сучасний етап розвитку. Studies. URL: https://studies.in.ua/shpora-konst_pravo/383-nstitut-prezidentstva-v-ukrayin-storya-stanovlennya-suchasniy-etap-rozvitku.html (дата звернення: 29.01.2025).
6. Конституційно-правовий статус Президента України. Studies. URL: https://studies.in.ua/shpora-konst_pravo/401-konstitucyno-pravoviy-status-prezidenta-ukrayini.html (дата звернення: 30.01.2025).
7. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 29.01.2025).
8. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник. 4-те видання, виправлене та доповнене. – Атіка, 2007. – 568 с.
9. МОНАРХ – визначення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=монарх> (дата звернення: 29.01.2025).
10. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України.: Кондор, Ліра-К, 2012. 576 с.

11. Поняття та зміст інституту глави держави – e-Pidruchniki.com. e-Pidruchniki.com. URL: https://e-pidruchniki.com/content/219_101ponyattya_ta_zmist_instityty_glavi_derjavi.html (дата звернення: 29.01.2025).

12. ПРЕЗИДЕНТ – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=президент+> (дата звернення: 29.01.2025).

13. ВИБОРЧИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 7, № 8, № 9, ст.48) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n766>

14. Скрипнюк О. В. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Ін Юре, 2010. 672 с.

15. Стаття 171. Порядок дострокового припинення повноважень Президента України у разі усунення Президента України з поста в порядку імпідменту – Про Регламент Верховної Ради України – Закони України | Protocol. Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!. URL: https://protocol.ua/ua/pro_reglament_verhovnoi_radi_ukraini_stattya_171/ (дата звернення: 30.01.2025).

16. УКАЗ – визначення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=Указ> (дата звернення: 30.01.2025).

17. Шаповал Ст. М. Статус Президента та виконавча влада в Україні. Проблеми гармонізації законодавства України та країн Європи. За заг. ред. е. Б. Кубка, Ст. Ст. Цветкова. – До. : Юринком Інтер, 2003. – С. 123-131.

18. Ярмиш О.Н., Сєрьогін В.О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: Підручник. – Харків: Вид-во Національного ун-ту внутр. справ, 2002. – С. 111.

Савчук Софія,

студентка третього курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

СВОБОДА РЕЛІГІЇ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Умови війни в Україні суттєво загострили питання свободи релігії та віросповідання, адже виникає необхідність поєднати захист національної безпеки з дотриманням фундаментальних прав людини. Особливе значення мають проблеми, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, афілійованих із державою-агресором, обмеження релігійних свобод, а також право на альтернативну (невійськову) службу. Це вимагає правового аналізу та перегляду діючих механізмів захисту прав віруючих.

Свобода релігії та віросповідання є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у міжнародних і національних правових актах. Це право передбачає можливість кожної особи самостійно визначати свої релігійні погляди, сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, брати участь у релігійних обрядах, богослужіннях, виконувати релігійні або атеїстичні практики без примусу з боку держави чи інших осіб.

Загалом, теоретико-правові основи свободи релігії та віросповідання ґрунтуються на принципах рівності, толерантності та невтручання держави у внутрішні переконання особи. В історичному контексті це право зазнало значної еволюції – від його обмеження у традиційних теократичних і абсолютних монархіях до сучасного розуміння, що ґрунтується на принципах демократії та правової держави.

Аналіз конституційних і законодавчих норм України свідчить про їх відповідність міжнародним стандартам у сфері свободи віросповідання. Конституція України гарантує це право

(ст. 35), хоча в національному законодавстві все ще існують деякі неузгодженості, зокрема щодо регулювання діяльності релігійних організацій. Важливу роль у забезпеченні цього права відіграють міжнародні акти, такі як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

В умовах збройного конфлікту та воєнного стану питання релігійної свободи набуває особливої актуальності, оскільки деякі обмеження можуть бути виправдані з міркувань національної безпеки. Однак такі обмеження повинні відповідати принципу необхідності, бути пропорційними та не перетворюватися на засіб дискримінації або переслідування віруючих певних конфесій.

Таким чином, забезпечення свободи релігії та віросповідання вимагає комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, дотримання міжнародних стандартів, запобігання дискримінації за релігійною ознакою та створення умов для вільного здійснення релігійних прав. Україна, як демократична держава, має продовжувати роботу над удосконаленням правових механізмів захисту релігійної свободи, враховуючи як національні особливості, так і міжнародний досвід у цій сфері. Варто підкреслити, що обмеження свободи релігії та віросповідання в умовах воєнного стану є складним, але необхідним інструментом забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності держави. У часи збройного конфлікту влада змушена балансувати між гарантуванням основоположних прав і запобіганням загрозам, що можуть виникати через діяльність певних релігійних організацій або осіб, які використовують релігійні переконання як інструмент для дестабілізації ситуації.

З одного боку, Україна як демократична держава має зобов'язання перед своїми громадянами та міжнародною спільнотою щодо дотримання прав людини, зокрема свободи совісті та релігії. З іншого боку, в умовах війни певні

обмеження можуть бути виправданими, якщо вони спрямовані на протидію загрозам з боку релігійних структур, що мають зв'язки з державою-агресором або сприяють її пропаганді та військовим діям.

Війна загострила питання щодо діяльності релігійних організацій, які перебувають під впливом ворожих держав, а також посилила дискусію про законодавче регулювання релігійної сфери. У зв'язку з цим було ухвалено низку рішень на рівні місцевих органів влади щодо заборони функціонування релігійних громад, які мають зв'язки з країною-агресором. Однак такі дії викликають юридичні суперечності, адже згідно із законодавством України рішення про заборону релігійної організації може ухвалювати лише суд.

Таким чином, у період воєнного стану свобода релігії та віросповідання залишається важливим, але водночас чутливим питанням, яке потребує виваженого підходу. Держава повинна забезпечити безпеку громадян, водночас не порушуючи демократичних принципів та міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Важливо, щоб будь-які обмеження релігійної свободи були обґрунтованими, тимчасовими та здійснювалися виключно в межах правового поля, враховуючи принцип верховенства права та забезпечення загального суспільного блага.

Акцентую увагу, що захист права на свободу релігії та віросповідання в умовах війни є надзвичайно важливим елементом забезпечення прав людини та дотримання демократичних цінностей навіть у періоди надзвичайних ситуацій. Попри те, що під час воєнного стану певні права можуть бути тимчасово обмежені, право на свободу совісті та віросповідання залишається фундаментальним і має гарантуватися державою відповідно до міжнародних стандартів.

Збройний конфлікт значно ускладнює реалізацію релігійних прав, оскільки загострюються питання релігійної ідентичності, обмежуються можливості для колективного

богослужіння, знищуються культові споруди, а окремі релігійні громади зазнають переслідувань, особливо на тимчасово окупованих територіях. Окупаційна влада систематично порушує право на свободу віросповідання, нав'язуючи власну ідеологію та переслідуючи тих, хто не підкоряється.

Водночас у контексті загальної мобілізації та необхідності захисту держави виникає питання забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу для тих, хто з релігійних міркувань не може брати до рук зброю. Наразі законодавство України не містить чіткого механізму вирішення цього питання, що створює правові колізії та численні судові спори. Запровадження ефективного порядку проходження альтернативної служби сприятиме збереженню балансу між національною безпекою та дотриманням прав людини.

В умовах війни захист права на свободу релігії та віросповідання є складним, але надзвичайно важливим завданням. Для його реалізації необхідно удосконалювати законодавство, документувати порушення прав віруючих, забезпечувати міжнародний контроль за дотриманням релігійних свобод та створювати ефективні механізми для реалізації цього права навіть у надзвичайних умовах. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити баланс між державними інтересами та фундаментальними правами людини.

Отже, свобода релігії та віросповідання є фундаментальним правом людини, яке визнане як національним, так і міжнародним правом. В Україні вона гарантована статтею 35 Конституції, однак нормативно-правова база потребує вдосконалення, особливо в умовах воєнного стану. Важливо чітко розрізняти внутрішню свободу (свободу переконань), яка є абсолютною, та зовнішні прояви релігійної свободи, які можуть бути обмежені лише в межах закону і з урахуванням принципів демократії. Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав людини, зокрема свободи віросповідання, закріплені в таких документах, як Загальна декларація прав

людини, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Ці норми є орієнтиром для України в контексті євроінтеграції та зміцнення демократичних інститутів. Також викликає значні юридичні суперечності діяльність релігійних організацій, пов'язаних із державою-агресором, зокрема УПЦ (МП), щодо яких на місцевому рівні вживаються спроби заборон, хоча за законом такі рішення належать до компетенції суду. На тимчасово окупованих територіях фіксуються серйозні порушення релігійних свобод: знищення культових споруд, переслідування віруючих, обмеження діяльності релігійних організацій, особливо протестантських громад. Це створює потребу в ефективних механізмах правового захисту. Досягнення балансу між національною безпекою та свободою совісті стало особливо складним у період війни. Релігійні організації, які можуть бути інструментами зовнішнього впливу, мають підлягати контролю в межах правового поля. Усі обмеження мають здійснюватися на підставі закону, з дотриманням принципів пропорційності та демократичних стандартів. Судова практика, зокрема рішення Європейського суду з прав людини, а також діяльність міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи), є важливими інструментами захисту релігійних прав. Вони документують порушення, надають правову оцінку подіям та сприяють притягненню винних до відповідальності. Перспективи удосконалення полягають у необхідності чіткого врегулювання механізму альтернативної служби в період мобілізації, створення спеціального органу для розгляду таких заяв, посилення державного контролю за дотриманням свободи віросповідання, особливо на окупованих територіях, а також у налагодженні ефективної співпраці з міжнародними правозахисними інституціями.

Таким чином, забезпечення релігійної свободи в умовах війни вимагає виваженого балансу між захистом національної безпеки та збереженням прав людини відповідно до конституційних і міжнародно-правових стандартів.

Список використаних джерел:

1. Блинова Д.В., Мацнєва О.В., Шмига В.О. Обмеження прав і свобод людини й громадянина в умовах воєнного стану: національний та міжнародно-правовий аспекти. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 14 (28). С. 13-27.
2. Бондаренко О. В. Універсальні міжнародно-правові документи про свободу совісті та захисту від нетерпимості і дискримінації та ксенофобії: проблеми та перспективи розвитку. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: традиції та новачії*. 2021. С. 39-59.
3. Вовк Д. О. Війна і мир... і релігія: релігійна свобода під час російсько-українського конфлікту (за результатами міжнародної конференції). *Економічна теорія та право*. 2018. №. 2. С. 173-176.
4. Вовк В., Олійник У. Методологічні засади дослідження права на свободу думки, совісті та релігії. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. Т. 18. №. 2. С. 27-35.
5. Дев'яносто другі економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополь, Польща, 18-19 грудня 2024 р.). WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. 155 с.
6. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Загорець Т. Забезпечення інформаційної безпеки та свободи слова в комунікаціях під час війни в Україні. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2024. 91 с.
8. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
9. Колиба М. М. Свобода віросповідання: філософсько-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 081 – Право. Львів, 2020. 248 с.
10. Колодний А., Филипович Л. Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. *Filosofska Dumka*. 2023. Т. 2023. №. 1. С. 111-130.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

12. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

13. Мальцев В. В., Олійник В. О. Конституційне регулювання надзвичайного стану: баланс між національною безпекою та правами людини в контексті війни в Україні. *Харківський національний університет внутрішніх справ*. 2024. С. 87-91.

14. Мельничук О. П. Відносини держави і церкви (адміністративно-правовий аспект): автореф. дис.... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2021. 452 с.

15. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

16. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

17. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник ; Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

18. Негрій Ю. М. Забезпечення права на свободу віросповідання: національні та міжнародні стандарти : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра : 293 – міжнародне право. Суми: Сумський державний університет, 2024. 62 с.

Бойко Катерина,

студентка 3 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Забезпечення прав на екологічну безпеку є критичним для реалізації фундаментальних прав людини. В умовах війни в Україні ця проблема загострюється через масштабні екологічні наслідки: забруднення довкілля та руйнування природоохоронних об'єктів [16, с. 211]. Правовий статус особи потребує кращого захисту через недосконалість механізмів реалізації екологічних прав, особливо щодо відновлення пошкоджених екосистем [13, с. 87]. Удосконалення правового регулювання відповідає вимогам євроінтеграції та необхідності посилення відповідальності за екологічні правопорушення під час збройних конфліктів.

Питання забезпечення конституційного права на екологічну безпеку вже неодноразово ставало об'єктом наукових досліджень. У своїх працях Савчин А.М. аналізував загальні принципи екологічної безпеки та пропонував шляхи вдосконалення правового регулювання [10, с. 55] Анісімова Г.В. зосереджувалась на судовому захисті екологічних прав громадян, що є важливим у контексті забезпечення їх реального здійснення [7, с. 120] Дашковська Н.К., у свою чергу, досліджувала досвід Європейського Союзу у сфері екологічної безпеки, акцентуючи увагу на міжнародних стандартах [8, с.90].

Однак, попри наявність ґрунтовних напрацювань у цій галузі, залишаються малодослідженими аспекти реалізації екологічних прав в умовах воєнного стану та зростання техногенних загроз [11, с. 144]. Зокрема, питання ефективності

конституційного механізму захисту екологічних прав в умовах війни, а також впливу збройного конфлікту на екологічну ситуацію в Україні вимагають окремого аналізу. Саме тому в цих тезах увага зосереджена на тому, як захищати екологічні права людей під час війни та як покращити закони в умовах нових загроз для довкілля [16, с. 212].

Метою дослідження є аналіз конституційних засад екологічної безпеки в Україні, оцінка впливу воєнних дій на реалізацію екологічних прав, виявлення недоліків правового регулювання у цій сфері, визначення шляхів удосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів та обґрунтування важливості участі громадськості у забезпеченні екологічних прав [20, с. 19].

Теоретична база нашого дослідження зосереджена на вивченні права на екологічну безпеку як важливої складової конституційних прав громадян України.

Основу дослідження становлять положення Конституції України, зокрема стаття 50, яка гарантує кожному право на безпечне довкілля, доступ до екологічної інформації та відшкодування екологічної шкоди [1]. Також важливими є статті 13, 16 та 41, що встановлюють принципи природокористування та відповідальність держави у сфері екологічної безпеки.

Національне законодавство представлене Законами України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2] та «Про Основні засади державної екологічної політики до 2030 року», [3] які формують комплексний підхід до забезпечення екологічної безпеки та підкреслюють її зв'язок з національною безпекою.

Міжнародно-правову основу складають: Декларація Ріо-де-Жанейро, яка визначає принципи сталого розвитку; [4] Орхуська конвенція, що гарантує участь громадян у прийнятті екологічних рішень; [5] та Паризька угода з питань зміни клімату [6].

Науковий фундамент дослідження базується на працях українських вчених: Савчина А.М., який розглядає екологіч-

ну безпеку як складову національної безпеки; Анісімової Г.В., яка досліджує судовий захист екологічних прав; Дашковської Н.К., яка аналізує європейський досвід; та Краснової Ю.А., яка розробила концептуальні підходи до розуміння екологічної безпеки в сучасних умовах [9, с. 145].

У процесі підготовки курсової роботи було застосовано комплекс методів наукового пізнання, які дозволили всебічно охарактеризувати правову природу конституційного права на екологічну безпеку, виявити проблеми його реалізації та запропонувати шляхи вдосконалення.

Історичний метод застосовувався для дослідження етапів становлення екологічного права в Україні, включно з впливом індустріалізації, воєн, техногенних катастроф (особливо Чорнобильської) на формування екологічної політики.

Метод індукції дозволив на основі аналізу окремих негативних явищ (військові дії, забруднення води, повітря, вирубка лісів) узагальнити ключові загрози для екологічної безпеки в Україні.

Системно-структурний метод дав змогу розглядати екологічну безпеку як взаємозалежну систему: від законодавчих актів і контролюючих органів – до участі громадян і судового захисту.

Метод аналогії був використаний для порівняння правових норм України з міжнародними стандартами (Орхуська конвенція, Паризька угода, практика ЄС), що дало змогу виявити прогалини у національному праві та запропонувати напрями гармонізації.

У результаті проведеного дослідження встановлено комплексний характер права на екологічну безпеку та його взаємозв'язок з іншими конституційними правами. Виявлено ключові виклики реалізації цього права в Україні: забруднення довкілля через військові дії, недосконалість законодавства, недостатнє фінансування та низька екологічна свідомість громадян.

Визначено, що чинне правове регулювання не відповідає реаліям воєнного часу, оскільки не враховує нові екологічні загрози, пов'язані з руйнуванням інфраструктури та забрудненням природних ресурсів, а система реагування залишається недостатньо ефективною [11, с. 146].

Доведено необхідність інтеграції міжнародних екологічних стандартів у національне законодавство. Запропоновано напрями вдосконалення: посилення державного контролю, оновлення законодавчої бази, розвиток екологічної освіти та розширення участі громадян у вирішенні екологічних питань.

У результаті проведеного дослідження встановлено комплексний характер права на екологічну безпеку та його взаємозв'язок з іншими конституційними правами. Виявлено ключові виклики реалізації цього права в Україні: забруднення довкілля через військові дії, недосконалість законодавства, недостатнє фінансування та низька екологічна свідомість громадян.

Визначено, що чинне правове регулювання не відповідає реаліям воєнного часу, оскільки не враховує нові екологічні загрози, пов'язані з руйнуванням інфраструктури та забрудненням природних ресурсів, а система реагування залишається недостатньо ефективною [11, с. 146].

Доведено необхідність інтеграції міжнародних екологічних стандартів у національне законодавство. Запропоновано напрями вдосконалення: посилення державного контролю, оновлення законодавчої бази, розвиток екологічної освіти та розширення участі громадян у вирішенні екологічних питань.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що право на екологічну безпеку є одним із базових конституційних прав людини, реалізація якого потребує ефективного державного управління, правових гарантій і активної участі громадянського суспільства. В умовах сучасних викликів, особливо збройної агресії проти України, питання екологічної безпеки набуло особливої актуальності, адже екологічна

шкода, завдана війною, має довгострокові й іноді незворотні наслідки [11, с. 147].

Аналіз показав, що чинне законодавство у сфері екологічної безпеки має низку недоліків: воно не завжди враховує нові форми загроз, дієвість механізмів реалізації прав громадян обмежена, а екологічна політика потребує оновлення відповідно до міжнародних стандартів. Водночас позитивним є активізація громадських ініціатив, розширення доступу до екологічної інформації та міжнародне співробітництво України в цій сфері.

Для підвищення ефективності реалізації права на екологічну безпеку необхідно посилити контроль за виконанням екологічного законодавства, гармонізувати його з міжнародними нормами, розвивати екологічну освіту та впроваджувати сучасні цифрові технології моніторингу [15, с. 144].

Щодо перспективи подальших досліджень, то подальше наукове опрацювання теми доцільно спрямувати на аналіз екологічних наслідків війни в Україні – з юридичної точки зору, у контексті оцінки шкоди, притягнення до відповідальності та відшкодування збитків. Важливим напрямом є розробка спеціального правового режиму для охорони довкілля в умовах надзвичайного або воєнного стану, що дозволить мінімізувати негативний вплив на екосистеми під час кризових ситуацій [11, с. 148].

Актуальним залишається вивчення практики міжнародних екологічних судів та механізмів притягнення до відповідальності за екологічні злочини, що сприятиме вдосконаленню національного законодавства та посиленню відповідальності за екологічні правопорушення. Особливу увагу варто приділити оцінці ефективності участі громадськості в прийнятті екологічних рішень на місцевому та національному рівнях, адже залучення громадян є важливою складовою демократичного управління у сфері екологічної безпеки [5].

Перспективним напрямом досліджень є також вивчення впливу цифрових технологій і штучного інтелекту на

екологічний моніторинг і реагування на загрози, що дозволить підвищити ефективність системи раннього попередження та зменшити час реакції на екологічні інциденти.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

3. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

4. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text (дата звернення: 10.05.2025).

5. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 10.05.2025).

6. Паризька угода від 12.12.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text (дата звернення: 10.05.2025).

7. Анісімова Г.В. Екологічні права громадян України: проблеми судового захисту. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. № 2. С. 118-133.

8. Дашковська Н.К. Досвід правового регулювання забезпечення екологічної безпеки в країнах Європейського Союзу. *Право України*. 2023. № 3. С. 87-98.

9. Краснова Ю.А. Право екологічної безпеки в Україні: теоретичні аспекти: монографія. К.: НУБіП України, 2021. 589 с.

10. Савчин А.М. Конституційні засади екологічної безпеки в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2022. № 1. С. 54-58.

11. Балюк Г.І., Краснова М.В. Екологічне право України в умовах воєнного стану: виклики сьогодення. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 143-149.

12. Гетьман А.П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах. *Проблеми законності*. 2022. № 156. С. 9-21.
13. Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян України: механізм реалізації та захисту. К.: Юрінком Інтер, 2021. 248 с.
14. Костицький В.В. Екологічне право України: проблеми та перспективи розвитку. *Екологічне право України*. 2023. № 1. С. 8-15.
15. Малишева Н.Р. Екологічне право: вектори розвитку в умовах реформування. *Право України*. 2022. № 4. С. 133-147.
16. Сидор В.Д. Екологічні наслідки збройних конфліктів: міжнародно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 210-213.
17. Шемшученко Ю.С. Конституційне право на безпечне довкілля у системі прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2. С. 212-219.

Задачіна Марія,

студентка 4-го курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО БІЖЕНЦІВ ДО СТАНДАРТІВ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ЇХ ЗАХИСТУ ТА ІНТЕГРАЦІЇ

Дослідження адаптації українського законодавства щодо біженців до стандартів Європейського Союзу характеризується особливою актуальністю у зв'язку з збройною агресією росії проти України, яка вплинула не тільки на нашу державу, а й спричинила певну міграційну кризу у країнах ЄС. Бажання України стати членом ЄС зумовлює необхідність прискорення процесів адаптації, включаючи гармонізацію правових механізмів захисту біженців та осіб, які потребують міжнародного захисту. Угода про асоціацію між Україною та ЄС у ст. 16 містить зобов'язання щодо співпраці у сфері управління міграцією та надання притулку, що передбачає поступове наближення українського законодавства до стандартів ЄС [4]. Також після повномасштабного вторгнення в Україну набагато збільшилася кількість внутрішньо переміщених осіб, це створило колосальне навантаження на соціальну інфраструктуру та державні інституції, змусивши розробляти нові правові механізми соціального захисту, забезпечувати таким особам працевлаштування, освітні послуги та медичну допомогу, адаптація до європейських стандартів захисту та інтеграції біженців дозволить вдосконалити національні підходи до вирішення проблем ВПО та опанувати нові методи їхньої підтримки.

Європейські підходи до регулювання статусу біженців є одними з найбільш розвинених та потужних у світі. Країни-

члени ЄС створили складну та врегульовану систему захисту та підтримки біженців, яка постійно вдосконалюється відповідно до нових викликів, але і в такій системі існують свої недоліки. Розпочнемо з порівняння строків розгляду заяв про набуття статусу біженців в Україні та країнах ЄС. В Україні дана процедура регулюється Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», де передбачено, що особа, яка перетнула державний кордон та бажає отримати статус біженця повинна протягом п'яти робочих днів звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, попередній розгляд триває до 15 робочих днів, стандартна процедура розгляду до 2 місяців, а оскаржити негативне рішення можна протягом 5 днів після отримання відмови [2].

В ЄС існує Директива Директива 2013/32/EU, яка регулює дане питання, там передбачено, що заява реєструється протягом 3 днів, а за неможливості за такий термін зареєструвати протягом 6 днів, в деяких випадках заяву розглядають до 10 робочих днів. Стандартна процедура може тривати 6 місяців, а оскарження негативного рішення від 1 тижня до 2 місяців[5].

Суттєва відмінність полягає в тому, що законодавство ЄС встановлює максимальні строки розгляду заяв, тоді як українське законодавство передбачає коротші, але часто нереалістичні строки, що на практиці призводить до їх порушення державними органами. Триваліші строки допомагають уникнути їх порушень та більш ретельно перевірити подані заяви, зібрати за необхідності додаткову інформацію. З негативної сторони, існує ризик, що більш тривалі строки можуть призвести до фактичного затягування розгляду заяв у стандартних випадках, коли рішення можна прийняти швидше.

Перейдемо до питання надання житла та пункти тимчасового розміщення біженців (ПТРБ). В Україні функціонує лише

З ПТРБ (у Закарпатській, Одеській та Київській областях) загальною місткістю близько 420 осіб, тоді як країни ЄС мають розгалужену мережу центрів різних типів. Відсутні спеціалізовані центри для вразливих категорій (жінки з дітьми, люди з інвалідністю, жертви тортур). Також існують проблеми з належним обладнанням наявних ПТРБ.

У ЄС питання житла регулюється Директивою Європейського Парламенту та Ради 2013/32/ЄС від 26 червня 2013, Директивою 2013/33/EU про встановлення стандартів прийому заявників на міжнародний захист, яка передбачає обов'язок держав-членів забезпечити належні умови прийому, включаючи житло, харчування та одяг[5]. Регламент (EU) № 516/2014 про створення Фонду притулку, міграції та інтеграції передбачає фінансування проєктів з розвитку інфраструктури для розміщення біженців та підтримку інтеграційних житлових програм. Наприклад, у Німеччині після повномасштабного вторгнення росії до України було передбачено безоплатне соціальне житло та фінансову допомогу, доступ до ринку праці. Соціальні, медичні, освітні послуги та мовні курси теж доступні українцям. Звісно, у цьому питанні Україні може брати приклад з держав – членів ЄС та прагнути до кращих стандартів у наданні матеріальної допомоги біженцям, але це більше перспектива на майбутнє, оскільки зараз наша держава і сама потребує допомоги майже у всіх сферах, особливо у фінансовій. В умовах війни повноцінна адаптація українського законодавства до стандартів ЄС щодо житла для біженців дійсно є викликом.

Деякі з науковців також виділяють певні недоліки у чинному українському законодавстві у сфері захисту прав біженців, тому його не можна назвати досконалим. На думку Свящук А.Л. суттєвий недолік містить стаття щодо регулювання правового становища біженця з моменту вилучення у нього довідки про особу, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання про надання їй статусу

біженця, у зв'язку з ненаданням йому зазначеного статусу і до видачі відповідної довідки про оскарження даного рішення. Фактично весь час, строк якого також не визначено законом, біженець знаходиться в Україні на нелегальному становищі, тому що не має документів, які легалізують його правове становище [3, с. 126] Як зазначається в ЗУ «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» рішення можна оскаржити протягом 5 днів з дня повідомлення про відмову у наданні статусу біженця, після реєстрації скарги про відмову в прийнятті заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, чи скарги про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, **продовжує строк дії довідки про звернення за захистом в Україні** [2]. Отож, в певний відрізок часу особа залишається без необхідних документів.

Наслідки такого недоліку можуть бути не дуже приємними, оскільки у такому випадку особа перебуває на території України без правових підстав, що може призвести до її затримання та притягнення до адміністративної відповідальності за порушення правил перебування. Особа може бути позбавлена доступу до базових соціальних послуг, медичної допомоги, тимчасового притулку. Також відсутність документів унеможлиблює легальне працевлаштування та отримання доходу для забезпечення базових потреб.

В ЄС діє принцип збереження статусу на час оскарження (згідно з Директивою 2013/32/EU про спільні процедури надання та позбавлення міжнародного захисту). Даний принцип передбачає, що заявник зберігає статус шукача притулку на весь період апеляційного оскарження. У даному випадку довідка шукача притулку не вилучається до завершення всіх процедур оскарження. Також діє принцип «призупиняючого ефекту» апеляції, що дозволяє особі легально перебувати на території держави до остаточного рішення [5].

Проведений порівняльний аналіз виявив певні розбіжності між українським законодавством щодо біженців та стандартами ЄС. Основні відмінності полягають у строках розгляду заяв (в Україні коротші, але часто нереалістичні, в ЄС – довші, але більш реалістичні), недостатній інфраструктурі розміщення біженців в Україні (лише три ПТРБ на приблизно 420 осіб проти розгалуженої мережі центрів у ЄС), та наявності правової прогалини щодо статусу особи в період оскарження відмови надання статусу біженця. В ЄС, на відміну від України, діє принцип збереження статусу шукача притулку на весь період апеляційного оскарження. Адаптація українського законодавства до стандартів ЄС є дуже складною в умовах війни, але все ж в деяких аспектах необхідною як для євроінтеграції, так і для розробки ефективних механізмів підтримки внутрішньо переміщених осіб. Гармонізація законодавства має передбачати вдосконалення певних процедур, розширення інфраструктури та усунення правових прогалин відповідно до європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт. *Державна міграційна служба України*. URL: <https://dmsu.gov.ua/>
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
3. Свящук А.Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. / А. Л. Свящук. – Харків : Вид-во, 2018. – 324 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_copy.pdf
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 30 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
5. Directive – 2013/32 – EN – Asylum Procedures Directive – EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/32/oj/eng>

Повар Дар'я,

студентка 3 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність теми дослідження зумовлена вирішальним значенням соціальних прав людини в системі конституційних прав і свобод, та їхньою роллю у забезпеченні належного рівня життя громадян та функціонуванні сучасної демократії. Особливого значення набуває теоретичне осмислення цих прав, їх місця в правовій системі, а також механізмів реалізації й захисту – особливо в контексті становлення України як соціальної держави.

Конституція України закріплює за громадянами право на задоволення життєвих потреб матеріального і духовного характеру, зобов'язуючи державу вживати заходів для їх забезпечення. Водночас в умовах збройної агресії Росії, яка з 2022 року переросла у повномасштабну війну, постали безпрецедентні виклики для реалізації соціальних прав: воєнний стан, масова внутрішня міграція, руйнування інфраструктури, економічні труднощі. У зв'язку з цим виникає нагальна вимога у комплексному дослідженні соціальних прав в умовах воєнного часу, з урахуванням нових викликів і необхідністю формування підходів, що відрізняються від концепцій, сформованих у мирний період.

Також, створюється потреба дослідження цієї теми більш ґрунтовно та комплексно, виділяючи важливі проблеми і способи їх вирішення, тому багато науковців в галузі права неодноразово описували це в своїх роботах. Наприклад Н. Болотіна, Л.Баранник, О.Назарчук, та багато інших зробили

значні внески в дослідження даної проблеми, та виділяють основні механізми для покращення загальної системи соціальних прав населення. Підкреслюючи їх важливість, та наскільки нехтування ними може зашкодити, як і громадянам України, так і самій державі.

Хоча, переважна більшість наукових робіт, виділяють безумовно важливі речі, але в період збройного конфлікту, постає певна перешкода для реалізації соціальних прав для окремих категорій населення, які з'явилися вже після початку війни, і це до прикладу внутрішньо переміщені особи чи військовослужбовці та члени їх сімей. Наразі, дане питання, є як ніколи актуальним, проте переважна більшість наукової літератури цю тему не висвітлює. Щодо комплексного дослідження нормативно-правового забезпечення соціального захисту дітей та пенсіонерів, зокрема щодо оптимізації діяльності держави у цій сфері, то таких напрацювань також бракує.

Загалом, тему актуальності соціальних прав людини, а особливо в період збройного конфлікту, варто розглядати більш розширено, та на даний момент приділяти цьому більше увагу.

Тому, соціальні права є частиною конституційних прав людини й охоплюють такі сфери, як право на соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, житло. Під час війни держава постає перед труднощами у підтриманні цих гарантій на практиці, навіть попри те, що міжнародне гуманітарне право вимагає збереження соціального захисту цивільного населення. В міжнародному праві існують чіткі стандарти захисту прав людини під час збройних конфліктів такі, як Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року, однак на нашому національному рівні досі відсутні ефективні механізми їх реалізації. І наразі, це значно уповільнює процес надання допомоги для окремих груп населення, які цього потребують. Адже багато законів описує лише загальні дії для їх реалізації, але не передбачає більш чіткого алгоритму, щоб соціальні права були втілені в життя.

Наразі, найбільш вразливими групами в умовах війни є внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, діти, особи з інвалідністю, пенсіонери. Багато з них не мають сталого доступу до медичних послуг, належного житла, працевлаштування або соціальних виплат. Система соціального забезпечення зазнає серйозного навантаження, а отже потребує реформування, спрощення процедур отримання допомоги, цифровізації послуг і прозорого розподілу бюджетних коштів.

Проте, наразі доволі багато процедур усе-таки спростилося, після того, як Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Дія), почав додавати в свою програму нові функції, які набагато пришвидшили процес надання соціальних послуг. До прикладу, з'явилася одна з послуг, що називається «ЄОселя», з допомогою якої можливо не виходячи з дому, подати всі необхідні документи та інформацію для отримання житла на виплату.

Щодо, недосконалості чинної системи соціального захисту, то варто виділити найбільш розповсюджені проблеми, а саме: обмежений доступ до якісної медичної допомоги, ускладнена процедура оформлення соціальних виплат та труднощі з житловим забезпеченням у переміщених осіб. Саме ці проблеми демонструють необхідність реформування системи управління соціальними процесами.

Незважаючи на те, що соціальні права проголошені національним та міжнародним законодавством, їх реалізація в умовах війни часто залишається складною. Бракує чітких інструментів захисту цих прав, а також дієвої системи контролю за їх дотриманням. Суспільство, яке переживає воєнні дії, найбільше потребує захисту та підтримки, що підкреслює важливість створення гнучких і ефективних механізмів реалізації соціальних гарантій.

Звичайно, особливої уваги потребує вивчення міжнародного досвіду. У багатьох країнах, які стикалися з військовими конфліктами, були запроваджені спеціальні соціальні

програми, мобільні центри допомоги, електронні реєстри потреб, що дозволяють вчасно та ефективно реагувати на виклики. Наприклад, практики, що застосовувалися в Ізраїлі, Хорватії, показують доцільність впровадження цифрових платформ соціального обліку, а також розширення участі місцевих органів влади у наданні допомоги. Такий досвід варто адаптувати і в Україні.

Виражаючи в окремії думці власний погляд, ключовою проблемою реалізації соціальних прав є економічна криза. Ці права вимагають не лише нормативного закріплення, але й значних капіталовкладень. Бюджетні дефіцити та зовнішні борги обмежують можливості держави надавати достатню соціальну підтримку. Корупція загострює проблему, призводячи до концентрації капіталу в руках незначної частини населення, що посилює соціальну нерівність.

Звичайно, війна створила безпрецедентні виклики для реалізації соціальних прав. Через напад Російської Федерації мільйони українців стали внутрішньо переміщеними особами. Військові дії призвели до масштабного руйнування інфраструктури, включаючи лікарні, школи, житлові будинки. Державна економіка зазнала значних втрат, що обмежило фінансування соціальних програм. Особливо гостро постало питання доступу до медицини та соціального забезпечення для постраждалих категорій населення.

Для подолання проблем з реалізацією соціальних прав, необхідно створювати сучасні системи оперативного реагування на всі виклики. Важливим кроком є удосконалення правової системи та прийняття спеціальних законів, які спростили б процес реалізації конституційних прав та соціальних гарантій. Особливо критичною є потреба соціального захисту військовослужбовців та їх сімей, внутрішньо переміщених осіб і дітей, які потребують розширених програм реабілітації та адаптації.

У контексті збройного конфлікту, важливого значення набуває також і міжнародна співпраця та підтримка. Адже

міжнародні організації забезпечують фінансову, експертну та технічну допомогу для відновлення соціальної системи. А реформування системи державного управління у соціальній сфері, має бути спрямоване на підвищення ефективності та прозорості соціальної допомоги через впровадження електронних систем управління, і спрощення процедур отримання допомоги.

Та у післявоєнній відбудові України, важливо не просто відновити зруйновану інфраструктуру, але й впроваджувати модернізовані стандарти, вдосконалювати механізми отримання житла для постраждалих та використовувати сучасні технології у сферах охорони здоров'я та освіти. Соціальна політика стане більш ефективною за активної участі громадянського суспільства, у розробці та впровадженні механізмів реалізації соціальних прав.

Отже, на основі проведеного дослідження соціальних прав людини в умовах збройного конфлікту можна дійти висновку, що реалізація та захист соціальних прав вимагає комплексного підходу, вдосконалення правової бази та створення ефективних механізмів соціального захисту. На жаль в Україні наявні певні недоліки в реалізації цих прав, зокрема законодавчі прогалини, суперечливі нормативні акти та низька поінформованість громадянського суспільства.

Тому, для підвищення ефективності механізмів соціального захисту необхідно спростити доступ до соціальних послуг, забезпечити інформаційну відкритість та раціональний розподіл бюджетних коштів. І звичайно, дотримання соціальних прав в умовах війни є одним із ключових аспектів розвитку України як демократичної держави, а поточні виклики відкривають можливості для створення дієвих механізмів захисту, що відповідатимуть міжнародним стандартам і стануть основою для справедливої та стабільної держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: офіційний текст від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради (ВВР) № 30, ст. 141: Конституції – Всі документи Офіційний портал Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua> › laws › show
2. Івчук Ю.Ю./ Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти// Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2023 р. № 2. С. 46. <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/725/689>
3. Наливайко О.І., Братішко Н.А. Права людини як об'єкт національної безпеки України // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 14.06.2021 р. № 2. С. 31-34. <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/6854/1/5.pdf>

Ковальчук Анастасія,

студентка 3 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ ТА СЛОВА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Особисті (або природні) права й свободи становлять першооснову правового статусу людини і громадянина. Більшість із них мають абсолютний характер, тобто є не тільки невідчужуваними, а й не підлягають обмеженню. До громадянських особистих прав і свобод також належить право громадян на свободу думки та слова.

Конституція України закріплює низку як традиційних, так і нових особистих гарантій прав та свобод людини та громадянина, які дозволяють кожному громадянину обирати вид своєї поведінки, користуватися економічними й соціально-політичними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах. Зокрема, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст.34 Конституції України) [1].

Окрім того приписами статті 34 Конституції України також встановлено, що здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

У світлі вищевикладеного, важливість цього питання стає зрозумілою, якщо врахувати, що свобода думки та слова є життєво важливою для людини, суспільства і держави. Слід зазначити, що свободі думки, незважаючи на її логічне продовження, в наукових дослідженнях з даної тематики приділяється менше уваги, ніж свободі слова.

Це пов'язано з тим, що свобода думки є основою духовної свободи людини і саме думка відображає її внутрішній світ. Важливість свободи думки полягає також у тому, що вона забезпечує право на інакомислення, тобто право самостійно сприймати та аналізувати дійсність і робити висновки на основі власної розумової діяльності, а не на основі колективних думок.

Отже, без свободи думки інакомислення буде заборонено, що, безсумнівно, призведе до інтелектуального занепаду суспільства.

Адже всі інноваційні ідеї спочатку зароджуються в головах меншості і лише згодом стають надбанням суспільства і людства в цілому. Автономія людини і справжня свобода виникають тоді, коли група ставить під сумнів те, що вона вважає загальною істиною, і приходить до власних висновків на основі фактів про істинність чи хибність ідей групи. Важливість свободи думки та слова для демократичної, соціальної та правової держави є незаперечною [2, с. 43-44].

Потрібно звернути увагу на те, що право на свободу думки і слова не є абсолютним, оскільки ч. 3 ст. 34 Конституції України передбачає виняткові обставини, за яких здійснення цього права може бути законно обмежене, і зазначається, що зміст цього права доповнюється можливістю бути обмеженим у висловленні, вираженні своєї думки, погляду чи переконання відповідно до закону в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей,

для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Першочерговим завданням держави є створення ефективної системи правового захисту на національному рівні. Якщо виявиться, що національна система не здатна належним чином захистити конституційне право на свободу думки і слова, ч. 4 ст. 55 Конституції України передбачає можливість звернення за захистом до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Така можливість є додатковою гарантією цього основоположного права за умови використання всіх національних засобів правового захисту.

Більшість нормативних документів і міжнародних механізмів захисту прав людини з'явилися лише в другій половині 20-го століття. У цей період були встановлені універсальні стандарти прав людини, які знайшли своє відображення в мережі міжнародних і регіональних договорів, що накладають відповідні зобов'язання на держави-учасниці [3, ст. 6].

Основоположним документом у сфері прав людини є Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року.

Хоча Декларація має рекомендаційний характер, вона заклала підвалини для розвитку міжнародних систем захисту прав людини і стала основою для прийняття двох юридично обов'язкових документів: Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Громадянські (особисті) права людини належать до «першого покоління» прав людини, які почали формуватися в Європі під час республіканських революцій. Серед них особливе місце посідає право на свободу думки та слова.

Це право, разом з іншими громадянськими правами, закріплене у розділі 2 Конституції України та відповідає міжнародним

стандартам, закріпленим у Загальній декларації прав людини [4, ст. 76].

Конституційні положення щодо свободи думки та слова також розвиваються в таких законах України: «Про інформацію» та «Про доступ до публічної інформації».

Ці нормативно-правові акти встановлюють механізми реалізації права на свободу думки і слова, визначають гарантії цього права та випадки його обмеження. Кожен вищезазначений закон визначає і трактує положення щодо свободи думки та слова.

Двадцять перше століття – епоха не лише глобальних трансформацій, новацій та перетворень, а й стрімкого впровадження електронних ресурсів у всі галузі життя. Без сумніву, це породжує як позитивні аспекти, так і негативні (наприклад, кібернетичні та хакерські атаки).

З огляду на це, а також на швидкість та можливості мережі, питання державного регулювання інтернет-контенту стає надзвичайно актуальним. Більше того, наразі все більше країн запроваджують обмеження та заборони на доступ населення до певних ресурсів, хоча при цьому прагнуть не порушувати основ і засад демократії [5, ст. 23].

Наша країна – не виключення. В Україні активно діють численні вітчизняні інтернет – ЗМІ, офіційні веб-ресурси державних органів та особисті сторінки представників влади, де громадяни мають змогу висловлювати думки, ставити запитання або надсилати повідомлення.

Варто підкреслити, що крім загальних механізмів забезпечення свободи думки та слова, активно розширюються регіональні. Наприклад, забезпеченням свободи думки та слова активно займається ООН, Європейський суд з прав людини, ОБСЄ та інші. Тому слід підкреслити, що поруч із національними та універсальними нормами, які регулюють забезпечення свободи думки та слова, існує значний шар регіональних норм, що зафіксовані в міжнародних угодах.

Також активно працюють регіональні міжнародні суди, які контролюють забезпечення свободи думки та слова [3, ст.15].

Існування свободи слова є фундаментальною ознакою демократії. Для підтримання можливості її реалізації вона має бути закріплена в нормативно-правових актах країни, що претендує на статус демократичної.

Таке правове закріплене одночасно гарантує демократичність та встановлює межі цієї свободи з огляду на захист прав інших людей і національних цінностей.

У сучасному світі, що стикається з численними викликами та загрозами, забезпечення права на свободу думки та слова набуває особливої актуальності. В умовах збройних конфліктів цей фундаментальний принцип демократії часто опиняється під загрозою що ускладнює забезпечення відкритого обміну думками, критичного діалогу та вільного поширення інформації.

Один із перших нормативно-правових актів, що визначив межі допустимого обмеження свободи слова, – це указ Президента України «Про ведення воєнного стану в Україні».

Положення цього Указу передбачає тимчасове обмеження конституційного права на свободу думки та слова, а також на вільне вираження поглядів і переконань (ч. 3 ст.34 Конституції України) на період дії правового режиму воєнного стану. Це спричинило зміни у функціонуванні засобів масової інформації та загалом у медійному просторі України.

Зокрема було внесено корективи до кримінального та кримінально-процесуального законодавства України під заборону потрапило розповсюдження інформації щодо напрямків переміщення озброєння, дислокації або руху Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-2 КК України).

Отже підсумовуючи все вищенаведене реалізація в державі свободи думки і слова є ключовим елементом демократичного суспільства, який потребує постійного захисту та розвитку в сучасних умовах.

А з огляду, зокрема на виклики пов'язані зі збройним конфліктом перед Україною відкриваються перспективи не лише вирішувати актуальні питання дотримання цього права, а й розробляти дієві механізми його захисту, що відповідатимуть міжнародним нормам та гарантуватимуть рівновагу між правом на свободу думки і слова та захистом національній інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/conv#Text>
2. Богатов Д.Е., Кичко А.М. Право на свободу думки і слова // Юридичний науковий електронний журнал, 2020 р., № 6. С. 43-44. http://lsej.org.ua/6_-2020/10.pdf
3. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини. Навчальний посібник, 2018 р., С. 6-15. https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf
4. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини// Навчальний посібник, 2019 р., С. 76. https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1012321/mod_resource/content/1/МПСПЛ_навч.%20посібник_.pdf
5. Слінько Т. М., Міць А. М. Проблеми реалізації права на свободу слова в інформаційних інтернет-джерелах, 2018 р., С. 23. https://www.researchgate.net/publication/329636317_Problems_ofrealization_right_tofreedom_of_speech_in_information_internet-sources

Давидюк Дмитро,

студент третього курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ПРАВА ЛЮДИНИ В ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМАХ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Проблематика забезпечення прав людини в умовах особливих правових режимів набуває особливої актуальності для України в контексті повномасштабної війни з Російською Федерацією. Воєнний стан, запроваджений на всій території України, передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод громадян, що зумовлює необхідність встановлення чітких правових меж таких обмежень. Важливість дослідження цього питання обумовлена потребою дотримання балансу між гарантуванням державної безпеки та виконанням міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. У таких умовах особливої уваги набуває необхідність чіткого нормативного регулювання меж та процедур таких обмежень відповідно до Конституції України та міжнародних зобов'язань держави у сфері прав людини. Запровадження особливих правових режимів повинно базуватися на принципах законності, правової визначеності, пропорційності, недискримінації, а також мати тимчасовий характер та бути обґрунтованим потребами національної безпеки.

Водночас в умовах особливих правових режимів існує ризик зловживань з боку органів державної влади. Саме тому актуальним є вивчення міжнародного досвіду, який демонструє як позитивні приклади збереження демократичних інституцій під час криз, так і негативні прецеденти знецінення прав людини під приводом захисту державного інтересу. Тому глибоке теоретико-практичне осмислення цього явища

є надзвичайно важливим для правової науки і державної політики України.

Наукові підходи до аналізу особливих правових режимів та обмежень прав людини були висвітлені в працях багатьох українських авторів: А.А. Гринчака, С.В. Гринчака, С.О. Кузніченка, А.М. Мерник, В. Цицюри та інших. У роботах зазначених авторів детально розглядається поняття особливого правового режиму, його класифікація, а також правова природа обмежень прав людини.

Метою тез є визначення правової природи, меж і механізмів обмеження прав людини в умовах дії особливих правових режимів з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду, а також обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання у цій сфері.

За В.І. Цицурою, особливий правовий режим – це надзвичайний адміністративно-правовий режим, який тимчасово запроваджується державними, або місцевими органами влади на всій, або певній території держави відповідно до спеціального законодавства, як крайній захід держави стосовно ліквідації екстремальної (неординарної) ситуації, що не може бути вирішена в загальному порядку та введення якого, як правило передбачає розширення повноважень державних та місцевих органів влади та пов'язаний з обмеженням прав та свобод людини, громадянина та інтересів юридичних осіб [1, с. 80] .

В Україні до особливих правових режимів належать воєнний стан, надзвичайний стан, зона надзвичайної екологічної ситуації, режим тимчасово окупованих територій. Їх правові підстави визначені у Конституції України та конкретизовані в спеціальних законах (Законах України «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»).

На думку Гринчака А.А. та Гринчака С.В., у зарубіжних країнах подібні режими зазвичай охоплюються узагальненим

поняттям «надзвичайні стани». У конституціях різних країн фіксуються такі терміни, як «стан війни» (Італія, Ірландія, Чехія), «стан облоги» (Франція, Греція) або «тривога» й «вторгнення» (Іспанія, Мексика). Незважаючи на розбіжності в термінах, суть залишається спільною: це правовий механізм реагування на серйозні загрози[2, с. 11].

Особливі правові режими мають чіткі просторові, часові та предметні межі. Їх запровадження змінює або доповнює чинне законодавство, дозволяючи оперативно реагувати на кризу. Водночас обмеження прав людини в цих умовах мають бути законними, пропорційними та виправданими нагальною суспільною потребою. Дотримання конституційної процедури та відповідність міжнародним стандартам залишаються обов'язковими умовами правомірності їх впровадження. Основною метою обмеження прав людини в умовах особливих режимів є захист життєво важливих інтересів держави та суспільства – громадського порядку, здоров'я населення, національної безпеки, запобігання злочинності та забезпечення обороноздатності країни. Ці заходи спрямовані на стабілізацію ситуації та відновлення нормального функціонування держави після усунення небезпеки.

Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів є винятковим правовим заходом, який держава застосовує для забезпечення суспільної безпеки, підтримання правопорядку та стабільного функціонування органів державної влади в умовах надзвичайних режимів. Такі обмеження мають тимчасовий характер і впроваджуються відповідно до законодавства (Конституції України, Законів України, Указів Президента України), які визначають правові підстави, межі та механізми їх застосування.

Правова природа обмежень полягає у досягненні балансу між потребою держави у захисті національної безпеки та обов'язком дотримання основоположних прав і свобод людини. Застосування обмежень не означає скасування прав,

а передбачає їх тимчасове звуження або зміну порядку реалізації в залежності від характеру загроз. Це важливо, оскільки навіть у кризових умовах необхідно уникати свавільного втручання в приватне життя громадян.

Одним із ключових критеріїв правомірності обмеження прав є принцип пропорційності, згідно з яким передбачені заходи мають відповідати фактичним викликам, перед якими стоїть держава. Крім того, згідно з міжнародними стандартами, зокрема Європейською конвенцією з прав людини, деякі права є недоторканими навіть під час надзвичайного стану. До таких прав належать право на життя, за винятком випадків правомірного застосування сили під час воєнних дій (ст. 2), заборона катувань (ст. 3), рабства (ст. 4), право на справедливий суд (ст. 6) та інші абсолютні права [3].

Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів ґрунтується на чітко визначених підставах, що закріплені на конституційному та законодавчому рівнях. Такі підстави пов'язані з виникненням надзвичайних обставин, які становлять загрозу національній безпеці, громадському порядку, територіальній цілісності або стабільному функціонуванню органів держави. До них належать, зокрема, воєнний та надзвичайний стан, епідемії, стихійні лиха, масові заворушення, терористичні загрози та інші форми криз, що створюють безпосередню небезпеку для суспільства.

На думку А. Мерник, з якою варто погодитися, ключовою підставою для впровадження обмежень є загальне благо – категорія, що відображає потребу суспільства в захисті від масштабних загроз [4, с. 272]. Правовими підставами таких обмежень виступають норми Конституції, міжнародні договори, а також спеціальні закони, які визначають порядок, межі й умови реалізації відповідних заходів.

Цілі обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів, як зазначає Мерник, можна умовно розмежувати на публічні (захист основ конституційного ладу, безпеки

держави), приватні (охорона здоров'я, прав та інтересів осіб) та публічно-приватні (захист моральності). Під загальним інтересом при цьому пропонується розуміти визнаний державою та забезпечений правом інтерес соціальної спільності, реалізація якого є умовою існування суспільства та гарантією реалізації прав людини [4, с. 273].

У процесі правового регулювання обмежень прав людини в умовах особливих правових режимів ключове значення має дотримання визначених правових принципів. Серед них особливе місце належить принципу законності, який виступає основною гарантією збереження балансу між суспільною безпекою та дотриманням прав і свобод людини, а також принципу рівності, що полягає в забезпеченні рівності всіх осіб перед законом, судом та органами державної влади.

В приписах Основного Закону України, зокрема в статті 24, закріплено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [5]. Це формує єдині стандарти реалізації прав незалежно від походження, соціального статусу, політичних поглядів чи інших ознак.

Особливу роль у встановленні правових обмежень прав людини відіграє Європейський суд з прав людини, який формує обов'язкову для держав-учасниць практику у сфері захисту прав людини.

Показовим є рішення ЄСПЛ у справі «Чірагов та інші проти Вірменії» від 16 червня 2015 року, у якому Суд визнав Вірменію відповідальною за порушення прав на території Нагірного Карабаху, попри формальну юрисдикцію Азербайджану. Суд застосував концепцію «ефективного контролю», згідно з якою держави зобов'язані забезпечувати дотримання прав людини навіть на територіях, які вони фактично контролюють, зокрема в умовах окупації або військової присутності. Це підтверджує, що юрисдикція в контексті Конвенції має не лише територіальний, а й функціональний вимір. ЄСПЛ наголосив, що держави-члени Ради Європи несуть повну відповідальність за

дії своїх органів влади або сил, навіть якщо вони діють поза межами території держави. Рішенням було встановлено, що фінансова, військова і адміністративна підтримка Вірменією Нагірнокарабаської Республіки на окупованій території свідчить про її реальний вплив, а тому – Суд робить висновок, що мало місце порушення прав заявників за статтею 8 Конвенції, і що Республіка Вірменія відповідальна за це порушення [6].

Це рішення має важливе значення і для України, адже воно створює правову базу для звернення до ЄСПЛ у справах, пов'язаних із порушенням прав людини на тимчасово окупованих територіях. Крім того, воно підкреслює обов'язок держав не лише утримуватися від порушення прав людини, а й забезпечувати їхнє реальне гарантування в умовах особливих правових режимів – навіть під час війни.

Таким чином, особливі правові режими є винятковими інструментами реагування держави на надзвичайні загрози, які передбачають тимчасове обмеження прав і свобод людини. Такі обмеження повинні здійснюватися виключно в межах, визначених Конституцією та міжнародними правозахисними стандартами, із дотриманням принципів законності, пропорційності, недискримінації та тимчасовості. Забезпечення ефективного парламентського, судового та громадського контролю є ключовим чинником для недопущення зловживань з боку органів влади. Водночас актуальними залишаються проблеми практичного забезпечення прав у воєнний час, узгодження національного законодавства з практикою ЄСПЛ та розробка чітких механізмів відновлення порушених прав.

Перспективи подальших досліджень охоплюють удосконалення нормативного регулювання особливих правових режимів у світлі міжнародних стандартів, створення ефективних інституційних гарантій контролю за дотриманням прав людини під час дії надзвичайних режимів, дослідження ролі громадянського суспільства у забезпеченні публічного контролю, а також вивчення довгострокових наслідків

надзвичайних режимів для правової системи й суспільної довіри до держави.

Список використаних джерел:

1. Цицюра В. І. Правове регулювання особливих правових режимів в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 4. С. 80.

2. Гринчак А.А., Гринчак С.В. Особливості функціонування вищих державних органів в умовах надзвичайного (воєнного стану в європейських країнах: конституційно-правове регулювання. *Проблеми законності*. 2022. №158. С. 11.

3. Конвенція про захист прав і свобод людини і громадянина від 1950 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 11.05.2025).

4. Мерник А. М. Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти. Дис. на здобуття наукового ступеня д. ю. н. за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2023. С. 272.

5. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4239> (дата звернення 11.05.2025).

6. CASE OF CHIRAGOV AND OTHERS v. ARMENIA (Application no. 13216/05): <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353>.

Дембовська Світлана,

студентка третього курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У контексті сучасних гібридних війн, зокрема в умовах російсько-української війни, питання обмежень прав людини набуває особливої актуальності. Воєнний стан значно впливає на конституційні права і свободи, змінюючи звичне функціонування державної влади. Потреба в забезпеченні національної безпеки змушує державу приймати гнучкі правові рішення, не порушуючи основоположних демократичних принципів. Такий підхід має бути узгоджений із міжнародними стандартами, оскільки подібні виклики постають і в інших регіонах світу.

Наукова спільнота вже приділяла увагу цій темі. Проте питання обмеження прав у межах конституційного механізму ще потребує комплексного осмислення. Метою дослідження є глибокий аналіз правової природи обмежень, їхніх підстав, меж, принципів і наслідків, а також виявлення проблем і формулювання практичних рекомендацій.

Обмеження прав у воєнний час – це тимчасове звуження обсягу свобод особи, допустиме лише за умов законності, необхідності, доцільності та пропорційності [7]. Теоретично такі обмеження виправдані концепцією суспільного договору: громадяни погоджуються на обмеження в обмін на безпеку. Найчастіше обмежуються свобода пересування, зібрань, висловлювань та майнові права. Ключовим викликом є збереження балансу між захистом держави та правами особи.

Нормативно-правове регулювання обмежень спирається на Конституцію України [1], Закон «Про правовий режим воєнного стану» [2], укази Президента, зокрема Указ №64/2022 [3], та міжнародні договори [4]. Навіть в умовах воєнного стану залишаються абсолютні права, які не підлягають обмеженню: право на життя, повагу до людської гідності та справедливий судовий розгляд. У 2024 році Україна офіційно повідомила Раду Європи про тимчасове призупинення дії деяких положень ЄКПЛ [4], що дозволило запровадити комендантську годину, посилити контроль на блокпостах та здійснювати інші обмежувальні заходи. Незважаючи на тривалість воєнного стану, правова система України продовжує функціонувати, забезпечуючи баланс між національною безпекою та захистом прав людини відповідно до міжнародних стандартів та демократичних принципів.

Стаття 64 Конституції [1] встановлює, що при введенні воєнного чи надзвичайного стану на території України або в окремих місцевостях конституційні права громадян не можуть бути обмежені, за винятком випадків, чітко передбачених законом. Ця стаття містить вичерпний перелік прав і свобод, які дозволено обмежувати під час дії особливих правових режимів.

Свобода пересування під час воєнного стану підлягає законним обмеженням [6]. Військове командування може визначати місця проживання громадян, запроваджувати спеціальні правила в'їзду і виїзду, обмежувати рух осіб і транспорту, проводити перевірки документів та речей. Також може вводитися комендантська година, що забороняє перебування на вулицях у певний час без дозволу. Обмеження стосуються як внутрішнього переміщення, так і виїзду за кордон, зокрема через можливе закриття державних кордонів.

Свобода мирних зібрань і об'єднань значно обмежується. Під заборону можуть потрапити мітинги, демонстрації, страйки та інші акції протесту. Такі дії мотивуються потребою

забезпечення безпеки та попередження ворожої діяльності. Хоча Конституція дозволяє обмежувати ці права лише за рішенням суду, військові адміністрації можуть регулювати час і місце їх проведення.

Право власності зазнає змін, оскільки в умовах війни допускається примусове відчуження або вилучення майна для потреб оборони. Це регулюється спеціальним законом, який передбачає компенсацію вартості майна, або до, або після вилучення. Важливо розрізняти: вилучення не потребує компенсації, тоді як відчуження передбачає її обов'язковість. Рішення ухвалює військове командування, узгоджуючи з держадміністрацією, але в зоні бойових дій таке погодження не потрібне.

Право на приватність також обмежується. Державні органи можуть здійснювати моніторинг електронних комунікацій, телефонних розмов і листування без стандартного рівня судового контролю. Це робиться в інтересах безпеки, але має відповідати міжнародним нормам і не допускати дискримінації.

Свобода слова та діяльність ЗМІ під час війни піддаються цензурі для запобігання розголошенню військової інформації. Це включає обмеження роботи медіа, цензуру в соцмережах, заборону публікацій про ЗСУ без дозволу. Водночас важливо зберігати баланс між потребами безпеки та правом на доступ до правдивої інформації.

Виборче право може бути призупинено під час воєнного стану. Це вважається доцільним кроком для запобігання дестабілізації влади. Історичний прецедент подібного підходу – Велика Британія під час Другої світової війни.

Трудові та економічні права також можуть бути обмежені. Військове командування має право запровадити трудову повинність – залучення громадян до робіт оборонного або гуманітарного характеру. Винятки робляться для неповнолітніх, вагітних жінок та осіб з медичними протипоказаннями. Робоче місце при цьому зберігається.

Як уже зазначалося, не всі права, закріплені в Конституції України, можуть бути обмежені [10]. Стаття 64 [1] визначає перелік прав, що мають абсолютний характер і не підлягають обмеженню навіть за умов воєнного або надзвичайного стану. Така абсолютність зумовлена їхньою фундаментальною роллю у гарантуванні людської гідності та функціонуванні правової держави. Зокрема, це стосується права на рівність перед законом, яке не може бути обмежене за жодних обставин. Ці права становлять базовий елемент правового статусу особи, і їхнє закріплення у Конституції слугує додатковим механізмом захисту від потенційних зловживань з боку державної влади. Вони мають стратегічне значення для підтримання правопорядку навіть у періоди суспільної нестабільності. Конституційне визнання недоторканності цих прав цілком узгоджується з положеннями міжнародного права у сфері прав людини, зокрема Загальною декларацією прав людини та Європейською конвенцією з прав людини [4]. Це підтверджує загальносвітове розуміння того, що існує мінімальний стандарт поваги до людської особистості, який має зберігатися за будь-яких умов.

У час війни питання захисту прав людини стає особливо складним, адже потребує балансу між особистими свободами та вимогами національної безпеки. Воєнний стан в Україні активізував юридичні механізми, які дозволяють регулювати допустимі обмеження прав [6]. Конституція України [1] визначає чіткі умови та правові межі таких обмежень, підкреслюючи їхню тимчасовість і обґрунтованість.

Основу гарантій прав людини під час воєнного стану становить сукупність правових механізмів, зокрема контроль з боку державних органів, парламентського нагляду, діяльність Омбудсмана, а також незалежний судовий контроль. Ці інституції запобігають зловживанням владою та забезпечують відповідність запроваджених обмежень як національному законодавству [2], так і міжнародним стандартам [4].

Судова влада відіграє ключову роль у захисті прав під час воєнного стану. Суди всіх рівнів, зокрема Конституційний Суд, розглядають справи щодо законності обмежень, забезпечуючи дотримання принципів пропорційності [7], законності й доцільності. Приклади з судової практики демонструють, що обмеження прав на свободу пересування чи власність можуть визнаватися правомірними лише за умови їх відповідності чітким правовим вимогам.

Верховний Суд України у справі № 380/1158/23 від 17.06.2024 року [8] розглянув питання вилучення майна під час війни. Суд дійшов висновку, що конфіскація майна без компенсації допускається лише у виняткових умовах і повинна бути чітко обґрунтована. У рішенні підкреслено, що навіть за умов війни необхідно дотримуватися правових процедур.

Ще одним прикладом є справа № 380/572/23 від 31.08.2023 року [9], де Верховний Суд визнав правомірним тимчасове обмеження права громадянина на перетин кордону. Суд звернув увагу на те, що такі дії допустимі лише у межах воєнного стану [2], за наявності загрози чіткої правової бази.

У справі № 380/7479/22 від 05.10.2023 року суд розглянув питання доступу до публічної інформації під час війни. Верховний Суд постановив, що воєнний стан сам по собі не може бути підставою для обмеження доступу до відкритої інформації без відповідного обґрунтування з боку органів влади.

У сучасних умовах важливу роль відіграють цифрові технології. Вони дозволяють ефективно моніторити можливі порушення прав людини, фіксувати докази та забезпечувати підзвітність органів влади. Попри складність умов воєнного часу, Україна продовжує розвивати правову систему, яка відповідає міжнародним стандартам та забезпечує захист особистих прав.

Таким чином, система правових гарантій в Україні ґрунтується на принципах законності [2], прозорості, судового захисту [8, 9] та міжнародного контролю [4]. Навіть в умовах

воєнного стану держава прагне зберегти баланс між захистом національної безпеки та дотриманням основоположних прав людини [10]. Це засвідчує стратегічну орієнтацію України на демократичні цінності та правову державу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996, № 254к/96-ВР.
2. Закон України від 12.05.2015, № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану».
3. Указ Президента України від 24.02.2022, №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».
4. Європейська конвенція з прав людини: Конвенція від 04.11.1950, №995_004.
5. Стаття 64 Конституції України (я не виписував її окремим джерелом, оскільки вона є частиною джерела №1).
6. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. 2022. №46. С. 7-18.
7. Кубко А. Є. Пропорційність обмежень прав людини: особливості в умовах воєнного стану. *Правова держава*. 2023. №34. С. 101-111.
8. Постанова Верховного Суду від 17.06.2024 року по справі № 380/1158/23.
9. Постанова Верховного Суду від 31.08.2023 року по справі № 380/572/23.
10. Півненко Л. В. Конституційні права людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні: Правові аспекти їх обмеження. International security studios: managerial, economic, technical, legal, environmental, informative and psychological aspects. International collective monograph. Georgian Aviation University. Tbilisi: Georgia, 2023. P. 993-1017.

Сакалюк Валентина,

студентка 3 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми дослідження зумовлена складністю й винятковістю умов, у яких нині функціонують органи місцевого самоврядування в Україні. Повномасштабна російська агресія проти України докорінно змінила умови діяльності місцевих органів влади, поставивши перед ними нові виклики – від забезпечення безпеки населення до організації безперервного надання публічних послуг в умовах війни. Особливої значущості набувають питання перерозподілу повноважень, трансформації управлінських механізмів та розробки ефективних стратегій реагування на надзвичайні ситуації.

Місьцеве самоврядування в Україні – це право територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення відповідно до законодавства. Його діяльність базується на принципах народовладдя, законності, децентралізації, автономності, підзвітності, прозорості, субсидіарності, узгодженості інтересів, самофінансування, партнерства та захисту прав людини. Децентралізація суттєво зміцнила місцеве управління, особливо в умовах воєнного стану. Громади отримали більше автономії, що дозволило їм оперативнo реагувати на виклики: забезпечувати населення, організовувати оборону, евакуацію, підтримку освіти та охорони здоров'я. Завдяки цим змінам місцеве самоврядування стало стійкішим до криз.

В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування відіграють критично важливу роль у забезпеченні

життєдіяльності громад. Воєнний стан вводиться у випадках загрози національній безпеці та передбачає тимчасові обмеження прав громадян, зміни в управлінні та посилення контролю за ресурсами, інформацією і безпекою. У таких умовах місцева влада забезпечує роботу інфраструктури, комунальних служб, охорону правопорядку, медичне обслуговування, гуманітарну допомогу та підтримку внутрішньо переміщених осіб.

Органи місцевого самоврядування мають координувати дії з військовими адміністраціями, які на період воєнного стану отримують розширені повноваження, зокрема щодо безпеки, оборони, мобілізації ресурсів та регулювання руху населення. Часто функції місцевої влади тимчасово передаються військовим або військово-цивільним адміністраціям, що знижує рівень автономії громад, однак дозволяє оперативно реагувати на загрози. Основні функції місцевого самоврядування зберігаються: комунальне господарство, соціальні послуги, підтримка лікарень, освітніх установ та правопорядку. Але в умовах війни частина бюджету громад може бути перенаправлена на оборонні та евакуаційні потреби. Це створює додаткове навантаження на фінансову систему громад, які часто потребують підтримки держави.

Запровадження воєнного стану передбачає чіткий перерозподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. Військові адміністрації діють як кризові управлінські центри й ухвалюють рішення у сфері оборони, комендантської години, евакуації та контролю за інфраструктурою. Водночас місцеві органи продовжують забезпечувати базові потреби населення. Ефективна взаємодія між органами влади, чітке розмежування повноважень, прозорість рішень і підзвітність – ключові умови стабільного функціонування місцевого самоврядування в умовах війни. Такий підхід дозволяє забезпечити громадський порядок, підтримку населення та оперативне реагування на наслідки бойових дій. Після завершення конфлікту важливим завданням

стане відновлення повноцінної діяльності місцевого самоврядування на засадах демократичного управління.

З початком повномасштабної війни органи місцевого самоврядування почали активно взаємодіяти з військовими адміністраціями, координували ресурси, підтримували оборону, забезпечували комунікацію та гуманітарну допомогу. Важливими напрямками стали освіта (зарахування та навчання переміщених учнів) та відновлення пошкодженої інфраструктури (відповідно до урядових постанов). В умовах окупації або бойових дій місцеве самоврядування стикається з серйозними викликами: втручання окупаційної влади, обмеження ресурсів, загрози для працівників. Незважаючи на це, органи влади продовжують забезпечувати життєдіяльність громад, організовують евакуацію, мобілізують ресурси та підтримують критичну інфраструктуру. Ефективність у таких умовах залежить від гнучкості рішень, довіри населення та тісної співпраці з державними структурами.

Також місцеве самоврядування стикається з численними викликами, серед яких: брак фінансування, загроза безпеці, руйнування інфраструктури, складнощі координації з військовими адміністраціями та зростання соціальних потреб громад. Воєнні дії спричиняють зменшення надходжень до місцевих бюджетів, а ресурси переорієнтовуються на оборону, евакуацію та відновлення. Крім того, громади змушені забезпечувати житлом і послугами внутрішньо переміщених осіб, реагувати на перебої з комунальними послугами та дбати про правопорядок у складних умовах. Іншою проблемою є управлінська невизначеність і дублювання повноважень між органами місцевої влади та військовими адміністраціями. Обмеження самостійності громад та недостатня координація можуть ускладнювати оперативне ухвалення рішень. Окрему загрозу становить дезінформація, що може дестабілізувати громади. Тому органи самоврядування повинні забезпечувати надійну комунікацію з населенням, підтримувати

інформаційну безпеку й оперативно реагувати на неправдиву інформацію.

Досвід інших країн підтверджує, що саме автономність і децентралізація дозволяють ефективно реагувати на кризові ситуації. У Німеччині, Швеції та Франції місцеві органи відігравали ключову роль у кризах – від економічних до безпекових. Наприклад, у Німеччині муніципалітети брали участь у подоланні наслідків фінансової кризи 2008 року, у Швеції місцеві органи самостійно адаптували антикризові заходи під час пандемії COVID-19, а у Франції муніципалітети ефективно реагували на терористичні атаки 2015 року. Японія є прикладом мобілізації місцевої влади під час природних катастроф. Після землетрусу 2011 року місцеві органи швидко відновлювали інфраструктуру спільно з центральною владою. У Великобританії місцеве самоврядування активно діяло у відповідь на наслідки Brexit, підтримуючи бізнес та зберігаючи соціальну стабільність. Загалом, ефективна система місцевого самоврядування в кризових умовах базується на децентралізації, чітко розмежованих повноваженнях та високій довірі громадян. Навіть в умовах війни або кризи, самоврядування має залишатися гнучким і здатним діяти незалежно, адаптуючи рішення до місцевих реалій. Україна, враховуючи позитивний досвід децентралізації та міжнародну практику, має всі передумови для подальшого розвитку ефективного місцевого управління, здатного витримувати виклики та сприяти відновленню держави.

У період війни та після її завершення місцеве самоврядування виконує критично важливу функцію у забезпеченні життєдіяльності громад, їх безпеки, соціальної підтримки та відновлення. Органи влади повинні оперативно реагувати на виклики, пов'язані з руйнуванням інфраструктури, масовою міграцією, нестачею ресурсів та гуманітарними кризами. Пріоритетом є безпека населення: евакуація, гуманітарна допомога, забезпечення житлом і медичною допомогою

постраждалим. Важливим напрямом є інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – через житлову, соціальну та трудову адаптацію. Для цього необхідна співпраця з державними структурами та міжнародними організаціями. Органи самоврядування також мають сприяти мобілізації ресурсів на підтримку оборони, координувати зусилля з армією, волонтерами та громадськими ініціативами. Після завершення бойових дій на перший план виходить відбудова зруйнованої інфраструктури – житла, шкіл, лікарень, доріг, комунікацій. Відновлення економіки вимагає підтримки місцевого бізнесу, створення сприятливих умов для підприємництва, залучення інвестицій і реалізації програм економічного розвитку. Особливу увагу слід приділяти соціальній реабілітації – психологічній допомозі, підтримці ветеранів, організації центрів відновлення. Також важливо забезпечити доступ до освіти та сприяти культурному відновленню громад через освітні ініціативи та громадські заходи. Усе це сприяє зростанню соціального капіталу та довіри до влади.

Отже, функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану демонструє важливість децентралізованої моделі управління для забезпечення стійкості держави. Незважаючи на численні виклики та обмеження, місцеві органи влади залишаються ключовим елементом у системі забезпечення життєдіяльності громад, підтримки населення та відновлення територій. Досвід України підтверджує, що ефективна система місцевого самоврядування, побудована на принципах автономії, прозорості та відповідальності, здатна адаптуватися до кризових умов і забезпечувати сталий розвиток територіальних громад навіть під час війни. Подальше вдосконалення механізмів взаємодії місцевої влади з військовими адміністраціями, розширення інструментів фінансової підтримки та зміцнення спроможності органів місцевого самоврядування сприятиме не лише ефективному функціонуванню під час воєнного стану, але й успішному післявоєнному відновленню України.

Список використаних джерел:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 08.05.2025).
3. Ковальчук Ю. М. Досвід зарубіжних країн із регулювання діяльності виконавчих органів місцевих рад на базовому рівні. *Знання європейського права*. 2021. № 1. С. 36-40.
4. Коверя Р. М. Діяльність органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 115-118.

Пелех Тетяна,

студентка четвертого курсу

ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

У сучасному світі, попри розвиток технологій та зусилля з утвердження демократії, проблема дискримінації залишається однією з найбільш актуальних. Заборона дискримінації є фундаментальним принципом правової держави, що вимагає постійної уваги, правового аналізу та вдосконалення законодавства. Особливого значення це питання набуває для України, яка перебуває на шляху до євроінтеграції, що передбачає адаптацію національного права до стандартів ЄС.

У цьому контексті надзвичайно важливою є практика Європейського суду з прав людини, який виконує ключову роль у тлумаченні принципів рівності та заборони дискримінації. Рішення Суду не лише захищають права конкретних заявників, а й стимулюють держави-учасниці вдосконалювати національні механізми правового захисту.

Дослідження присвячене аналізу правової природи дискримінації, міжнародних і національних механізмів її запобігання, а також вивченню практики ЄСПЛ. Окрема увага приділена формам дискримінації, критеріям її виявлення та тлумаченню рішень Суду у справах проти України та інших держав.

Актуальність теми підтверджується потребою в удосконаленні українського законодавства, адаптації судової практики до рішень ЄСПЛ та необхідністю запровадження ефективних інструментів захисту осіб від дискримінації. Серед дослідників теми варто відзначити науковців, докторів, професорів М. Саєнко, С. Ковбасюка, О. Колмикову, С. Рабіновича, А. Пархету та інших.

Необхідно визначити юридичну природу заборони дискримінації як принципу міжнародного та національного права; охарактеризувати роль Європейського суду з прав людини у правозастосовній практиці у справах про дискримінацію; проаналізувати основні проблеми та особливості імплементації рішень ЄСПЛ у національне законодавство.

Заборона дискримінації – один із основоположних принципів правової держави та демократичного суспільства. Це право гарантується як на національному рівні, так і через міжнародні правові акти, зокрема Європейську конвенцію з прав людини та практику Європейського суду з прав людини. Конституція України в статті 24 прямо встановлює рівність громадян перед законом, забороняючи будь-які форми дискримінації [3].

У статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, дискримінація визначається як відмінне ставлення без об'єктивного та обґрунтованого виправдання [4]. Особливу увагу заслуговує Протокол №12 до Конвенції, що розширює дію заборони дискримінації на всі законні права [8].

Європейський суд з прав людини, тлумачачи ці норми, неодноразово підкреслював, що боротьба з дискримінацією є інструментом зміцнення принципу рівності. Його практика стала джерелом для адаптації національного законодавства України до європейських стандартів, що особливо важливо в умовах наближення України до членства в Європейському Союзі.

Правова практика Суду, зокрема у справах «Пічкур проти України», «Маймулахін і Марків проти України» чи «Карвальо Пінто Десуза Мораес проти Португалії», демонструє широкий спектр проблем дискримінації за ознаками віку, статі, сексуальної орієнтації, місця проживання тощо [5]. Ці рішення виявляють як прогалини у національному регулюванні, так і необхідність глибокої реформи підходів до прав людини [7].

Таким чином, заборона дискримінації – це не лише морально-етичний імператив, а й обов'язок держави формувати ефективну

систему захисту прав людини, що має спиратися на міжнародну практику, насамперед ЄСПЛ.

Відповідно до Загальної декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожна людина має право на рівність та захист від дискримінації. Сучасні виклики, зокрема збройні конфлікти, зміна політичного ландшафту чи кризи, значною мірою впливають на посилення проявів дискримінації. Під час воєнного стану, коли права громадян можуть бути частково обмежені, забезпечення дотримання принципу недискримінації набуває особливої ваги [1].

Згідно з практикою ЄСПЛ, навіть у періоди надзвичайних ситуацій, держави зобов'язані дотримуватись основоположних прав людини, включно з недискримінаційним підходом до осіб, які перебувають у подібних обставинах. Рішення Суду у справах, пов'язаних із війною, переселенням, втечею або окупацією територій, вказують на важливість рівного доступу до державних послуг, соціального захисту, житла та справедливого судочинства.

Наприклад, у справі «Пічкур проти України» дискримінаційним визнано обмеження прав особи на пенсійне забезпечення в залежності від місця проживання. Аналогічно, у воєнний період особливої уваги вимагає ситуація внутрішньо переміщених осіб, які можуть бути обмежені у доступі до ресурсів, реєстрації місця проживання чи участі у виборчих процесах, що потенційно є дискримінацією [6].

У зв'язку з необхідністю посилення механізмів захисту прав людини та приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема європейських, в Україні було ухвалено низку нормативних актів, спрямованих на боротьбу з дискримінацією. Одним з ключових є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який закрив основи для розвитку державної політики у цій сфері [2].

Нормативні зміни в антидискримінаційному законодавстві стали реакцією на практичну необхідність адаптації до рішень Європейського суду з прав людини, в яких неодноразово констатувались порушення Україною принципу недискримінації. Зокрема, судова практика ЄСПЛ змусила державу звернути увагу на такі проблемні сфери, як гендерна нерівність, дискримінація за віком, сексуальною орієнтацією, соціальним статусом, а також дискримінація осіб національних меншин.

Зміни, які були внесені, передбачають запровадження обов'язкової антидискримінаційної експертизи нормативно-правових актів, чітке визначення форм дискримінації, а також відповідальність за її прояви. Це дозволяє підвищити якість правового регулювання та мінімізувати ризики дискримінаційного трактування законодавчих норм.

Актуальним залишається також питання взаємодії української правової системи з механізмами міжнародного контролю. Система судового захисту прав людини має забезпечити не лише формальне визнання заборони дискримінації, але й дієві інструменти для захисту порушених прав. У цьому аспекті практика ЄСПЛ відіграє роль компаса, що спрямовує національну політику у бік дотримання міжнародних стандартів.

Отже, проведене дослідження підтверджує, що Україна повинна не лише декларувати заборону дискримінації, але й систематично впроваджувати правові, інституційні та освітні заходи для її реального запобігання. Практика ЄСПЛ повинна бути активно інтегрована у національне правозастосування, щоб забезпечити дотримання європейських стандартів прав людини та зміцнити правову державу в Україні, тому що це не лише вимога часу, а й необхідність у контексті зобов'язань України як кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // ООН.
URL: <https://www.un.org/uk/universal-declaration-human-rights/>.

2. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI. // Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

3. Конституція України: офіц. текст від 28.06.1996 р. // Президент України: офіц. сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. // Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Маймулахін і Марків проти України: рішення ЄСПЛ від 16.03.2023 (заява № 28617/11) // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>.

6. Пічкур проти України: рішення ЄСПЛ від 07.11.2013 (заява № 10441/06) // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>.

7. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. // Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535.

8. Судова справа «Карвальо Пінто Десуза Мораес проти Португалії»: рішення ЄСПЛ від 25.07.2017 (заява № 17484/15) // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>.

Євграшкін Іван,

студент четвертого курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ВИБОРЧОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження ролі політичних партій у виборчому праві України зумовлена їхньою ключовою функцією у демократичному процесі. Політичні партії виступають посередниками між суспільством і державою, формуючи виборчу культуру, впливаючи на державну політику та забезпечуючи представництво громадян у органах влади.

В умовах сучасних політичних трансформацій особливо важливим є вдосконалення виборчого законодавства, забезпечення рівних можливостей для всіх партій, а також підвищення прозорості виборчого процесу. Крім того, необхідно враховувати вплив глобалізаційних тенденцій та соціально-економічних змін, які можуть впливати на партійну систему України. Саме тому дослідження цієї теми є необхідним для розвитку демократичних інститутів і забезпечення справедливих виборів.

Науковці, такі як: Копиленко О., Когут І. , Шаповал В., Савчин М., та ін. активно досліджують роль політичних партій у виборчому процесі, зокрема їхній вплив на формування державної влади, виборчу конкуренцію та політичну відповідальність. У науковій літературі висвітлюються питання функціонування партійної системи, правового регулювання виборчого процесу та механізмів забезпечення чесних виборів.

Однак, залишається недостатньо дослідженим питання ефективності правових механізмів контролю за діяльністю політичних партій у виборчому процесі, а також проблеми

забезпечення рівних умов для участі різних політичних сил. Крім того, потребує подальшого аналізу вплив соціально-економічних змін на партійну систему та вдосконалення законодавчих норм для підвищення прозорості виборчих процедур. Саме ці аспекти є предметом розгляду в даних тезах.

Політичні партії є важливим елементом політичної системи, що представляє інтереси громадян через здобуття та використання державної влади. Вони вирішують політичні суперечності, формують напрямок політичного процесу і взаємодіють з державою. Партії є організаціями, які забезпечують політичну активність під час виборів і відіграють важливу роль у формуванні громадської політики. Причини виникнення партій пов'язані з необхідністю захисту інтересів різних груп суспільства. Політичні партії суттєво впливають на державні органи, економічні та соціальні процеси.

Конституція України гарантує громадянам право на створення політичних партій для реалізації своїх прав. Правовий статус партій регулюється Законом України «Про політичні партії в Україні» від 2001 року, що визначає партію як добровільне об'єднання громадян для підтримки загальнонаціональної програми розвитку суспільства. Діяльність політичних партій регулюється Конституцією, і вони повинні діяти в межах закону, зокрема не створюючи воєнізованих формувань. Партії мають право висувати кандидатів на вибори, проводити агітацію та здійснювати іншу політичну діяльність.

Політичні партії вперше виникли в XVIII столітті, зокрема у Великій Британії, де з'явилися «торі» (консерватори) і «віги» (ліберали). Партії стали результатом соціально-економічних змін, зокрема зростання впливу буржуазії та робітничого класу. У XIX столітті почали формуватися соціал-демократичні партії.

Виборчий кодекс України, ухвалений 19 грудня 2019 року, спростив і демократизував процес формування територіальних виборчих комісій. Партії мають більше можливостей для

впливу на їх склад. Виборчі комісії включають Центральну виборчу комісію та територіальні (обласні, міські, районні) і дільничні комісії. Формування територіальних комісій регулюється статтею 203 Виборчого кодексу, де кандидатури можуть подавати місцеві організації партій із депутатськими фракціями у Верховній Раді та інші партії, що зареєстровані на місцевому рівні. Виборчий кодекс встановив, що партії можуть висувати лише одну кандидатуру, а не дві, як було раніше. Проте місцеві організації парламентських партій мають певні преференції в процесі формування комісій. Формування дільничних виборчих комісій є аналогічним, але з розширеним колом суб'єктів, які можуть подавати кандидатури.

Реєстрація політичних партій здійснюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Партія набуває статусу юридичної особи після реєстрації. Партії повинні створити свої обласні організації протягом шести місяців після реєстрації. Якщо партія не бере участь у виборах протягом десяти років, її реєстрація може бути анульована судом. У більшості країн світу політичні партії повинні пройти процес реєстрації для участі у виборах. В Україні реєстрація партій проводиться через Міністерство юстиції, а за умови неучасті в виборах більше 10 років, партія може бути ліквідована.

Політичні партії відіграють важливу роль у суспільстві, і їх діяльність потребує ефективного правового регулювання. Визначення політичних партій, умов їх створення та членства, а також відповідальності потребують удосконалення. Зокрема, вимога щодо зібрання 10 тисяч підписів для створення партії обмежує можливості для місцевих ініціатив і може призвести до зменшення кількості партій, що обмежує політичну конкуренцію. Також варто чітко розрізняти політичну і юридичну відповідальність партій, запровадивши чіткіші санкції, зокрема тимчасову заборону діяльності партій чи адміністративні

штрафи. Невизначеність щодо судової юрисдикції в справах про заборону партій також потребує вирішення.

Міжнародний досвід демонструє, що стабільна демократична система залежить від прозорого фінансування партій, рівного доступу до медіа та розвиненої внутрішньопартійної демократії. Україна повинна удосконалити систему фінансування партій, забезпечивши прозорість та ефективне використання коштів. Важливим є також забезпечення участі громадськості у процесах прийняття рішень у партіях. З досвіду демократичних країн, таких як Німеччина та Швеція, слід перейняти кращі практики організаційної структури партій та залучення громадян.

Зміни в законодавстві повинні сприяти стабільності політичної системи, зокрема шляхом удосконалення виборчої системи, запровадження преференційного голосування та можливості висування кандидатів незалежними особами на місцевих виборах. Варто забезпечити прозорість виборчого процесу, підвищуючи довіру до результатів виборів серед громадян та міжнародної спільноти.

Висновок. Політичні партії є важливою частиною демократичної політичної системи, що сприяють вираженню інтересів громадян та формуванню державної політики. В Україні, після переходу до багатопартійності, партії стали інструментом демократизації, однак існують проблеми у законодавстві, зокрема у процесах реєстрації, членства та фінансування партій.

Закон України «Про політичні партії в Україні» має недоліки, зокрема у питаннях рівних можливостей для створення партій та участі в політичному житті. Проблеми також виникають через вимоги до збору підписів для реєстрації партій і нерівні умови на місцевих виборах. Фінансування партій потребує вдосконалення для забезпечення прозорості, підзвітності та контролю за фінансовою діяльністю партій. Виборче законодавство, зокрема змішана виборча система, потребує реформ для підвищення прозорості та рівного доступу до

виборів. Юридична відповідальність партій також потребує уточнення.

Для розвитку політичної системи України необхідно вдосконалити законодавство, забезпечити рівність та прозорість, а також врахувати міжнародний досвід для створення стабільної та демократичної політичної системи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001р. №2365- III// Відом. Верхов. Ради України. – 2001. №23.
3. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
4. Виборчий кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 19.12.2019 № 396-IX. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
5. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців.

Олексійовець Максим,

студент 4 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОBOB'ЯЗОК ГРОМАДЯНИНА СПЛАЧУВАТИ ПОДАТКИ І ЗБОРИ

Відповідно до **Конституції України**, а саме **статті 67**, кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, установлених законом. Це положення закріплює не просто економічний механізм наповнення бюджету, а юридично обґрунтований обов'язок, що має публічно-правову природу.

Конституційний обов'язок сплачувати податки є:

- **загальнообов'язковим** – він стосується всіх фізичних і юридичних осіб;
- **публічним** – спрямований на забезпечення фінансових потреб держави;
- **юридично визначеним** – держава не може вимагати сплати податку, якщо це не передбачено законом;
- **взаємопов'язаним з правами людини** – наприклад, право на соціальний захист реалізується завдяки податковим надходженням.

Цей обов'язок не є формальністю. Його виконання напряму впливає на здатність держави забезпечувати виконання соціальних функцій – таких як освіта, медицина, оборона, охорона правопорядку тощо.

Крім того, обов'язок платити податки не є унікальним для України. Він притаманний усім демократичним державам, де діє принцип **фіскального суверенітету**, згідно з яким держава має виключне право запроваджувати податки на своїй території.

Таким чином, поняття конституційного обов'язку сплачувати податки і збори має подвійний характер: з одного боку – як форма участі громадянина в утриманні державного апарату, а з іншого – як юридично визначена необхідність дотримання фінансової дисципліни на користь суспільного добробуту.

У контексті українського законодавства виконання обов'язку сплати податків має ряд особливостей, зумовлених як правовими нормами, так і соціально-економічними умовами держави.

По-перше, законодавча база України чітко встановлює перелік податків і зборів, порядок їх нарахування, строки сплати та відповідальність за порушення податкового законодавства. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є **Податковий кодекс України**.

По-друге, в Україні діє **принцип законності оподаткування**: жоден податок не може бути введений чи змінений інакше, ніж через закон. Це захищає платників податків від свавільного втручання з боку держави.

По-третє, важливою особливістю є **наявність пільг і спеціальних режимів оподаткування** – для малого бізнесу, ветеранів війни, інвалідів, а також окремих сфер економіки (наприклад, аграрного сектору).

Також варто відзначити, що **проблеми з тіньовою економікою та ухиленням від сплати податків** є серйозним викликом для фіскальної системи. Це призводить до недоотримання доходів бюджету і знижує ефективність податкової політики.

Незважаючи на наявні труднощі, Україна поступово реформує систему оподаткування, впроваджує цифрові технології, зокрема **електронне адміністрування ПДВ**, використання **РРО та е-кабінету платника податків**, що сприяє прозорості та зменшенню рівня корупції.

У міжнародному вимірі обов'язок сплачувати податки є однією з ключових засад публічного управління та фінансової стабільності держав.

У демократичних країнах цей обов'язок тісно пов'язаний з **принципом соціальної справедливості** – тобто ті, хто має більші доходи, сплачують більші податки (прогресивна шкала оподаткування). Наприклад, у країнах Скандинавії високий рівень податків поєднується з високим рівнем соціального захисту.

У **США** обов'язок платити податки чітко регламентований федеральним законом, а ухилення карається не тільки фінансовими санкціями, але й кримінальною відповідальністю. Державна фіскальна служба (IRS) має великі повноваження в частині контролю.

У **Німеччині** та **Франції** податкова система тісно інтегрована з банківською та соціальною сферою, що дозволяє забезпечити максимальну ефективність збору податків.

Також значна увага приділяється міжнародному співробітництву в цій сфері – через механізми обміну податковою інформацією, запобігання **ухиленню від сплати податків транснаціональними компаніями**, а також боротьбу з офшорами.

Загалом, міжнародний досвід підтверджує: **ефективна податкова система – це основа стабільного бюджету і довіри громадян до держави.**

2.1. Аналіз рішень Конституційного Суду України щодо обов'язку сплачувати податки і збори

Конституційний Суд України відіграє ключову роль у тлумаченні норм Основного Закону, зокрема й тих, що стосуються конституційного обов'язку сплачувати податки. Його рішення формують правові орієнтири для законодавчої та виконавчої влади, а також впливають на практику правозастосування.

Одним із важливих рішень у цій сфері є **Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004**, в якому суд наголосив на тому, що **обов'язок сплачувати податки є невід'ємним елементом правового статусу громадянина**. Було вказано, що встановлення

податків повинно здійснюватися виключно законом, а не підзаконними актами, що забезпечує стабільність і передбачуваність податкової системи.

У Рішенні від 22 вересня 2005 року №5-рп/2005 Суд підкреслив, що при встановленні податкових норм держава має дотримуватися **принципу справедливості та рівності**. Це означає, що всі платники податків повинні нести податкове навантаження пропорційно своїм фінансовим можливостям.

Варто також згадати **Рішення Конституційного Суду від 17 липня 2018 року №6-р/2018**, яким було визнано неконституційним окреме положення Податкового кодексу, що стосувалося непропорційного оподаткування пенсій. Це рішення підкреслило, що навіть під час фінансової кризи держава не має права безпідставно обмежувати права громадян.

Загалом, судова практика Конституційного Суду України утверджує такі ключові позиції:

- Примат **закону** над іншими нормативними актами у сфері оподаткування;
- Необхідність **балансу** між інтересами держави і громадянина;
- **Справедливість** як базовий принцип податкових відносин;
- Неприпустимість **зворотної дії** податкових законів, якщо вони погіршують становище платників.

Ці рішення мають важливе значення для формування правосвідомості платників податків і забезпечення стабільності правової системи загалом.

У реальній юридичній практиці виконання обов'язку сплати податків стикається з численними проблемами, що впливають як на добросовісних платників, так і на ефективність фіскального адміністрування.

Однією з основних проблем є **ухилення від сплати податків** – як з боку фізичних осіб, так і юридичних. Практика показує, що найпоширенішими способами є використання

фіктивних підприємств, заниження доходів, маніпуляції з бухгалтерським обліком, а також приховування реального обсягу господарської діяльності.

Юридична практика свідчить, що значна частина податкових спорів виникає через:

- **нечітке формулювання норм Податкового кодексу;**
- **суперечності між актами податкових органів і положеннями законодавства;**
- **перевищення повноважень фіскальними органами,** особливо під час перевірок.

Крім того, **необізнаність платників податків** у своїх правах і обов'язках також є проблемою. Часто громадяни або підприємці не знають, як правильно оформити податкову звітність чи як оскаржити дії податкових інспекторів у суді.

Судова практика, зокрема рішень Верховного Суду України, демонструє поступову тенденцію на **захист інтересів платників**, особливо в тих випадках, коли держава вдається до непропорційного втручання або порушує принцип правової визначеності.

Сучасне податкове законодавство України, незважаючи на численні реформи, потребує подальшого вдосконалення. Серед основних проблем, які вимагають вирішення, варто назвати такі:

1. Складність і запутаність законодавчих норм – численні зміни та правки у Податковому кодексі ускладнюють правозастосування.

2. Нестабільність податкової політики – часта зміна ставок і порядку оподаткування створює невизначеність для бізнесу.

3. Недостатній захист прав платника – податкові органи часто діють формально, без врахування обставин конкретної справи.

Для вдосконалення податкового законодавства пропонуються такі шляхи:

- **Кодифікація та систематизація податкових норм**, спрощення мови кодексу.
- **Посилення інституційної незалежності судів**, що розглядають податкові спори.
- **Автоматизація податкового адміністрування** – впровадження цифрових сервісів та інтелектуального аналізу даних.
- **Освітні програми для платників** – підвищення рівня податкової культури.

Важливою умовою ефективного функціонування податкової системи є **справедливе навантаження**, прозорість і діалог між державою та громадянами.

Висновки. Проведене дослідження конституційного обов'язку сплачувати податки і збори дозволяє зробити низку важливих висновків.

По-перше, цей обов'язок має **конституційно-правову природу** і є фундаментальним елементом громадянських обов'язків у демократичній державі. Його зміст полягає в забезпеченні фінансової основи для реалізації функцій держави та задоволення суспільних потреб.

По-друге, в Україні обов'язок сплачувати податки регулюється на законодавчому рівні, зокрема Конституцією України та Податковим кодексом. Водночас, **наявні проблеми у правозастосовчій практиці**, такі як надмірна складність законодавства, суперечності в нормативних актах та перевищення повноважень податковими органами, свідчать про необхідність реформування цієї сфери.

По-третє, аналіз судової практики, особливо рішень Конституційного Суду України, демонструє, що **права платників податків повинні захищатися на рівні з інтересами держави**, а принципи законності, справедливості та правової визначеності мають бути ключовими орієнтирами у сфері оподаткування.

По-четверте, міжнародний досвід підтверджує, що ефективне оподаткування можливе лише за умови **високого рівня**

податкової культури, прозорості фіскальної політики та довіри між державою і громадянами.

Таким чином, для забезпечення ефективної податкової системи в Україні необхідно продовжити **системне вдосконалення податкового законодавства**, спростити адміністрування, посилити правовий захист платників і активно впроваджувати міжнародні стандарти фіскального управління.

Данилюк Ярослав,
*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
1 року навчання
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Однією з головних проблем в Україні залишається високий рівень корупції. Так, згідно з минулорічним у дослідженням Transparency International за 2024 рік, Україна за рівнем корупції посідає 105 місце серед 180 країн, а за Індексом сприйняття корупції отримала 35 балів з 100 [1], що свідчить про значне поширення цього явища в українському суспільстві. Відтак, негативні наслідки для економіки та ефективного державного управління, разом із продовженням євроінтеграційних процесів України та процесів становлення правової держави роблять питання щодо формування ефективної антикорупційної стратегії одним із першочергових завдань внутрішньої політики української держави. У зв'язку з цим у цій статті пропонується аналіз явища правового нігілізму, в контексті його впливу на розвиток корупції в Україні та необхідності протидії правовому нігілізму, як складової антикорупційної стратегії.

Нігілізм (від лат. nihil – ніщо) – це світоспоглядання та спосіб людського світовідношення, що містить інтенції заперечення, свавілля, відчаю, розчарування тощо, що може виражатися у запереченні могутності розуму, здатності пізнання, існування Бога, об'єктивності моралі, засад суспільного устрою тощо [2, 425-426]. Відтак правовий нігілізм є одним із його різновидів, що має особливий об'єкт нігілістичного заперечення – право.

Правовий нігілізм є крайньою формою деформації правової свідомості, яка характеризується усвідомленням ігноруванням

вимог закону, запереченням значущості норм та принципів права або зневажливим до них ставленням, при цьому виключаючи злочинний намір. При цьому варто зауважити, що таке явище може бути притаманним не лише правосвідомості одної окремо взятої особи, а й певним групам та суспільству в цілому.

Правовий нігілізм характеризується невизнанням суспільного значення права як регулятора суспільних відносин. Для нього характерне переконання, що право взагалі, або принаймні якесь конкретне його вираження у формі правових норм, не може виступати належним регулятором суспільних відносин, що в свою чергу формує уявлення про необов'язковість дотримання правових норм [3, 528]. В результаті, це є однією з причин того, що поведінка суб'єктів правових відносин щодо дотримання норм права має вибірковий характер, а їхні ціннісні пріоритети спрямовуються на задоволення особистих інтересів, а не дотримання правових приписів.

Проте правовий нігілізм виражається не лише у знеціненні норм права, а й в скептичному ставленні до органів та інституцій покликаних забезпечувати виконання та дотримання таких норм. Передусім це стосується правоохоронних, судових та інших державних органів. Якщо у суспільстві існує думка, що відповідні органи не здатні належним чином здійснювати свої повноваження та забезпечувати дотримання правових норм (в тому числі через високий рівень корупції в таких органах), то це стає підґрунтям для поширення різних форм протиправної поведінки, й зокрема нормалізації корупційних зв'язків.

Досить часто правовий нігілізм може співіснувати з моральним нігілізмом, що являє собою ще один криміногенний чинник. Зокрема, О. В. Скочиляс-Павлів зазначає, що серед причин корупції можна виділити відсутність морального бар'єру для припинення або відмови від корупційних дій в системі цінностей та установок суспільства в цілому та громадян

зокрема [4, 44]. Відтак, можна стверджувати, що відсутність чітких морально-етичних установок є одним із важливих чинників виникнення та поширення корупції. З такою думкою погоджується й А. М. Замаскіна, стверджуючи, що основними причинами корупції є недостатній рівень правової культури та свідомості [5, 153], що власне і являє собою правовий нігілізм.

Зв'язок корупції та правового нігілізму, є досить складним. Варто наголосити увагу на тому, що правовий нігілізм та корупція є взаємопов'язаними явищами, оскільки остання являється однією із причин, що зумовлюють формування нігілістичного відношення до права, так і правовий нігілізм як стан правосвідомості одиничного індивіда, групи чи певного середовища створює сприятливі умови для існування корупційних зв'язків та збільшує імовірність вчинення корупційних протиправних діянь. Така особливість співвідношення правового нігілізму та корупції зумовлює необхідність впровадження комплексних заходів для боротьби з цими явищами. У рамках протидії корупції необхідно застосовувати не лише заходи спрямовані напяму на боротьбу із її проявами в публічній сфері, а й в загальному підвищувати рівень правової культури та свідомості як службових осіб так й звичайних громадян.

Отже, у підсумку, варто наголосити, що корупція є одним з найдеструктивніших із чисельних наслідків поширення правового нігілізму у правосвідомості українців. При цьому сама корупція виступає фактором, що ще більше підсилює нігілістичне ставлення до права, що в свою чергу підриває засади правової держави. Відтак постає необхідність у впровадженні активних заходів із протидії правовому нігілізму в комплексі із іншими антикорупційними заходами.

Список використаних джерел:

1. Transparency International. Україна в Індексі сприйняття корупції 2024 URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

2. Філософський енциклопедичний словник/ гол. редкол. В. І. Шинкарук// «Абрис». Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАНУ, 2002. ст. 425-426.

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник. – 4-те видання. – К. : Алерта, – 2017. – ст. 528.

4. Сkochиляс-Павлів О. В. Корупція як негативне соціально-правове явище: ознаки та причини/ О. В. Сkochиляс-Павлів// Право та державне управління. – 2019. – Том2 №2 (35). – ст.46.

5. Замаскіна А. М. Корупція як правовий нігілізм і недостатній рівень правової культури та свідомості// А. М. Замаскіна// Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» [Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану], (Одеса, 9 грудня 2022 року). Одеса ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. ст. 152-154.

*Мусій Олег,
аспірант за спеціальністю 081 Право
ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ В УКРАЇНІ

Сьогодні цифрові та комп'ютерні технології стрімко розвиваються й активно впроваджуються в сучасне суспільство, адже вони суттєво полегшують повсякденне життя людини та роблять комунікацію з іншими людьми, державними структурами й організаціями значно зручнішою. Все більше аспектів людської діяльності автоматизуються та переводяться в цифровий формат. Наприклад, велика кількість громадян активно користується електронними сервісами Міністерства юстиції України, застосунками Дія, цифровими додатками Міністерства оборони Країни (Армія+ та Резерв+), онлайн-послугами комунальних підприємств, цифровими медичними платформами, тощо. На сьогодні важко уявити галузь, де зовсім не застосовуються комп'ютерні або цифрові технології – навіть в Україні таких майже не залишилось. У теперішньому світі діджиталізація поширюється на всі сфери життя суспільства, включаючи і документообіг. В Україні електронний документообіг став невід'ємною складовою ділової практики та потребує чіткого правового регулювання на рівні національного законодавства.

У зв'язку з активним розвитком цифрових технологій, українське законодавство, зокрема в частині, що регулює господарські правовідносини, постало перед новими викликами. Серед них – необхідність правового врегулювання електронного документообігу, забезпечення захисту персональних

даних, збереження добросовісної конкуренції у сфері господарської діяльності, а також гарантування прав і законних інтересів громадян у цифровому середовищі. Таким чином, перед законодавцем постає завдання – адаптувати правову систему до нової, ще не до кінця зрозумілої, сфери цифрових технологій, поширивши на неї дію права та механізмів його реалізації.

Адже держава зобов'язана забезпечити верховенство права в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у віртуальному просторі. Усвідомлюючи безперервний розвиток світу, законодавча влада має своєчасно реагувати на зміни, вивчати нові явища, оперативно їх регулювати та таким чином посилювати свій вплив, підтверджуючи легітимність і авторитет держави. Суверенітет – це перш за все вища державна влада на всій її території та незалежність у зовнішніх зносинах. У сучасних умовах інформаційний простір можна розглядати як нову форму територіальності, подібну до повітряного чи морського простору, де також розгортаються міжнародні відносини нового формату.

Питання регулювання суспільних відносин у цифровому середовищі почало активно відображатися в українському законодавстві відносно нещодавно. Перші нормативно-правові акти, що охоплюють цю сферу, були ухвалені Верховною Радою України на початку XXI століття. Зокрема, першим спеціальним законом став Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», прийнятий 22 травня 2003 року. Цей нормативний акт заклав основні правові та організаційні принципи впровадження електронного документообігу та використання електронних документів в Україні. У третій статті цього ж закону визначено нормативно-правову базу, яка використовується для регулювання відносин у сфері електронного документообігу. Зокрема, йдеться про те, що відповідні правовідносини регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами «Про інформацію»,

«Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про державну таємницю», «Про телекомунікації», «Про Національний архівний фонд», а також іншими нормативно-правовими актами. У разі, якщо міжнародний договір України, ратифікований Верховною Радою, встановлює інші правила, застосовуються норми міжнародного договору [2]. До інших важливих законів у цій сфері відносяться, зокрема, Закон України «Про електронну комерцію» та «Про захист персональних даних». Раніше діяв Закон «Про електронний цифровий підпис», однак у зв'язку з постійним оновленням нормативної бази у сфері електронних комунікацій, 5 жовтня 2017 року було ухвалено новий Закон України «Про електронні довірчі послуги».

У законі «Про електронні документи та електронний документообіг» (стаття 5) надається визначення поняття «електронний документ» як «документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною» [2]. У статті 9 того ж закону міститься визначення електронного документообігу як сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів. Порядок електронного документообігу визначається державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності згідно з

законодавством [2]. До ухвалення Закону «Про електронні довірчі послуги» питання підписання електронних документів регулювалося через Закон «Про електронний цифровий підпис». Це призводило до поширеної думки, що електронні договори мають бути засвідчені виключно електронним цифровим підписом. Однак чинне законодавство не містить такої вимоги. Згідно з визначенням, електронний підпис – це електронні дані, які підписувач додає до іншої інформації чи логічно пов'язує з нею для засвідчення волевиявлення. Таким чином, електронний цифровий підпис є лише одним із видів електронного підпису. Законодавство дозволяє сторонам використовувати будь-який вид електронного підпису, що відповідає встановленим вимогам, при цьому державні органи пропонують застосування саме електронного цифрового підпису, однак остаточний вибір залишається за сторонами.

Паралельно з поняттям «електронний підпис», в ЗУ «Про електронні довірчі послуги», з'явилося нове для українського законодавства поняття «електронна печатка», у пункті 9 статті 1 закону сказано, що «електронна печатка – електронні дані, які додаються створювачем електронної печатки до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються для визначення походження та перевірки цілісності пов'язаних електронних даних» [3].

Правове регулювання електронного документообігу в Україні є надзвичайно актуальним напрямом розвитку національного законодавства в умовах цифровізації державних процесів та комунікацій. З моменту прийняття базового Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» законодавець зробив суттєві кроки до формування цілісної нормативно-правової системи, яка забезпечує юридичну силу електронних документів, регламентує процеси їх обігу та визначає вимоги до засобів електронної ідентифікації.

Удосконалення законодавства, зокрема через прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги», свідчить

про прагнення держави адаптуватися до викликів цифрового середовища та гарантувати громадянам належний рівень правового захисту у віртуальному просторі. Однак процес імплементації цифрових норм у повсякденну правову практику потребує подальшого вдосконалення, зокрема гармонізації з європейськими стандартами, підвищення цифрової грамотності користувачів та забезпечення надійного технічного середовища.

Отже, забезпечення ефективного правового регулювання електронного документообігу є не лише вимогою часу, а й необхідною умовою побудови сучасної, прозорої та зручної для громадян держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №30. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2025)
2. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 28 грудня 2003 року №36. Дата оновлення: 31.12.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 03.05.2025)
3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року №45. Дата оновлення: 18.12.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 05.05.2025)
4. Про електронну комерцію: Закон України від 26 квітня 2017 року №45. Дата оновлення: 01.01.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення: 06.05.2025)

Копасова Христина,

студентка 4 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Виборча система України, як інститут конституційного права, відображає рівень демократизації суспільства та ефективність реалізації принципу народного суверенітету.

Актуальність теми полягає в питанні функціонування виборчої системи в Україні на сучасному етапі набуває особливої ваги. Упродовж трьох десятиліть незалежності Україна не виробила сталої моделі виборчого законодавства: постійні зміни систем голосування, низька довіра до інститутів виборчої адміністрації та загрози демократичним процедурам через політичні зловживання свідчать про незавершеність інституційної трансформації. Проблеми реалізації виборчих прав набувають нового значення в умовах війни, внутрішньої міграції та цифровізації. Саме тому аналіз виборчої системи як інституту конституційного права є необхідною передумовою для забезпечення сталого розвитку демократичної держави.

Виборча система є механізмом реалізації народного суверенітету – основоположного принципу демократії. У науковій літературі вона трактується як сукупність юридичних норм і політичних механізмів, що забезпечують формування органів державної влади через вибори. У структурі виборчої системи виокремлюють виборче право (активне та пасивне), принципи виборів (загальність, рівність, прямота, таємність, періодичність), типи виборчих систем (мажоритарна, пропорційна, змішана), виборчу формулу, округи та процедури підрахунку голосів.

Конституція України гарантує кожному громадянину право обирати та бути обраним (ст. 38), закріплюючи основи демократичного врядування. Водночас реалізація цих прав ускладнюється як законодавчими недоліками, так і адміністративними зловживаннями. Це вимагає системного переосмислення виборчого процесу як правового, політичного та соціального явища.

Розвиток виборчого законодавства України є прикладом поступової еволюції від авторитарного типу участі до демократичного волевиявлення. У перші роки незалежності в Україні діяла одномандатна мажоритарна система абсолютної більшості, яка згодом трансформувалась у змішану та пропорційну моделі. Пропорційна система з відкритими списками, передбачена новим Виборчим кодексом, спрямована на підвищення прозорості та підзвітності депутатів виборцям. Однак її реалізація супроводжувалась труднощами: складність заповнення бюлетенів, низький рівень інформованості виборців, нестача роз'яснювальної роботи та обмежені ресурси комісій.

Крім того, сам Виборчий кодекс виявив ряд прогалин: нечіткість деяких процедур, суперечності між різними його частинами, а також потребу в узгодженні з міжнародними стандартами, зокрема з Кодексом належної практики у виборчих справах Венеційської комісії.

Незважаючи на наявність у Конституції України (ст. 38) та Виборчому кодексі формальних гарантій виборчих прав, реальна практика проведення виборів вказує на низку стійких і системних проблем. Вони виявляються як у порушенні принципів виборчого процесу, так і у нерівності умов для громадян та кандидатів.

По-перше, нерівність політичної конкуренції є однією з найбільш небезпечних тенденцій. Фінансова асиметрія між кандидатами та партіями, наявність медіа-монополій і використання «чорного» політичного піару викривлює принцип рівності. Великі політичні гравці мають доступ до ресурсів, які

дозволяють їм формувати інформаційний простір у власних інтересах, тоді як нові або менш фінансово забезпечені учасники фактично не мають рівних шансів донести свою позицію до виборця.

По-друге, використання адміністративного ресурсу залишається одним із найбільш грубих і системних порушень. Йдеться про примусову участь працівників бюджетної сфери у політичних акціях, використання службового становища для агітації, та тиск на територіальні виборчі комісії. У деяких випадках це набуває рис прихованого підкупу – через соціальні «подарунки», преференції або штучні соціальні ініціативи у передвиборчий період.

По-третє, обмежений доступ до виборів для окремих категорій громадян становить серйозну проблему демократичної інклюзивності. Внутрішньо переміщені особи часто не мають змоги голосувати на місцевих виборах через складність процедури зміни виборчої адреси. Особи з інвалідністю стикаються з відсутністю фізичного доступу до дільниць, а українці за кордоном – з недостатньою кількістю дипломатичних установ для голосування. Військові в зоні бойових дій, попри нормативне закріплення прав, часто не можуть реалізувати їх фактично через небезпеку чи логістичні труднощі.

Крім того, недосконалість системи розгляду виборчих спорів знижує ефективність юридичного захисту прав. Суди, що формально мають повноваження, часто не діють оперативно або ухвалюють формальні рішення. Унаслідок цього відбувається «міграція» конфліктів у політичну площину, а не їх вирішення на правовому рівні.

Не менш важливою є проблема низької виборчої культури, яка виявляється у пасивності виборців, довірі до популізму, підкупах, використанні «сіток» (організованих схем купівлі голосів). Це створює середовище, у якому навіть найкраще законодавство не буде працювати ефективно.

У контексті євроінтеграційного курсу Україна має не лише забезпечити формальну відповідність виборчих процедур міжнародним стандартам, а й досягти їх реального функціонування. Для цього модернізація має відбуватися у кількох взаємопов'язаних напрямках. Часті зміни виборчих правил одне з найгостріших порушень демократичних стандартів. Необхідно закріпити норму, яка забороняє вносити зміни до Виборчого кодексу менш ніж за рік до дати виборів. Такий підхід відповідає вимогам Венеційської комісії та забезпечує можливість для всіх суб'єктів виборчого процесу адаптуватися до змін заздалегідь. Необхідне створення єдиної публічної цифрової системи для моніторингу витрат і надходжень політичних сил. Повноваження НАЗК варто розширити: зробити його не лише реєстратором, а й аналітичним органом з правом виявляти приховані джерела фінансування та ініціювати притягнення до відповідальності.

Україна має забезпечити реальну участь у виборах усіх громадян. Це передбачає спрощення механізму зміни виборчої адреси для ВПО, розвиток адаптованої інфраструктури для людей з інвалідністю, створення умов для безпечного голосування військовослужбовців, розширення кількості дільниць за кордоном, впровадження можливостей електронного або дистанційного голосування для мобільних категорій виборців.

В умовах цифровізації важливо створити правову та технічну базу для проведення електронного голосування. Його апробація може початися на місцевих виборах. Проте впровадження має супроводжуватись незалежним аудитом системи, захистом від втручання, забезпеченням конфіденційності й автентифікації виборців.

Українська виборча система це правовий інститут, що одночасно відображає і формує якість демократії. За останні десятиліття вона пройшла шлях від радянської формальності до спроби інтегруватися у європейське виборче поле. Проте прогалини у правозастосуванні, нерівність умов для

кандидатів, недоступність голосування для окремих груп громадян і слабкий інституційний контроль підривають довіру громадян до виборчого процесу.

Модернізація виборчої системи має бути комплексною: від правової стабільності до електронного голосування, від прозорого фінансування до реальної інклюзії. Проте головне забезпечити те, що вибори в Україні не просто відбуваються, а відповідають своїй суті: бути чесним, справедливим і рівним способом формування влади народом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX// Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 5. – Ст. 33. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
3. Кодекс належної практики у виборчих справах. Венеційська комісія Ради Європи. 2002. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2002)023rev2-cor-e)
4. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство. – К.: Час друку, 2011. – 132 с. – URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3207>
5. Чухвичев І. М. Проблеми правозастосування Виборчого кодексу України. Вибори і демократія. 2021. № 1. – С. 22-29. – URL: https://idpnan.org.ua/journals_archive/issue/view/16

Тимків Валерія,

студентка 4 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Інститут конституційної юстиції відіграє фундаментальну роль у забезпеченні верховенства права та захисті конституційного ладу України, однак, незважаючи на його вагоме значення для розбудови правової держави, сучасний стан функціонування цього інституту характеризується низкою проблем, які потребують системного вирішення. Особливої гостроти це питання набуває в контексті євроінтеграційних прагнень України та необхідності адаптації національної правової системи до європейських стандартів.

Головна проблема конституційної юстиції в Україні полягає у відсутності чіткого законодавчого регулювання щодо органу, відповідального за визначення конституційності підзаконних актів Кабміну, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Чинне законодавство визначає перелік нормативно-правових актів, що підлягають юрисдикції Конституційного Суду, які переважно є законами, а не підзаконними актами.

Існує лише нечітка відсылна норма, що не дає конкретної відповіді. Після ліквідації у 2017 році Вищого адміністративного суду, місцеві адміністративні суди в системі загальної юрисдикції розглядають ці питання, тому така ситуація створює невідповідність між українською моделлю конституційної юстиції та класичними світовими моделями, оскільки поєднує наявність окремого конституційного органу з розглядом питань конституційності підзаконних актів судами загальної юрисдикції.

Вирішити цю проблему може орієнтація на одну з усталених моделей конституційної юстиції з урахуванням специфіки національної правової системи, тобто американська модель, яка базується переважно на прецедентному праві, не є для нас прийнятною, тому доцільно звернутися до європейської моделі. Потрібна реформа Конституційного Суду України, що передбачає внесення змін до Конституції та Закону «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) та ставити там питання про запровадження двопалатної структури Суду: вища палата мала б здійснювати тлумачення Конституції, перевірку законів на відповідність їй та формувати пленум, тоді як нижча палата включала б апарат суду, займалася б перевіркою підзаконних нормативно-правових актів на конституційність і виконувала б функцію конституційного нагляду, що б дозволило уповноваженим представникам Президента, Верховної Ради та інших державних органів звертатися до КСУ у випадках порушення Конституції, зокрема у контексті захисту прав людини. З огляду на потенційне збільшення обсягу роботи, також варто передбачити розширення складу суддів та судового апарату для ефективного функціонування нової структури.

Друга проблема пов'язана з політизацією Конституційного Суду, що проявилось під час конституційної кризи 2019 року, коли Президент намагався відсторонити голову КСУ Тупицького. Хоча така дія була неправомірною, оскільки лише КСУ має повноваження для цього, вона виникла внаслідок прийняття Судом рішень, що суперечили інтересам Президента – це перетворило конституційну кризу на політичний конфлікт та підірвало роль КСУ як незалежного арбітра між владними інституціями. Попри твердження науковців про незалежність КСУ, на практиці спостерігається використання цього органу як політичного інструменту.

Для мінімізації конституційних криз варто запровадити новий механізм призначення суддів КСУ, за яким виборні інституції, такі як Президент і Верховна Рада, формували б

суддівський корпус не при виникненні вакансій або завершенні каденцій суддів, а після власного обрання та інавгурації – це означає, що після прийняття присяги Глава держави повинен ініціювати конкурсний відбір та призначити шістьох нових суддів, строк повноважень яких корелюватиме з президентською каденцією.

Аналогічно, новообраний парламент через відповідний Комітет організовуватиме конкурс та призначатиме свою квоту суддів. Такий підхід сприятиме оновленню складу Конституційного Суду синхронно зі зміною політичних циклів, запобігатиме виникненню конституційних конфліктів та забезпечуватиме залучення нових фахівців, що позитивно впливає на ефективність функціонування органу конституційної юстиції.

Третьою проблемою можна назвати невиконання або неналежне виконання рішень Конституційного Суду, оскільки не існує чітко затвердженої процедури виконання його рішень. Проблема є настільки гострою, що сам КСУ часто зазначає це в своїх рішеннях, хоча цей аспект є очевидним, бо закладався не тільки з моменту створення усіх законодавчих регулювань даного органу конституційної юстиції, а й з початку дискусій про його створення. До прикладу, у рішенні КСУ від 8 червня 2016 року No 4-рп/2016 вказується про «неприпустимість прийняття нормативно-правових актів, які визнані неконституційними, оскільки це буде давати підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй» [3].

Важко не погодитись з шляхом подолання проблеми відвчених конституціоналістів Белової Д. М. та Мишанич К. С., які стверджують «про необхідність впровадження політичної відповідальності за невиконання, неналежне виконання або ухилення від виконання рішень Конституційного Суду України та з метою побудови ефективного механізму контролю щодо

ефективності виконання рішень та дотримання висновків Конституційного Суду України, вбачають за доцільне включити до Закону України «Про Конституційний Суд України» виконання рішень (висновків) Конституційного Суду як окрему стадію правового (конституційного) судочинства, детально та повно регламентуючи механізм їх виконання» [1, с. 73].

Останньою проблемою є обмеження інституту конституційної скарги. Перше – це те, що конституційна скарга може бути подана лише щодо законів України, тобто у нас існує неповна модель конституційної скарги. Як зазначається у статті 77 Закону, конституційна скарга вважається прийнятною за умов її відповідності вимогам, передбаченим статтями 55, 56 цього Закону, та якщо: вичерпано всі національні засоби юридичного захисту (за наявності ухваленого в порядку апеляційного перегляду судового рішення, яке набрало законної сили, а в разі передбаченої законом можливості касаційного оскарження – судового рішення, винесеного в порядку касаційного перегляду); з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше трьох місяців [2].

Отже, неможливо подати конституційну скаргу стосовно нормативно-правових актів, відмінних від законів, незважаючи на їхній потенційний вплив на права і свободи громадян – наприклад, постанов Кабінету Міністрів чи указів Президента України. Необхідно чітко визначити критерії, за якими закон вважається таким, що порушує Конституцію, оскільки наразі значна кількість конституційних скарг не отримує провадження.

Виникає питання: чому громадяни позбавлені можливості звертатися безпосередньо до Конституційного Суду з питань невідповідності закону положенням Конституції, хоча це прямо входить до його компетенції? Така ситуація призводить до того, що неконституційні закони продовжують діяти невиправдано довгий час, негативно впливаючи на правовідносини та обмежуючи права і свободи людей.

Також, відповідно до статті 78 Закону, при розгляді конституційної скарги Велика палата, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом. Підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення. Способом забезпечення конституційної скарги є встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію [2].

Незважаючи на те, що законодавство передбачає можливість видання забезпечувальних наказів, воно не конкретизує обставини, за яких такі накази можуть бути видані, щр створює ситуацію, коли рішення про їх застосування повністю залежить від розсуду Конституційного Суду, що не є оптимальним підходом і може негативно впливати на розгляд конституційних проваджень.

Поняття «незворотних наслідків» не має чіткого юридичного визначення в нормативних актах, що призводить до відсутності уніфікованої практики КСУ щодо застосування забезпечувальних наказів та в результаті такі накази практично не використовуються навіть у випадках, коли їх видання є юридично необхідним та обґрунтованим.

Стосовно заключної проблематики конституційної скарги, Конституційному Суду України необхідно сформувати уніфіковану практику, яка б чітко окреслювала поняття «незворотних наслідків». Також варто розробити детальні інструкції для фізичних та юридичних осіб приватного права щодо належного обґрунтування неконституційності законів у їхніх зверненнях, що дозволить суттєво скоротити кількість безпідставних та необґрунтованих скарг.

Інститут конституційної юстиції в Україні стикається з комплексом суттєвих проблем, що потребують системного вирішення для забезпечення ефективного захисту

конституційного ладу. Подолання вищезгаданих проблем шляхом реалізації цих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності захисту конституційного ладу, зміцненню незалежності Конституційного Суду та адаптації національної правової системи до європейських стандартів, що є особливо важливим у контексті євроінтеграційних прагнень України.

Список використаних джерел:

1. Белов Д. М., Мишанич К. С. Проблеми виконання рішень Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 70-75. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/1927>
2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 No 2136-VIII : станом на 20 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України від 08.06.2016 року No 4-рп/2016 у справі No 1-8/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text>

Зіньо Ольга,

студентка 4 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України, відповідно до статті 147 Конституції, є єдиним органом конституційної юрисдикції, основне завдання якого – гарантувати верховенство Основного Закону та запобігати його порушенням. Його діяльність має стабільний характер, однак у процесі функціонування виникають нові законодавчі прогалини, суперечливі трактування норм, а також теоретичні та практичні проблеми, які потребують глибокого аналізу та врегулювання.

Як частина судової гілки влади, Конституційний Суд України виконує ключову роль у правовій системі держави, забезпечуючи дотримання конституційних норм усіма суб'єктами правовідносин. Його діяльність є запорукою стабільності правопорядку, захисту основоположних прав і свобод громадян.

Дослідження ролі та значення Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства Конституції є одним із ключових завдань сучасної науки конституційного права. Це дозволяє не лише розробити шляхи вдосконалення його діяльності, а й зміцнити правову систему загалом. До найбільш відомих робіт про функціонування Конституційного Суду України належать праці українських учених – В.Б. Авер'янова, І.П. Бутка, А.З. Георгіцу, В.О. Гергелійника, В.М. Горшеньова, Ю.М. Грошевого, П.Б. Євграфова, А.П. Зайця, Л.В. Ковалю, М.І. Козюбри, А.М. Колодія, В.В. Копейчикова, М.І. Корнієнка, В.В. Костицького, Л.Т. Кривенко, та інших.

Дослідники аналізують правову природу Конституційного Суду України, його функціональне значення, а також особливості конституційного судочинства. Значна увага приділяється питанням незалежності суддів КСУ, процедурам призначення, організаційним аспектам діяльності, проблемам забезпечення виконання рішень Суду, питанням теоретичного обґрунтування функцій конституційної юрисдикції, порівняльному аналізу з європейськими моделями конституційного судочинства, а також проблемам судового конституційного контролю та ефективності захисту прав людини через

Конституційний Суд України як незалежний орган в системі судової влади. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», КСУ є єдиним органом конституційної юрисдикції, що забезпечує верховенство Конституції. Суд здійснює контроль за відповідністю законів та інших актів Основному Закону, надає офіційне тлумачення Конституції, діючи окремо від системи судів загальної юрисдикції. Його діяльність спирається на принципи верховенства права, незалежності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості рішень. Особливість його рішень полягає у визначенні конституційності актів, а не в розгляді конкретних правових спорів.

З часу свого створення КСУ визнав неконституційними десятки законів та інших актів органів влади, що свідчить про його важливу роль у системі стримувань і противаг. Він сприяє політичній стабільності, примиренню гілок влади та охороні конституційного ладу. Його місце виокремлене і в тексті Конституції – в окремому розділі XII, що підкреслює унікальний статус цього органу порівняно з судами загальної юрисдикції.

Труднощі в забезпеченні незалежності Конституційного Суду України. Незалежність КСУ – одна з ключових гарантій його ефективної діяльності. Однак на практиці вона стикається з низкою викликів. ЄСПЛ у справі «Овчаренко та Колос проти України» наголосив на важливості дотримання стандартів верховенства права при звільненні суддів КСУ.

Серйозною проблемою залишається корупційний вплив та тиск з боку інших гілок влади. Формальні зміни в законодавстві недостатні – необхідне реальне впровадження гарантій незалежності, зокрема прозорих процедур відбору та призначення суддів, механізмів захисту від політичного впливу, а також посилення суспільного контролю.

Повноваження та функції Конституційного Суду України. Конституційний Суд України (КСУ) є єдиним органом конституційної юрисдикції. Його повноваження визначені Конституцією України (ст. 150-151) та Законом України «Про Конституційний Суд України». Основні завдання КСУ: офіційне тлумачення Конституції, вирішення питань щодо конституційності законів та інших правових актів, а також розгляд конституційних скарг.

Суд дає висновки щодо: відповідності Конституції міжнародних договорів, конституційності питань для всеукраїнського референдуму, дотримання процедури імпідменту Президента, відповідності законопроектів вимогам ст. 157-158 Конституції, порушень законів з боку ВР АРК тощо. До основних функцій КСУ належать:

- Конституційний контроль: перевірка законів і актів на відповідність Конституції;
- Правотворча функція: визнання норм неконституційними, тлумачення законів, участь у процесі змін до Конституції;
- Установча функція: формування правових стандартів діяльності Суду;
- Представницька функція: участь у державних процедурах, представлення інтересів держави в сфері конституційного права;
- Арбітражна функція: вирішення спорів між органами влади, а також між владою і громадянами.

Роль КСУ полягає у забезпеченні верховенства Конституції, підтриманні балансу між гілками влади та захисті прав і свобод людини.

Умови прийняття конституційної скарги. Конституційна скарга – письмове звернення фізичної або юридичної особи до КСУ щодо перевірки закону, застосованого в остаточному судовому рішенні. Скарга подається особисто або через представника за наявності поважних причин (наприклад, проблем зі здоров'ям). Основні вимоги до конституційної скарги: предмет скарги – лише норма закону (не підзаконний акт); Закон має безпосередньо порушувати права заявника; Закон має бути застосований в остаточному судовому рішенні (переважно касаційному); Повинно бути вичерпано всі інші способи захисту.

Реалізація актів Конституційного Суду України. Акти КСУ є обов'язковими, остаточними та мають пряму дію. Вони не потребують підтвердження інших органів та оформлюються у вигляді рішень, висновків, постанов і забезпечувальних наказів. Закон «Про Конституційний Суд України» передбачає їхню обов'язковість, проте відсутність чіткого механізму реалізації ускладнює виконання.

Отже, КСУ здійснює конституційний контроль, розглядає відповідність законів Основному Закону та розглядає конституційні скарги. Суд не входить до системи загальної юрисдикції, а виконує окрему функцію – контроль конституційності норм.

Проблеми, що стоять перед КСУ – це корупція та політизація, що підривають довіру до суду, непрозорі процедури відбору суддів та ухвалення рішень, відсутність чітких механізмів виконання рішень, що знижує їхню ефективність, складність подання конституційних скарг, що обмежує доступ громадян до судового захисту. Потрібна подальша інституційна реформа, яка має включати: удосконалення механізму конкурсного добору суддів із посиленням ролі незалежних експертів; перегляд Закону «Про Конституційний Суд України» з метою спрощення процедури конституційної скарги; посилення гарантій незалежності суддів КСУ.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про Конституційний суд України» від 13 липня 2017 року № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, № 35, ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>
3. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 2297-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, № 18, №19-20 ст. 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19?find=1&text=конституційний#w1_1
4. Павшук К. О. Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції та його роль в механізмі реалізації і захисту конституційних прав та свобод людини й громадянина. С. 79. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/16.pdf
5. Віктор Мусіяка. Проблеми імплементації змін до Конституції України щодо правосуддя та статусу Конституційного Суду України. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_Sud_reform.pdf
6. Справа «Овчаренко та Колос проти України» (Заяви № 27276/15 і № 33692/15) від 12.01.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i56#Text
7. Тесленко М. «Про місце Конституційного Суду України в системі вищих органів державної влади // Право України. – 1999. – №12. – С. 35. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/publ/REF-0000019977>

Войтович Богдана,

студентка 3 курсу ННІ права ім. І. Малиновського НаУОА

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Здоров'я можна визначити як комплексну категорію, що включає соціальні, особисті та біологічні аспекти. Важливою є концепція здоров'я як соціальної та особистої цінності, що розглядається через призму взаємодії фізичного, психічного та соціального станів людини. Вчені, зокрема В. Гриценко, В. Белов, А. Котова та О. Пустовойт, підкреслюють, що здоров'я є складною інформаційною системою, яка охоплює біологічні, психічні та соціальні компоненти, що взаємодіють один з одним. Вони зазначають, що здоров'я є результатом інтеграції фізичних, психічних та соціальних статусів людини, а також забезпечення статико-динамічного гомеостазу організму, психічного стану та соціальної поведінки [1, с. 51].

О. М. Шамич стверджує, що здоров'я є природним благом, яке є невід'ємною частиною антропної природи людини, що виникає ще до її народження, але значною мірою залежить від соціальних і природних чинників, включаючи економічні та політичні умови. Від рівня здоров'я значною мірою залежить не лише благополуччя окремої особи, а й загальний стан економічних ресурсів, фізичного та морального потенціалу суспільства. Це підкреслює необхідність охорони та захисту здоров'я у всіх рівнях [2, с. 76].

У Конституції передбачено, що держава гарантує кожному громадянину право на охорону здоров'я, але в реальності виникають проблеми, які пов'язані із нерівномірним доступом до медичних послуг та низькою якістю медичних послуг

у деяких регіонах. Важливим є дослідження конституційно-правових засад охорони здоров'я, оскільки це дозволяє оцінити ефективність існуючих механізмів захисту цього права, а також врахувати міжнародні стандарти в галузі охорони здоров'я. Останні реформи в Україні, зокрема в сфері фінансування медичних послуг, розвитку первинної медичної допомоги та електронного здоров'я, зумовлюють необхідність аналізу їх відповідності основним положенням Конституції України та міжнародним правовим стандартам.

Охорона здоров'я повинна здійснюватися через забезпечення пріоритетності цього питання на всіх рівнях. Суб'єкти, включаючи державні органи, підприємства, установи та громадян, зобов'язані створювати умови для захисту здоров'я, не завдаючи шкоди, надаючи допомогу хворим та інвалідам і забезпечуючи належні умови для ефективного медичного обслуговування. Крім того, охорона здоров'я вимагає розвитку інфраструктури та медичних закладів, підвищення гігієнічної культури населення та гарантування доступу до медичних послуг, зокрема через державне фінансування [3].

На сьогоднішній день право на охорону здоров'я не означає автоматично право на здоров'я чи гарантію збереження здоров'я. Ці поняття мають різний зміст та структуру. Право на охорону здоров'я повинно бути гарантоване державою та реалізовуватися через систему державних заходів, які включають профілактику, активні заходи для поліпшення здоров'я населення, розвиток відповідальності громадян за своє здоров'я, а також запобігання різноманітним захворюванням. Це, натомість, посприяє формуванню ефективної системи громадського здоров'я в Україні [4, с. 197].

Право людини на охорону здоров'я є невід'ємною складовою її основних свобод, що зобов'язує державу та суспільство створювати належні умови для підтримки, покращення та відновлення фізичного й психічного стану кожної особи. Це право охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на захист

від загроз, забезпечення доступності медичних послуг та формування свідомого ставлення до власного та громадського здоров'я.

Конституційне право на охорону здоров'я визначається в Розділах I та II Конституції, зокрема, у статті 3. Конституція зазначає, що держава несе відповідальність за забезпечення прав та свобод своїх громадян, зокрема за захист їхнього здоров'я. Таким чином, право на життя та здоров'я людини тісно пов'язане з правом на державну охорону, що підтверджує точка зору В. Москаленка, який об'єднує ці поняття в формулу ПЗ/ПОЗ [5, с. 25].

Стаття 49 Конституції каже, що охорона здоров'я забезпечується через державне фінансування медико-санітарних і профілактичних програм. Хоча Конституція не дає детального пояснення цих програм, вона гарантує їх реалізацію. Медична допомога у державних та комунальних закладах повинна бути безкоштовною, а скорочення мережі таких установ забороняється. Крім того, держава підтримує розвиток лікувальних установ усіх форм власності [6].

Право громадян на охорону здоров'я є одним із ключових положень Конституції України і закріплене в низці нормативно-правових актів. Основу законодавчої бази у цій сфері становлять такі важливі документи, як Основи законодавства України про охорону здоров'я, законодавство про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також положення Цивільного кодексу, Цивільного процесуального кодексу та Кримінального кодексу України. Крім основних законів, деталізація прав громадян у галузі охорони здоров'я здійснюється за допомогою підзаконних актів. До таких належить Концепція розвитку охорони здоров'я населення України, яка була затверджена Президентом України 7 грудня 2000 року, а також низка постанов КМУ. Наприклад, Постанова № 955 визначає перелік медичних послуг, які громадяни можуть отримувати безоплатно [7]; Постанова №

1071 регламентує процедуру закупівлі лікарських засобів для державних медичних установ [8]; а Постанова № 333 від 25 березня 2009 року затверджує Національний перелік основних лікарських засобів [9].

Також, право на охорону здоров'я є складовим елементом прав людини, що закріплюється на міжнародному та національному рівнях. Це право набуває все більшої ваги в Україні, особливо з огляду на динамічні зміни в державній політиці в галузі охорони здоров'я та вплив соціально-економічних факторів, які мають пряме відношення до здоров'я громадян.

Відповідно до Основ законодавства України про охорону здоров'я, кожна особа має право на медичну допомогу, що включає кілька важливих аспектів: а) забезпечення мінімальних життєвих потреб, таких як їжа, житло, медичне обслуговування та соціальні послуги, необхідні для збереження здоров'я; б) створення безпечного навколишнього середовища, яке не загрожує здоров'ю людини; в) підтримання санітарно-епідеміологічного благополуччя на місці проживання; г) умови праці та відпочинку, які відповідатимуть вимогам безпеки; д) надання кваліфікованої медичної допомоги, включаючи реабілітаційні послуги; е) забезпечення доступу до правдивої інформації щодо стану здоров'я та можливих загроз; є) право брати участь в обговоренні ініціатив щодо законодавства у сфері охорони здоров'я; ж) здійснення громадської експертизи; з) право на створення громадських організацій для підтримки охорони здоров'я; и) захист від дискримінації через стан здоров'я; і) компенсація за шкоду, завдану здоров'ю; ї) можливість оскарження неправомірних дій медичних установ і персоналу; й) право на незалежну медичну експертизу при незгоді з офіційною оцінкою; к) право на доступ до медичних установ для представників родини, адвокатів або священнослужителів; л) право на отримання медичних послуг через телемедицину. Українці, які перебувають за кордоном, також мають право на медичне обслуговування згідно з міжнародними договорами, учасником яких є Україна [3].

Одним із ключових фундаментальних прав людини є право на здоров'я, яке визнається на міжнародному рівні. Відповідно до преамбули Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) 1946 року, здоров'я трактується не лише як відсутність захворювань або фізичних вад, а як стан комплексного фізичного, психічного та соціального добробуту. У цьому ж документі підкреслюється, що кожна людина має гарантоване право на найвищий можливий рівень здоров'я незалежно від її расової приналежності, релігійних переконань, політичних поглядів чи соціально-економічного статусу [10].

Подібна концепція відображена у статті 25 Загальної декларації прав людини 1948 року [11], де право на здоров'я закріплене як загальнолюдське. У подальшому розвиток цього права отримав відображення у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому в 1966 році [12]. Цей документ, який був ратифікований усіма державами-членами Ради Європи, став основою для правового забезпечення права на здоров'я. Його стаття 12 підтверджує положення Статуту ВООЗ та гарантує кожному право на максимально досяжний рівень фізичного й психічного благополуччя [10].

Варто зазначити, що поняття «право на здоров'я» має значно ширший зміст, ніж просто можливість доступу до медичних послуг. Воно охоплює доступ до різноманітних ресурсів, товарів і умов, що забезпечують досягнення найвищого рівня фізичного, психічного та соціального добробуту. Реалізація цього права вимагає відповідальності не лише від держав, а й від окремих осіб, організацій та міжнародної спільноти. Проте головна роль у його забезпеченні належить саме державам, які через національне законодавство, міжнародні угоди та відповідну політику мають створювати умови для його реалізації.

Однак важливо розуміти, що право на здоров'я не означає гарантію абсолютного здоров'я для кожного. Держави не можуть повністю контролювати біологічний стан своїх громадян

чи їхні соціально-економічні умови. Проте вони здатні формувати середовище, що сприяє зміцненню здоров'я населення.

Для забезпечення права на охорону здоров'я важливо організувати належну роботу медичних установ, а також гарантувати доступність медичних послуг і товарів для всіх громадян. Це передбачає їх наявність у достатній кількості, відсутність фінансових та фізичних бар'єрів, а також надання рівного доступу без будь-яких проявів дискримінації. Оскільки принцип рівноправності є одним із основних у сфері прав людини, медичні послуги мають бути доступними для кожної особи. Важливим є також забезпечення доступу до інформації щодо здоров'я в зручному форматі, що не порушує конфіденційність персональних даних. Держави зобов'язані виконувати свої обов'язки згідно з доступними ресурсами, зокрема забезпечуючи відсутність дискримінації, фізичну та економічну доступність медичних послуг і вільний доступ до медичної інформації.

Право на охорону здоров'я є невід'ємною частиною загальних зобов'язань держави щодо захисту прав людини. Країни, які підписали міжнародні правові угоди, несуть відповідальність за реалізацію цих прав у своїй юрисдикції. Зокрема, стаття 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права зазначає, що держави повинні поступово виконувати свої зобов'язання, впроваджуючи необхідні заходи в межах своїх ресурсів, не ухиляючись від виконання обов'язків [12].

Сучасна система охорони здоров'я в Україні стикається з численними викликами. Зокрема, реформа галузі, яка розпочалася ще в період існування СРСР, не була завершена. Подальші етапи змін, що планувалися на 2022 рік і наступні періоди, вимагають перегляду через наслідки військової агресії Росії проти України. Особливу увагу необхідно приділяти правовим актам, які стосуються захисту здоров'я учасників бойових дій. Зокрема, Закон «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» закріплює ключові принципи

державної політики щодо соціальних гарантій військовослужбовців і визначає умови, необхідні для виконання ними завдань із захисту держави [13]. Крім того, Закон «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» спрямований на створення належних умов для життя ветеранів [14], а Закон «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» визначає правовий статус і соціальні гарантії цієї категорії громадян [15].

Наступним важливим кроком стало прийняття ряду нормативних актів, зокрема постанови КМУ № 14 від 10 січня 2002 року, що передбачала впровадження міжгалузевої програми «Здоров'я нації» на період 2002-2011 років. Ця програма базувалася на основних засадах державної політики у сфері охорони здоров'я та відповідала рекомендаціям Всесвітньої організації охорони здоров'я. Одним із ключових аспектів розвитку медичної сфери стало впровадження механізмів державного фінансування, зокрема у сфері підтримки медичних працівників у сільській місцевості. Це закріплено в Законі України № 1694-IV від 20 квітня 2004 року, який гарантував медичним працівникам право на отримання безоплатних земельних ділянок.

В Україні протягом останніх років спостерігається активне впровадження змін у правовому регулюванні різних сфер суспільного життя. Однією з таких змін є медична реформа, яка стартувала в 2017 році та призвела до суттєвих змін у нормативно-правовій базі та структурі системи охорони здоров'я. Поліпшення правового регулювання охорони здоров'я спирається на кілька основних принципів: 1) охорона здоров'я є важливою складовою соціального добробуту; 2) забезпечення пріоритету прав людини в медичній сфері, що закріплено в ст. 3 Конституції; 3) державні гарантії безкоштовного надання медичних послуг у державних і комунальних медичних установах, як це зазначено в ст. 49 Конституції; 4) розробка та

прийняття нормативно-правових актів, що гарантують право на медичну допомогу і регулюють цю сферу; 5) необхідність створення Медичного кодексу України, що дозволить систематизувати та комплексно врегулювати всі аспекти надання медичної допомоги, а також внести зміни в діючі нормативно-правові акти.

Необхідність ухвалення Медичного кодексу України обумовлена кількома важливими факторами: потребою у всебічній реорганізації охорони здоров'я, усуненням суперечностей у чинних правових актах, вимогами до чіткої законодавчої регламентації прав медичних працівників і пацієнтів, розробкою концепції розвитку охорони здоров'я та підвищення рівня правової освіти в цій галузі. Також важливим є врегулювання взаємодії між різними секторами охорони здоров'я (приватним, муніципальним і державним). Крім того, важливу роль у реформуванні грає ухвалення низки нових законів, а також проблема фінансування медичної системи та запровадження обов'язкового медичного страхування, зокрема в умовах війни.

Проблеми, що виникають у контексті конституційно-правового регулювання охорони здоров'я, полягають у тому, що, хоча Конституція України закріплює право на охорону здоров'я, механізми реалізації та захисту цього права залишаються недосконалими. В Україні відсутня чітка стратегія та політика в сфері охорони здоров'я, що обмежує ефективне виконання прав громадян. Перспективи вдосконалення конституційно-правового регулювання полягають у розробці нових законодавчих ініціатив, які б чітко визначали права та обов'язки держави і громадян щодо охорони здоров'я, а також у інтеграції сучасних міжнародних стандартів у національну правову систему.

Усі ці проблеми вимагають комплексного підходу та злагодженої роботи державних органів, медичних установ, громадських організацій і інших учасників процесу. Гармо-

нізація законодавства, удосконалення системи соціального захисту, створення ефективної системи медичного страхування, а також зміцнення конституційно-правових основ охорони здоров'я є важливими кроками до забезпечення належного рівня медичного обслуговування та захисту прав громадян на охорону здоров'я. Лише за умови реалізації цих заходів можна сподіватися на створення ефективної та доступної системи охорони здоров'я в Україні, яка відповідатиме міжнародним стандартам і забезпечить високий рівень життя для громадян.

З огляду на викладене, слід зазначити, що, право на охорону здоров'я є одним із основоположних прав людини, закріплених Конституцією України. Воно передбачає доступ до медичних послуг, профілактику захворювань, сприяння здоровому способу життя та створення умов для збереження здоров'я громадян. Це право має забезпечуватися як індивідуально, так і колективно через державне фінансування та організацію медичної допомоги. Його реалізація потребує чіткої правової регламентації, контролю якості медичних послуг і доступності.

Конституційно-правові засади охорони здоров'я формуються на основі норм Конституції, що гарантує право на медичну допомогу. Вони включають принципи доступності, рівності, справедливості, державної підтримки та контроль за дотриманням прав громадян у цій сфері. Також передбачено розвиток медичних установ, освітніх закладів і інфраструктури.

Міжнародні правові норми – такі як Декларація прав людини, документи ВООЗ та міжнародні угоди – впливають на формування українського законодавства. Важливо впроваджувати міжнародні стандарти, але на практиці є труднощі з їхньою імплементацією, особливо щодо доступності та якості медичних послуг. Необхідне посилення адаптації міжнародних норм на національному рівні.

Законодавче регулювання охоплює Конституцію, Закон України «Про охорону здоров'я», акти про медичне страхування, права пацієнтів і медпрацівників. Хоча законодавство

постійно вдосконалюється, існують прогалини й суперечності, що потребують гармонізації та систематизації для ефективної роботи галузі.

Державні гарантії та соціальний захист передбачають доступ до безкоштовної медичної допомоги через державні програми, включно з ліками й послугами для вразливих груп. Проблеми включають недостатнє фінансування та нерівномірний доступ у регіонах, що вимагає реформ і покращення фінансування.

Проблеми правового регулювання зумовлені недосконалим законодавством, нестачею кадрів, відсутністю стратегії розвитку та слабким контролем якості. Перспективи покращення включають реформування законодавства, гармонізацію з міжнародними нормами, підвищення прозорості та доступності медичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Гриценко В., Белов В., Котова А., Пустовойт О. Здоров'я людини як багатоаспектна проблема. *Вісник Національної академії наук України*. 2006. № 6. С. 51-56.

2. Шамич О. М. Поняття та структура природного права людини на охорону здоров'я. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2014. № 11. С. 75-92.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19

4. Меленко А. В. Право на охорону здоров'я: поняття та особливості. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 194-197.

5. Москаленко В. Рекомендація права на життя та права на здоров'я в Конституції України, її відповідність міжнародному законодавству: стан проблеми та перспективи. *Науковий вісник Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця*. 2005. № 1-2. С. 23-32.

6. Конституція України. Верховна Рада України. 1996. Верховна Рада України. Законодавство України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.

7. Про затвердження Програми подання громадянам гарантованої державою безоплатної медичної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від липня 2002 року № 955. Офіційний вісник України. 2002. № 28. Ст. 1324.

8. Про порядок закупівлі лікарських засобів закладами та установами охорони здоров'я, що фінансуються з бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 1996 р. № 1071. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1071-96-%D0%BF>

9. Національний перелік основних лікарських засобів: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2009 р. № 333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-2017-%D0%BF#n30>

10. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. Всесвітня організація охорони здоров'я. 1946. Верховна Рада України. Законодавство України URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_599.

11. Загальна Декларація прав людини: Декларація від 10 грудня 1948 р. Верховна Рада України. Законодавство України URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

12. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт від 19 жовтня 1973 р. Верховна Рада України. Законодавство України URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

13. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст.190.

14. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 45. Ст.425.

15. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24 березня 1998 року. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 40-41. Ст. 249.

Наукове видання

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ:
СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Матеріали круглого столу

19 травня 2025 року

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42х30/4. Ум. друк. арк. 13,25. Зам. № 22–25.
Електронне видання. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.